

TAVALLISUUTTA EPÄTAVALLISISSA
OLOSUHTEISSA. Lastensuojelun perhesijoituksen
onnistuminen sosiaalityön kokemustietona

PIRJO VÄHÄMAA

Tampereen yliopisto

Sosiaalityön erikoistumis-
koulutukseen kuuluva
lensiaatintutkimus
Lapsi- ja nuorisososiaalityö

VÄHÄMAA, PIRJO: Tavallisuutta epätavallisissa olosuhteissa. Lastensuojelun perhesijoituksen onnistuminen sosiaalityön kokemustietona.

Sosiaalityön erikoistumiskoulutukseen kuuluva lisensiaatintutkimus. Lapsi- ja nuorisososiaalityö. 111 sivua, 4 liitesivua.

Joulukuu 2008

Tiivistelmä

Tutkimuksen aiheena on lastensuojelun perhesijoituksen onnistuminen sosiaalityön kokemustietona. Kokemustieto nähdään yhtenä sosiaalityön käytännön toiminnassa käytössä olevana tiedon lajina. Aineisto on hankittu kolmella kertaluonteisella fokusryhmähaastattelulla, joihin on osallistunut kaikkiaan 23 perhehoidon parissa työskentelevää sosiaalityöntekijää keskisen Suomen alueelta, kunta- ja järjestöpuolelta. Tutkimuskysymyksen muodostavat yhtäältä perhehoidon onnistuminen, sosiaalityöntekijöiden sille antamat merkitykset ja toisaalta kokemustiedon perusteella sijoituksen onnistumiseen vaikuttavat tekijät. Sosiaalityöntekijän asema ja tunteet ovat tutkimuksessa yhtenä ulottuvuutena, jonka kautta pyritään lähestymään vaikeasti sanallistettavaa, osin intuitiivista, kokemustietoa. Tutkimuksen lähestymistapa ja analyysi on narratiivinen, jolloin tarkastelun keskiössä on myös sosiaalityöntekijöiden perhesijoituksen onnistumiseen liittyvä kerronta. Kertomus, skripti ja kertomuksella olevat varjot muodostavat tutkimuksen keskeiset analyttiset käsitteet.

Tutkimustuloksena sosiaalityöntekijöiden kerronnassa on identifioitavissa kaksi rinnakkaista perhesijoituksen onnistumisen käsikirjoitusta, tavallisuuden ja ammatillisuuden skriptit, joihin sosiaalityöntekijät tukeutuvat arvioidessaan perhesijoituksen onnistumista ja siihen liittyviä omia kokemuksiaan. Molemmat skriptit ovat onnistumisen kannalta välttämättömiä, mutta toisaalta keskenään kilpailevia eikä niiden välisen tasapainon säilyttäminen ole ongelmatonta sen paremmin yksittäisissä sijoituksissa kuin perhehoidon kehittämisessäkään. Sosiaalityöntekijän ammatillinen positio ilmenee kerronnassa lähinnä kokonaisuuksien näkijänä, pelisääntöjen luojana ja sovittelijana eri osapuolten välillä sekä lapsen puolestapuhujana. Perhesijoitukseen liittyvät työntekijän tunteet ilmenevät vahvimmin sijoituksen purkaantumiseen ja vastuukysymyksiin liittyneenä. Sisällöllisesti perhesijoituksen onnistumiskertomus rakentuu neljän kertomusta kuljettavan merkityskokonaisuuden varaan, jotka ovat: lapsen hyvinvointi, toimiva yhteistyö, sijoituksen tunnelma ja lopputulos. Näihin kokonaisuuksiin kietoutuvat useat moniulotteisesti vaikuttavat osatekijät. Tavallisuuden ja ammatillisuuden käsikirjoitukset läpäisevät ne siten, että onnistuminen on mahdollista, kun lapsi toisaalta saa tavallisen kodin, vanhemmuuden ja arjen tarvittaessa aikuisuuteen asti, mutta ammatillisen ulottuvuuden kautta säilyttää myös omat biologiset vanhempansa ja juurensa sijoituksen aikana. Perhesijoituksen onnistumisesta muodostuukin tämän tutkimuksen valossa eri osatekijöissä ja ulottuvuuksissa kulkeva, keskitietä hakeva kapea polku, jolle varjoja muodostavat jonkun onnistumiseen vaikuttavan ja sitä heiluttavan tekijän voimakas korostuminen tai erilaisten osatekijöiden ja niiden vaikutusten kasautuminen ennakoimattomalla tavalla. Alkuvaihe on tärkeä ja vaatii aikaa – kiire nähdään uhkana onnistumiselle. Sijoitettavilla lapsilla itsellään olevat, vaikea-asteiset ongelmat ja erityistarpeet eivät nouse sosiaalityöntekijöiden kerronnassa keskeisesti onnistumiseen vaikuttavaksi tekijäksi, vaikka ne yleisen tason ammatillisissa keskusteluissa usein liitetään perhesijoitusten katkeamiseen. Sijoitusten erilaisuus tunnistetaan ja onnistumisen kannalta yksityiskohtia enemmän painottuvatkin sijaisperheen, lapsen ja biologisten vanhempien yhteensopivuus, oikeat yhdistelmät ja eri osapuolten välisen luottamuksen syntyminen onnistumisen perustana.

SISÄLLYS

1.	JOHDANTO.....	1
2.	PERHESIJOKITUS LASTENSUOJELUN TYÖMUOTONA JA AIEMMAN TUTKIMUKSEN KOHTEENA	
2.1.	Perhehoito osana lastensuojelua.....	6
2.2.	Perhesijoituksen keskeiset ulottuvuudet – aika ja prosessi.....	11
2.3.	Perhehoidon onnistuminen tutkimusten valossa.....	13
3.	PERHESIJOKITUKSEN ONNISTUMINEN JA SOSIAALITYÖN KOKEMUSTIETO TUTKIMUKSEN KÄSITTEELLISINÄ LÄHTÖKOHTINA	
3.1.	Ongelmallinen onnistuminen.....	20
3.2.	Kokemustieto osana sosiaalityön ammatillista toimintaa.....	26
3.3.	Kokemuksista kertominen – narratiivisuus lähestymistapana.....	30
3.4.	Kerronnan kulttuuriset skriptit ja käytännöt.....	34
3.5.	Kertomuksen varjot ja ajan ulottuvuudet.....	36
4.	KOKEMUSTIETOA KOHTI: TUTKIMUKSEN TEHTÄVÄ JA AINEISTO	
4.1.	Tutkimustehtävä.....	40
4.2.	Fokusryhmät tutkimusaineiston hankintamenetelmänä.....	41
4.3.	Tutkimusaineiston analyysi	47
5.	ONNISTUMISESTA KERTOMINEN	
5.1.	Sosiaalityöntekijöiden ryhmäkeskustelut kertomuksen tuottajana.....	51
5.2.	Ennakointi, rinnakointi ja jälkiarviointi kokemustiedon jäsentäjänä.....	54
5.3.	Tavallisuuden skripti - koti, vanhemmuus ja arki	58
5.4.	Ammatillisuuden skripti - perhesijoitus yksityisen ja julkisen rajalla.....	64
6.	SOSIAALITYÖNTEKIJÄ JA ONNISTUMISEN PROSESSI	
6.1.	Neuvottelua sosiaalityöntekijän vaikutusmahdollisuuksista ja asemasta.....	68
6.2.	Selviytyminen toimivan skriptin puuttuessa.....	74
6.3.	Sosiaalityöntekijän tunteet	77
7.	PERHESIJOKITUKSEN ONNISTUMINEN KERTOMUKSENA	
7.1.	Kertomuksen rakentuminen ja keskeiset merkitysisällöt.....	81
7.2.	Onnistuminen lapsen hyvinvointina	82
7.3.	Onnistuminen toimivana yhteistyöprosessina.....	84
7.4.	Onnistuminen tunnelmana.....	85
7.5.	Onnistuminen lopputuloksena.....	89
7.6.	Varjoja onnistumisen kapealla polulla.....	90
7.7.	Kertomuksen moniäänisyys.....	93
8.	JOHTOPÄÄTÖKSET.....	95

LÄHTEET

LIITTEET

1. JOHDANTO

Tämä sosiaalityön alaan kuuluva tutkimus on narratiivinen analyysi lastensuojelun perhesijoituksesta, sen onnistumisen rakentumisesta sosiaalityöntekijöiden kokemana ja kertomana. Huostaanotetun lapsen oikeus sijaisperheen tarjoamaan turvaan ja hoivaaviin läheissuhteisiin ja toisaalta tähän sijoitusratkaisuun kytkeytyvät onnistumisen ja epäonnistumisen mahdollisuudet muodostavat tutkimuksen lähtökohdan. Tutkimuksen keskeisenä tavoitteena on paikantaa ja tulkita sosiaalityön kokemustiedon ja kerronnan näkökulmasta niitä osatekijöitä ja ilmiöitä, jotka selittävät perhesijoituksen ja sen onnistumisen kompleksisuutta. Käytän arkityön käsitettä *onnistuminen* tietoisena sen määrittelyvaraisuudesta ja tulkinnallisuudesta, pyrkimättäkään itse määrittelemään sitä muuten kuin sosiaalityöntekijöiden kuvaamana kokemuksena, jolle tarkemman sisällön tutkimuksessa antavat sosiaalityöntekijät itse. Tältä pohjalta tutkimukseni kiinnittyykin vahvasti sosiaalisen konstruktionismin perusajatukseen siitä, että todellisuus on sosiaalisesti määrittävää ja tieto on aikaan, paikkaan ja tietäjän asemaan kytkeytyvää - tietäminen on aina tietämistä jostain näkökulmasta. Ihmiset yksilöinä ovat tämän sosiaalisesti määrittävän todellisuuden tiedonkantajia ja tulkitsijoita. (Berger & Luckmann 1994; Heikkinen 2001, 120; Metsämuuronen 2000, 11-12; Miettinen 2006, 25.). Tutkimus tukeutuu myös inhimillisen kokemuksen ja sen tulkinnan myötä soveltuvin osin fenomenologiseen ja hermeneuttiseen tutkimusperinteeseen ja sen voi nähdä kiinnittyvän sosiaalityön käytäntö- ja arviointitutkimukseen niiltä osin, joilta se liittyy sosiaalityön ammatillisiin työkäytäntöihin ja niiden toimivuuden arviointiin.

Jokainen lastensuojelun perhesijoitus on ainutkertainen kokonaisuus: lapsen, syntymävanhempien, sijaisperheen, sijoitusta hoitavan sosiaalityöntekijän ja muun verkoston muodostama vuorovaikutteinen yhdistelmä. Vuorovaikutuksen lisäksi aika ja prosessi muodostavat perhesijoituksissa keskeisen ulottuvuuden. Prosessi sanana tulee latinan kielisestä verbistä ”*kulkea edistyen eteenpäin*” (Venkula 2005, 95), mikä kuvaa hyvin huostaanottopäätöksen perustelujen perhesijoitukselle asettamaa tavoitetta: sijaishuollon arvioidaan olevan lapsen edun mukaista (Lastensuojelulaki 2007, 40 §). Sosiaalityöntekijällä on suuri vastuu sijoituspaikan valintaan ja lapsen tarpeisiin liittyvästä arvioinnista sekä myös niistä lukuisista mikropäätöksistä, joita sijoituksen tukeminen ja hoitaminen ajan kuluessa vaatii. Lasten ja perheiden kohdalla arvioitavat riskien ja voimavarojen yhdistelmät ovat yksilöllisiä ja niissä voi olla erilaisia kasautumia, yhteisvaikutukset ovat usein ei-lineaarisia ja siksi erittäin vaikeasti ennustettavissa olevia. Lisäksi

lastensuojelutyössä joudutaan tekemään monimutkaista arviointia ja vaikeita päätöksiä olosuhteissa, joihin liittyy rajallinen tieto, vahvat tunteet, kiire, ristiriitaiset arvot ja keskenään kilpailevat perustelut (Holland 2004, 35; Munro 2002, 2). Elämään ja käyttäytymiseen liittyvän yleisen epävarmuuden lisäksi myös virhearviot ovat mahdollisia. Kaikista ponnisteluista huolimatta lastensuojelun perhesijoituksista ei aina tule hyvin toimivia.

Tarve ja mielenkiinto tämän tutkimuksen tekemiseen on syntynyt omassa arkityössäni, lastensuojelun ja sijaishuollon sosiaalityössä, johon erilaiset yhteiskunnassa ja sosiaalityön kentässä tapahtuvat ilmiöt ja muutokset heijastuvat. Sekä lastensuojeluperheiden että sijaisperheiden tilanne on viimeisen kymmenen vuoden aikana olennaisesti muuttunut. Perherakenteet ovat haurastuneet, työttömyyden ja työelämän paineet moninaistuneet ja lapsiperheiden tilanne heikentynyt monestakin syystä (vrt. Järventie 2001; Leinonen 2004; Sauli & Salmi & Bardy 2002). Elämän muutosalttius ja pirstaleisuus on korostunut. Sosiaalityössä suuntaus näkyy työntekijöiden jatkuvana vaihtumisena ja organisaatorakenteiden muuttumisena. Yhä useammin monimutkaisiin lastensuojelun sijoitustilanteisiin mukaan tuleva sosiaalityöntekijä on nuori sijainen, joka hoitaa lapsen asioita lyhyen jakson tai organisaatiosta johtuen vain jonkin osa-alueen kautta. Tilaaja-tuottaja-mallit ovat löytäneet tiensä myös lastensuojelun arkeen.

Perhesijoituksen jo lähtökohtaisesti kompleksiseen ja epävarmaan kokonaisuuteen sosiaalityön lyhytjännitteisyys ja katkonaisuus on tuonut uuden riskitekijän, kun sijoitusta hoitavalla sosiaalityöntekijällä on enää harvoin kokonaisvastuuta tai pitkän ajan tietoa lapsen tilanteesta. Perhesijoituksissa kuitenkin huostaanoton väliaikaisuudesta huolimatta nimenomaan pitkä aikajänne ja prosessinomaisuus usein korostuvat. Sijoituksen mahdolliset vaikutukset tai onnistuneisuus ovat arvioitavissa yleensä vasta pitkän ajan kuluessa. Tämän myötä myöskin kokemuseräisen tiedon merkitys kasvaa tilannekohtaisia ratkaisuja ja suunnitelmia tehtäessä. Aikaisempina vuosina työntekijöiden vaihtuvuuden ollessa vähäisempää kokemustietoa on ollut mahdollista käyttää ja hyödyntää työn tukena. Nyt lisääntyneen vaihtuvuuden, työntekijäpulan ja eläköitymisen myötä kokemustieto on vaarassa kadota organisaatioista kokonaan eikä ylikuormitettu lastensuojelun arki anna myöten pysähtyä jäsentämään ja siirtämään olemassa olevaakaan tietoa. Kuitenkin vuoropuhelu, toisten kokemuksista oppiminen ja hankitun kokemuksen jakaminen ovat työn kehittymisen lähtökohtia myös tulevaisuudessa. Perhesijoitusta ja siihen liittyviä kokemuksia on tutkittu, mutta lähinnä sijoitettujen lasten ja sijaisperheiden näkökulmasta, ei niinkään sijoituksen kompleksista kokonaisprosessia ajatellen, josta lastensuojelun sosiaalityöntekijä omalla työpanoksellaan vastaa. Yhteiskunnan ja lastensuojelun muuttuessa myös

perhehoidon kehittämistarpeet on tiedostettu. Toiminnan tietoinen kehittäminen edellyttää kuitenkin ensin olemassa olevien toimintatapojen merkityskehityksen ymmärtämistä. Kun nähdään, mistä ilmiö rakentuu, avautuvat myöskin konkreettiset kehittämismahdollisuudet. (Laine 2001, 42-43.)

Lastensuojelusta ja lapsen edusta voidaan nostaa esiin hyvin erilaisia asioita riippuen näkökulmasta, joka valitaan. Lasten ja vanhempien sekä sijaisperheiden kokemukset saattavat tuoda esiin aivan eri asioita kuin sosiaalityön, kunnan tai lainsäädännön näkökulma. Onkin aiheellista ajatella, että lastensuojelusta kulloinkin esiin saatava kuva on aina vain osittainen. (Pösö 2007, 71-72.)

Olen tietoisesti valinnut tämän tutkimuksen näkökulmaksi sosiaalityön. Osin siksi, että olemassa olevaa tutkimustietoa ei siitä näkökulmasta ole, mutta ehkä eniten siksi, että sosiaalityön osuus tulee olemaan yksi ratkaisevista tekijöistä perhehoidon tulevaisuuden kehityssuunnissa. Perhehoidon toimivuus sijoitusmuotona on muita sijoitusmuotoja enemmän riippuvainen nimenomaan sosiaalityön ammatillisesta erityisosaamisesta, aika- ja henkilöstöresurssien ohella. Tällä tutkimuksella haluan nostaa keskusteluun sosiaalityön ammatillisissa verkostoissa olemassa olevan perhehoitoa koskevan pitkäjänteisen kokemuksen ja tiedon. Näen sen erittäin tärkeänä myös sijoitettavan lapsen kannalta. Lastensuojelun vastuu huostaanotetulle ja kodin ulkopuolelle sijoitetulle lapselle on mittava. Jokainen sijoitettu lapsi on oikeutettu saamaan parhaan mahdollisen ammatillisen tuen poikkeuksellisessa ja monimutkaisessa elämäntilanteessaan, jossa lapsi useimmiten jo ikänsäkin puolesta on monella tavalla riippuvainen aikuisten päätöksistä eikä voi toimia itsenäisenä, valintoja tekevänä subjektina aikuisen tavoin (Forsberg 2002a, 81).

Tällä hetkellä eri maissa käydään keskustelua myös siitä, tuottaako lastensuojelu todella lapselle sitä etua, jota on tavoiteltu vai onko sen tuottama haitta kenties suurempi kuin hyöty (George & Van Oudenhoven & Wazir 2003, 344-346; Pasanen 2001, 17-18; Pösö 2007, 80). Tarja Pösö toteaa artikkelissaan ”Lastensuojelun puuttuva tieto” (2007, 80), että ”*suomalaista sijaishuoltoa on tarkasteltu vain niukasti kysymällä, onko laitos tai sijaisperhe tuottanut lapselle jotain kotia parempaa*” ja jatkaa: ”*meiltä puuttuu perinne, käytäntö ja usein jopa pyrkimys tarkastella lastensuojelua ja etenkin sijaishuoltoa sen osalta, mitä se kohteilleen tekee. Mikä on sellainen julkinen lastensuojelu, joka ottaa tehtäväkseen lasten suojelun ja hyvinvoinnin turvaamisen laajasti, mutta ei tiedä, onnistuuko se tehtävässään tai mitä se toimiessaan tulee tehneeksi?*”

Mihin käsityksiin ja kokemuksiin sosiaalityöntekijät nojautuvat perhesijoituksia toteuttaessaan, lapsen etua ja onnistumista tavoitellessaan? Mistä perhesijoituksen onnistumisen tulkitaan koostuvan? Suojelun näkökulmasta lapsen siirtäminen pois kasvua ja kehitystä vakavasti

vaarantavista, traumaattisista olosuhteista on yksi lastensuojelun perustehtävistä, mutta mitä sen jälkeen? Mitä ja miten me suunnitelmallisesti ja konkreettisesti tarjoamme jatkossa *enemmän* näille lapsille, joiden hyvinvointi poikkeuksellisesti ja olosuhteiden pakosta siirretään kokonaan yhteiskunnan vastuulle? Itselläni tämä kysymys on herännyt useita kertoja niiden kahdeksantoista vuoden aikana, kun työni on liittynyt lastensuojeluun. Ensin 90-luvun alun perussosiaalityön kaoottisen kiireisessä arjessa kysymyksenä, onko näitä asioita ajateltu – miten huostaanoton jälkeinen vastuu konkreettisesti kannetaan ja varmistetaan, että ratkaisu toimii myös pitkällä aikavälillä lapsen edun mukaisesti? Myöhemmin sitten sijaisperheiden valmentamisesta ja sijoitusten valmistelusta vastaavan sosiaalityöntekijän kysymyksenä ja huolena, miten toisaalta yksityistä perhettä, joka sijaisperheeksi ryhtyessään asettaa alttiiksi oman perhekokonaisuutensa, lapsensa ja parisuhteensa, tosiasiasa tuetaan kantamaan tätä yhteiskunnan ottamaa vastuuta? Kun puhutaan lastensuojelun perhesijoituksen onnistumisesta, puhutaan samalla vahvasti myös niistä arvoista ja myyteistä, joita perheeseen ja perhe-elämään liitetään. Kun lastensuojelua toteutetaan sijoittamalla lapsi syntymäperheestään sijaisperheeseen, rikotaan kahden perheen yksityisyyden rajoja. Perhe-elämän lapselle tarjoamat turvallisuuden ja rakkauden elementit paljastuvat monimutkaisiksi ja osin hyvin ristiriitaisiksikin ulottuvuuksiksi, kun niitä jakavat kahdet, eri lähtökohdista tulevat vanhemmat, jotka molemmat ovat lapsen selviytymisen ja kehityksen kannalta erittäin tärkeitä.

Lastensuojelun perhesijoitus on pieni, marginaalinen osa sosiaalityön laajaa kokonaisuutta, mutta sijoitettavan lapsen elämässä erittäin suuri päätös ja muutosprosessi. Perhesijoitus kaikkine toimijoineen on hyvin kompleksinen kokonaisuus ja prosessi, jonka hallintaan ja tukemiseen on suomalaisessa sosiaalityössä hyvin vähän koottua teoreettista tai käytännön tietoa. Saattaa olla, että lastensuojelun sosiaalityöntekijä kohtaa työssään perhesijoituksen vain satunnaisesti ellei perhesijoitukseen liittyviä tehtäviä ole keskitetty, kuten monissa organisaatioissa tällä hetkellä tehdäänkin. Perhesijoitusta tukiessaan ja valvoessaan sosiaalityöntekijä joutuu kohtaamaan jatkuvasti lapsen moniulotteisen perhekokonaisuuden ja hakemaan kaikin käytettävissä olevin keinoin tapoja edetä perustellulla tavalla tilanteen monimutkaisuudesta ja vaikeasta ennustettavuudesta huolimatta. Sosiaalityöntekijä pyrkii sijoitusprosessin aikana tekemään asioita, joiden arvioi koulutuksensa, oman työkokemuksensa tai subjektiivisen elämäkokemuksensa pohjalta edesauttavan sijoituksen sujumista ja onnistumista. Mutta mitä nämä onnistumista tukevat osatekijät ovat ja miten niitä voitaisiin käyttää suunnitelmallisesti ja tavoitteellisesti sijoituksen alusta lähtien tukemaan sijoituksen toimivuutta ja hyvää lopputulosta lapsen kannalta?

Tutkimusta suunnitellessani mietin käytännön työn näkökulmasta, että perhesijoitusten toteuttamiseen ja tukemiseen tarvittaisiin oikeastaan jotain samantapaista kuin oli aikanaan huostaanotto-prosessin läpiviemisen tueksi tarkoitettu opas (Taskinen 1999). Kiireisessä ja kaaoksen aineksia sisältävässä arkityössä katseen suuntaaminen yksityiskohtien hoitamisesta kokonaisuuteen mahdollistaa prosessin eri vaiheiden ennakoimisen ja jäntevöittää työtä. Irene Stevens & Peter Hasset (2007, 143) ovat olleet Britanniassa kehittämässä mielenkiintoisia uusia lähestymistapoja ja malleja kompleksisuusteorian käytöstä lasten kaltoinkohtelun riskien arviointiin. He korostavat, että lastensuojelutyössä huomio pitäisi kiinnittää prosesseihin ja koko järjestelmään, ei menettelytapoihin ja tehtäviin, joiden suorittamisella pyritään riskien torjuntaan ja joiden kaavamainen toteuttaminen voi johtaa myös väärään turvallisuuden tunteeseen asioiden sujumisesta. Kun käytännön työssä toimitaan prosessin ohjaamana, huomio suuntautuu riskien välttämisestä itse prosessiin ja osallistujien voimavarojen kanssa toimimiseen. Toiminta muuttuu joustavammaksi ja enemmän ongelman ratkaisuun suuntautuvaksi. Vaikka mikään teoreettinen malli ei ratkaise kompleksisuuden ja epävarmuuden ongelmaa, se voi tarjota parempaa ymmärrystä kokonaisuuden kohtaamiseen niissä prosesseissa, joita ei koskaan voi kokonaan hallita. Epävarmuuttakin voidaan kohdata tietoisesti työtä jäsentävällä ja rakentavalla tavalla. (Vrt. Venkula 2005.)

Lastensuojelun sijoitusvaihtoehtojen arviointia ja perhesijoituksen kokonaisuutta ajatellen tämän tutkimuksen voi nähdä toimivan eräänlaisena esitutkimuksena: se kokoaa ja jäsentää sosiaalityöntekijöille lukuisista eri perhesijoitustilanteista pitkällä aikavälillä kertynyttä, onnistumiseen liittyvää kokemustietoa, jota on vaikea muuta kautta löytää. Sijoitettavalle lapselle oma perhesijoitus on yksityinen, ainutkertainen elämäntapahtuma ja prosessi - hyvin usein se on sitä myöskin yksittäiselle sijaisperheelle. Oikeastaan vain kokeneella sosiaalityöntekijällä ja niillä sijaisperheillä, jotka ovat hoitaneet ja kasvattaneet useita sijoitettuja lapsia aikuisuuteen asti, on sama rinnakkainen, pitkä kokemus monista eri tilanteista, joihin yksilöllisyyden ja ainutkertaisuuden ohella sisältyy myös yhdistäviä tekijöitä ja näkökulmia. Vasta rinnakkaiset kokemukset ja arjen toistot rakentavat yksityisistä, paikantuneista kokemuksista ja tulkinnoista yhteisen tiedon ja jaettavissa olevien kokemusten verkostoja (Petrelius 2005, 23).

2. PERHESJOITUS LASTENSUOJELUN TYÖMUOTONA JA AIEMMAN TUTKIMUKSEN KOHTEENA

2.1. Perhehoito osana lastensuojelua

Lastensuojelun perhesijoituksella tarkoitetaan lapsen hoidon, kasvatuksen ja muun ympärivuorokautisen huolenpidon järjestämistä sijaishuoltona kodin ulkopuolella yksityiskodissa, sijaisperheessä (Lastensuojelulaki 2007, 49 §; Sosiaalihuoltolaki 1982, 25 §). Tässä tutkimuksessa käytän rinnakkain käsitteitä perhesijoitus, perhehoito ja sijaisperheeseen sijoittaminen (samalla tavoin kuin puhutaan laitossijoituksesta ja laitoshoidosta). Käytän myös tietoisesti käsitteitä sijaisperhe ja sijaisvanhemmat erotukseksi käsitteille perhekoti tai perhehoitaja, joilla voidaan tarkoittaa sijaisperheen lisäksi myös ammatillista, yksityisyrittäjä-pohjaista lapsille, vanhuksille tai vammaisille suunnattua palvelutoimintaa. (Vrt. Heikkinen 2005, 14.) Näillä käsitevalinnoilla haluan selkeyttää sijaisperhetoiminnan lähtökohtaa: perhesijoituksessa lapsi sijoitetaan tavalliseen, vapaaehtoistyötä tekevään (vaikkakin tehtävänsä valmennettuun ja kuntaan toimeksiantosopimussuhteessa olevaan) yksityiseen perheeseen.

Lastensuojelulain (2007, 40 §) mukaan lapsi on otettava huostaan ja hänelle on järjestettävä sijaishuolto, jos puutteet lapsen huolenpidossa tai muut kasvuolosuhteet uhkaavat vakavasti vaarantaa lapsen terveyttä ja kehitystä (tai lapsi itse vakavasti vaarantaa terveyttään ja kehitystään). Lähtökohtaisesti sijaishuolto on aina väliaikaista ja tavoitteena on paluu takaisin vanhempien luokse, perheen jälleenyhdistäminen. Viranomaisen on tehtävä päätös huostaanoton lopettamisesta, kun huostassapidon ja sijaishuollon tarvetta ei enää ole. Huostassapitoa ei kuitenkaan saa lopettaa, jos lopettaminen on selvästi vastoin lapsen etua, jota harkittaessa on lapsen perustarpeiden ja oikeuksien toteutumisen ohella otettava huomioon sijaishuollon kesto-aika, syntyneen kiintymyssuhteen laatu, lapsen ja syntymävanhempien välinen kanssakäyminen sekä lapsen oma mielipide (Lastensuojelulaki 2007, 47 §).

Suomessa huostaanotettujen lasten kokonaismäärä on kasvanut melko tasaisesti koko 1990- ja 2000-luvun alun ajan noin 2-6 % vuosivauhdilla ollen vuonna 2006 3,1 % (kaikkiaan 9532 lasta, joista 1864 tahdonvastaisesti huostaanotettuja eli vajaa viidennes). Vuonna 2006 Suomessa oli sijoitettuna kodin ulkopuolelle yhteensä 15628 lasta, joista perhehoidossa 5506 ja laitoshoidossa 7611 lasta (Lastensuojelu 2006). Sijaisperheenä toimi vuonna 2004 kaikkiaan 3482 perhettä.

Perhesijoitusten osuus kaikista sijoituksista on koko ajan laskenut ja se on huomattavasti alhaisempi kuin muissa Pohjoismaissa. Perhesijoitusten osuus oli vielä vuonna 1991 55 % kaikista sijoituksista, vuonna 2006 enää 35,2 %. Samalla ajanjaksolla pienten, 0-6 -vuotiaiden lasten huostaanottojen määrä on vähentynyt ja yli 12-vuotiaiden lisääntynyt. Kiireellisten huostaanottojen ja sijoitusten osuus on kasvussa ja varsin korkea: 66 % kaikista huostaanotoista vuonna 2005 (ensimmäistä kertaa huostaanotetut 0-17-vuotiaat). Alle 3-vuotiaiden lasten laitossijoitusten määrä on Suomessa huolestuttavan korkea moniin muihin Euroopan maihin verrattuna. (Lastensuojelu 2006; Daphne-raportti 2007; Ketola 2008.)

Koko maata ajatellen kuntakohtaiset ja alueelliset erot perhesijoitusten määrässä ovat kuitenkin suuria. Mitään yksiselitteistä syytä tilanteeseen ei ole löydettävissä, mutta keskeisimpinä syinä on pidetty sijaisperhetoiminnan suunnittelemattomuutta, sijaisperheiden heikkoa saatavuutta, valmennusta ja tukemista sekä sijoitettavien lasten ja nuorten ongelmien jatkuvaa vaikeutumista. (Känkänen & Laaksonen 2006, 7, 36.) Tilast selvityksestä, joka tehtiin 1990-luvun lopulla, näkyi, että kaupungit käyttivät ensimmäisenä sijoituspaikkana useimmiten laitoshoidoa, muut kunnat taas useammin perhehoitoa. Silloin alle 4-vuotiaita oli suhteellisesti saman verran laitoksissa kuin perhehoidossa ja kun uusi asiakaslapsi sijoitettiin perhehoitoon hän oli 80 %:ssa tapauksista alle 12-vuotias. Perhehoidon pitkäaikaisuus näkyi 1990-luvun lopulla siinä, että 90 % perhehoitoon sijoitetuista lapsista jatkoi tilastovuoden jälkeen samassa perheessä. Niistä 10 %:sta, jotka vaihtoivat sijoituspaikkaa tilastovuoden aikana, joka toinen vaihtoi perhettä (mutta pysyi perhehoidossa), joka neljäs siirtyi itsenäiseen asumiseen ja joka viides siirtyi laitoshoidon. (Heino & Sallila 1998, 26-32.)

Perhehoito järjestetään kirjallisen toimeksiantosopimuksen perusteella sosiaalilautakunnan hyväksymässä perheessä ja sijoittava kunta on velvollinen valvomaan lapsen hoitoa. Kunta maksaa lasta hoitavalle perheelle kustannusten korvausta ja hoitopalkkiota. Sijaisperhe on toimeksiantosopimuksen perusteella oikeutettu saamaan tehtävänsä valmennusta, koulutusta ja työnohjausta sekä pitämään vapaata. (Perhehoitajalaki 1992.) Perhehoidon tavoitteena on turvata lapsen hoito ja kasvatus sellaisena kuin se on määritelty lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevassa laissa (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 1983, 1§). Sen mukaan lapsella on oikeus:

- tasapainoiseen kehitykseen ja hyvinvointiin lapsen yksilöllisten tarpeiden ja toivomusten mukaisesti
- myönteisiin ja läheisiin ihmissuhteisiin

- hyvään hoitoon ja kasvatukseen sekä lapsen ikään nähden tarpeelliseen valvontaan ja huolenpitoon
- turvalliseen ja virikkeitä antavaan kasvuympäristöön
- ymmärtämykseen, turvaan ja hellyyteen
- lapsen taipumuksia ja toivomuksia vastaavaan koulutukseen
- tukeen itsenäistymisessä sekä vastuullisuuteen ja aikuisuuteen kasvamisessa
- lasta ei saa alistaa, kurittaa ruumiillisesti eikä kohdella muuten loukkaavasti

Uusi lastensuojelulaki (2007, 56 §) toteaa, että perhehoitoon sovelletaan, mitä sosiaalihoitolain 25, 26 ja 26 a §:ssä sekä perhehoitajalaissa sanotaan. Yleisellä tasolla uusi laki (50 §) sanoo sijaishuoltoapaikan valinnasta, että siinä tulee kiinnittää erityistä huomiota huostaanoton perusteisiin ja lapsen tarpeisiin sekä lapsen sisarusuhteiden ja muiden läheisten ihmissuhteiden ylläpitämiseen ja hoidon jatkuvuuteen. Lisäksi tulee mahdollisuuksien mukaan ottaa huomioon lapsen kielellinen, kulttuurinen sekä uskonnollinen tausta.

Sosiaalihoitoasetus (1992) puolestaan edellyttää kunnan kiinnittävän erityistä huomiota valittavan sijaiskodin ihmissuhteisiin ja mahdollisuuksiin ottaa huomioon ja tyydyttää perhehoitoon sijoitetun lapsen tarpeet lapsen edun mukaisella tavalla. Huomiota on kiinnitettävä myöskin kykyyn toimia yhteistyössä kunnan viranomaisten ja lapsen läheisten ihmisten kanssa. Kunnan on selvitettävä, hyväksyvätkö kaikki sijaiskodin jäsenet perhehoitoon sijoitettavan lapsen ja voiko lapsi saada siellä tasavertaisen perheenjäsenen aseman. Kodin tulee olla rakenteeltaan, tiloiltaan ja varustetasoltaan siellä annettavalle hoidolle sopiva. (Pösö 1995, 85.) Tavallisten perheolosuhteiden lisäksi nämä perusvaatimukset sisältävät myös ammatillisia ulottuvuuksia ja odotuksia, vaikka sijaisperheelle ei asetetakaan mitään muodollisia koulutusvaatimuksia.

Valinnan ohella sijaisperheiden etukäteisvalmennusta tehtävänsä pidetään erittäin tärkeänä – myös perhehoitajalaki edellyttää sitä. Valmennuksen muoto saattaa vaihdella organisaatiosta ja käytettävissä olevista resursseista riippuen. Se voi olla perhekohtaista valmennusta kotikäyntien ja toimistotapaamisten muodossa tai ryhmämuotoista valmennusta, joka nykyisin useimmiten on sijaisvanhemmuutta tai adoptiota harkitseville perheille tarkoitettua Pride-valmennusta, erityisellä valinta- ja valmennusohjelmalla tehtävää perheiden valmiuksien arviointia ja yhteistä päätöksentekoa. Pride-valmennuksen tavoitteena on taata jokaiselle lapselle tasavertainen mahdollisuus päästä hyvin valmentautuneeseen perheeseen, jolla on riittävät tiedot ja taidot vastata lapsen yksilöllisiin tarpeisiin ja tehdä yhteistyötä lapselle tärkeiden ihmisten kanssa. Toisaalta

valmennuksen tavoitteena on antaa sijais- tai adoptiovanhemmuutta harkitsevalle perheelle puolestaan riittävästi tietoa ja mahdollisuus ennalta perehtyä asiaan, jotta perhe voi tehdä tietoon perustuvan päätöksen tehtävään ryhtymisestä. Pride-valmennuksessa arvioitavat viisi perheen perusvalmiutta ovat: 1) suojella ja hoivata lasta 2) tukea lapsen kehitystä ja ottaa huomioon hänen kehitykselliset viiveensä 3) tukea lapsen suhteita syntymävanhempiinsa ja turvata lapsen muiden läheisten ihmissuhteiden jatkuminen 4) sitoutua lapseen ja toimia hänelle luotettavana aikuisena tarvittaessa koko elämän ajan 5) tehdä yhteistyötä lapsen asioissa. Nämä valmiudet ovat rakentuneet käytännön kokemusten pohjalta, kun suuri joukko sijais- ja adoptiovanhempia, perhehoidon ja lastensuojelun ammattilaisia ja tutkijoita ovat pohtineet ensin sijoitettujen ja adoptiolasten tarpeita ja sen perusteella niitä valmiuksia, joita perheet tarvitsevat kyetäkseen vastaamaan lasten tarpeisiin. (Pride-kouluttajan opas 2006, 8-9.) Teoria, tieteelliset tutkimukset ja käytännön työstä saadut kokemukset on yhdistetty kokonaisvaltaiseksi, strukturoiduksi perhehoidon kehittämisohjelmaksi, joka sisältää perheiden rekrytoinnin, valmennuksen ja valinnan sekä täydennyskoulutuksen. Pride-ohjelman kehittäminen on alkanut jo 1970-luvulla USA:ssa, mutta sieltä Pride on levinnyt laajalti myös muihin maihin. Suomessa sen käyttöönotto on aloitettu vuonna 1995 Perhehoitoliitto ry:n ja Pelastakaa Lapsen ry:n yhteisellä lastensuojeluprojektilla. Ohjelman sisältöä on sovellettu Suomen olosuhteisiin sekä lainsäädännön että kulttuuristen tekijöiden ja käytäntöjen osalta. (Pride-kouluttajan opas 1997.) Ohjelman kehittämisestä on Pride-projektin päättymisen jälkeen vastannut Pesäpuu ry. Tällä hetkellä Pride-valmennus on ainakin yhtenä ryhmävalmennusmuotona käytössä lähes koko maan kattavasti, ohjelmaan liittyvät koulutukset perhehoidon ja lastensuojelun ammattilaisille sekä täydennyskoulutukset perheille ovat käytössä vaihtelevammin. Perhehoitoliiton selvityksen (2004) mukaan Suomessa sijaisvanhemmista 33 % oli saanut Pride-valmennuksen, 44 % muun valmennuksen ja 26 % ei ollut saanut lainkaan valmennusta tehtävänsä (N=293).

Sosiaalityössä on perinteisesti nähty sijaisperhe ensisijaisen hyvänä sijoitusvaihtoehtona etenkin pienille lapsille. Vielä ainakin 90-luvun alkupuolella eli vahvana myös usko hyvien perheolosuhteiden ja sijaisperheen kaikkivoipaiseen korjaavuuteen sijoitettavan lapsen elämän kokonaisuudessa. Tutkimusten, sen paremmin kuin käytännön kokemustenkaan valossa näin ei voida enää ajatella. Nykyisin lastensuojelun perhesijoituksen kompleksista kokonaisuutta ymmärretään jo paremmin. Yhteiskunnan muuttuessa myös sijoitettavien lasten tarpeet ja sijaisperheiden voimavarat ovat muuttuneet, jolloin toimivan ja vakaan perhesijoituksen rakentaminen on uudella tavalla haasteellista työtä. (Vrt. Ketola 2008, Sauro 2008.)

Kun sijaisperheiden valmennukseen ja rekrytointiin on saatu kehitetyksi toimivia malleja, on viime vuosien polttava kysymys perhehoidossa ollutkin lapsen tarpeiden ja kokonaistilanteen arviointi perhesijoituksen sopivuutta ja onnistumista ajatellen. Sijoitettavien lasten ongelmien ja erityistarpeiden lisääntyessä on yhä useammin katsottu, ettei tavallisen perheen ole enää mahdollista vastata niihin – ei ainakaan kaikkien kohdalla eikä ilman nykyistä parempaa ja vahvempaa tukea, joka taas on kyseenalaistunut kuntasektorilla sosiaalityön työvoimapulan ja vaihtuvuuden myötä. Systemaattisen tiedonkeruun ja lasten tarpeiden arvioinnin merkitys sijoitusvaiheessa tunnustetaan, mutta pitkälle kehiteltyjä välineitä siihen on vielä kovin vähän. Suojaavien ja riskitekijöiden kartoitusta tehdään, mutta yhä edelleen monen perheeseen sijoitetun lapsen erityistarpeisiin tartutaan vasta, kun ongelmia ilmenee sijoituksen aikana – ei ennaltaehkäisevästi ja systemaattisesti heti sijoituksen alusta lähtien. Lapsen tarpeiden arviointi sijoitusta suunniteltaessa on erittäin haasteellista monestakin syystä, mutta jo pelkästään sen takia, että siinä on kysymys tulevaisuuden arvioinnista (Holland 2005, 52). Käytännön sosiaalityössä perhesijoitusten onnistumisen mahdollisuutta on arvioitu koko ajan kriittisemmin sosiaalityöntekijöiden omiin käytännön kokemuksiin perustuen: kaikki lastensuojelun perhesijoitukset eivät ole kestäneet ja toimineet, kuten on suunniteltu.

Tällä hetkellä Perhehoitoliitto valtakunnallisena järjestönä kampanjoi perhehoidon aseman vahvistamisen puolesta ja sijaisperheeseen pääseminen nähdään huostaanotetun lapsen perusoikeutena. Perhesijoitusten määrä pyritään nostamaan pohjoismaiselle tasolle myös Suomessa. (Ketola 2008.) Lastensuojelun kehittämisohjelma ohjaa kuntia yhteistyöhön lastensuojelun ja sijaishuollon kehittämiseksi. Suunnitelmallisuutta pyritään lisäämään perustamalla seudullisesti keskitettyjä yksiköitä sijoitustoiminnan koordinoimiseksi. Toisaalta perhesijoitusten puolesta puhuu myös kuntatalouden kriisi. Kuntaorganisaatioissa resurssit ovat heikentyneet ja rahadiskurssi on koko ajan korostunut valintoja tehtäessä. Perhehoidon kustannukset ovat tälläkin hetkellä vain murto-osa ammatillisten perhekotien ja laitosten kustannuksista. Samanaikaisesti näiden kehityssuuntien kanssa sosiaalityön asema lastensuojelun kentässä on ristiriitaistunut ja heikentynyt. Kuntasektorin lastensuojelusta on kadonnut paljon kokemuspääomaa, sosiaalityön pitkäaikaiseen käytännön kokemukseen perustuvaa prosessiosaamista myös perhesijoitusten osalta. Työntekijöiden eläkkeelle siirtymisestä johtuen suuntaus tulee todennäköisesti vain vahvistumaan. Vaarana onkin, että perhehoidon suhteellisen osuuden lisäämiseen pyrittäessä keskitytään vain sijaisperheiden rekrytoinnin ja valmennuksen tehostamiseen, mutta ei sosiaalityön resurssien ja osaamisen vahvistamiseen.

2.2. Perhesijoituksen keskeiset ulottuvuudet – aika ja prosessi

Lapsen sijoittaminen sijaishuoltoon voi tapahtua monella tavalla, suunnitelmallisesti pidemmän ajan kuluessa työskennellen tai akuutissa kriisitilanteessa. Sijaishuolto voi olla lyhyt- tai pitkäkestoista ja se voi tapahtua isoissa ja pienissä laitoksissa, ammatillisissa perhekodeissa tai sijaisperheissä. Sijoitusprosessissa on näin ollen aina monta mahdollista muuttujaa, toimijaa ja näkökulmaa. Perhesijoitusta ajatellen keskeisiä prosessin toimijoita ovat sijoitettava lapsi ja hänen biologinen perheensä, sijaisperhe ja sosiaalityöntekijä, joiden yhteistyön ja vuorovaikutuksen toimivuus vaikuttaa yhtenä osatekijänä prosessin kaikkiin vaiheisiin ja sitä kautta myöskin sen sujumiseen. Koska kyseessä on iso muutos, johon sopeutuminen vaatii aikaa ja voimavaroja kaikilta osapuolilta, perhesijoitukseen lähdetään usein silloin, kun on olemassa mahdollisuus, että sijoitustarve muodostuu pitkäaikaiseksi. Kriisi- ja lyhytaikaisissa sijoituksissa käytetään usein laitoksia tai erityisiä kriisiperheitä, jos sellaisia on käytettävissä.

Sijaishuollon toteuttamistapojen erilaisuudesta huolimatta lapsen tulemisessa sijaishuoltopaikkaan, siellä elämisessä ja sieltä lähtemisessä on lapsen kannalta nähty niin paljon yhteisiä huomioita otettavia seikkoja, että on lähdetty rakentamaan koko sijaishuollolle valtakunnallisia laatukriteereitä Lastensuojelun Keskusliiton laajamittaisessa Laituri-projektissa. Laatukriteerit ovat syntyneet hankkeessa monen lastensuojelun toimijatahon reflektiivisen vuorovaikutuksen tuloksena. Niitä työstämässä on ollut yli 100 henkilöä 70 eri lastensuojelualan organisaatiosta (lastensuojeluyksiköiden johtajia, ohjaajia ja erityistyöntekijöitä yksityiseltä ja julkiselta sektorilta sekä järjestöjen, koulukotien, lastenkotien, perhekotien, vastaanottolaitosten, Ensi- ja turvakotien, SOS-lapsikylien, alan oppilaitosten, osaamiskeskusten ja lääninhallituksen edustajia sekä sijaisvanhempia ja avohuollon sosiaalityöntekijöitä). Hankkeessa sijaishuollon asiantuntijoista muodostetut kuusi pilottiryhmää eri puolilla Suomea ovat tuottaneet aineistoa laatukriteereihin omasta arkityöstään, hankkeen ohjausryhmä on yhdistellyt ja muokannut niitä ja lähettänyt ne edelleen palautekierrokselle pilottiryhmiin ja valtakunnallisille yhteistyökumppaneille. Tällaisen pitkän työstämisprosessin tuloksena ovat syntyneet sijaishuollon laatukriteerit, erikseen sijaisperhetoiminnalle ja muulle sijaishuollolle, kuitenkin saman prosessi- ja osaprosessi-kehikon sisällä. (Valtakunnalliset sijaishuollon laatukriteerit 2004, 6.)

Laituri-hankkeessa tuotettu laatukriteeristö keskittyy yksinomaan sijaishuollon sisällön laadun arviointiin ja näkökulma on lapsen polku sijoituksen suunnittelusta ja arvioinnista, sijoituspaikkaan siirtymiseen ja siellä elämiseen jatkuen aina seuraavaan elämänvaiheeseen sijoituksen päättyessä. Tämä polku, sijaishuollon kokonaisprosessi, on tehty näkyväksi kuvaamalla osaprosessit ja niihin sisältyvät osatekijät. (Valtakunnalliset sijaishuollon laatukriteerit 2004, 8-10.) Laituri-projektin tapa jäsentää sijoitusprosessia on yksi mahdollinen tapa monien joukossa - useat kaupungit ja kunnat ovat tehneet omaan käyttöönsä erilaisia prosessi- ja osaprosessikuvauksia. Oman tutkimusaineistoni keruussa olen hyödyntänyt Laituri-projektin jäsennysmallia siten, että sosiaalityöntekijät ovat itse voineet määritellä jokaisessa fokusryhmä-haastattelussa perhesijoituksen onnistumisen kannalta keskeisimmät sisällöt, mutta ottaen kuitenkin huomioon perhesijoituksen ajallisen kokonaisprosessin. Tutkijana ymmärrän sen kattavan samat vaiheet kuin Laituri-projektin tuottamassa laatukriteeristöissä eli lapsen sijoittamisen sijaisperheeseen, hoidon ja kasvatuksen siellä sekä jälkihuollon.

Lastensuojelussa on kuitenkin aina muistettava ja otettava huomioon, että erilaiset polut ja prosessit eivät ole lineaarisia ja toisistaan erillään olevia, vaan liittyvät, limittyvät ja vaikuttavat toisiinsa ajan kuluessa monella tavalla (vrt. Lohi & Niiranen 2005, 20). Sosiaalityön kannalta perhesijoitusprosessia voidaan pyrkiä kuvaamaan esimerkiksi Jaana Venkulan (2005, 95-107) kuvaaman virtaavan prosessin ominaisuuksilla. Virtaava prosessi on hyvin erilainen verrattuna mekaaniseen prosessiin, jossa lopputulos on suunniteltavissa ja mitattavissa ja prosessi ymmärretään ympäristöstä ja henkilöistä riippumattomana. Mekaaninen prosessi on toimintaa, jolla on selkeä päämäärä ja jonka tuloksena syntyy jokin tuote. Virtaava prosessi puolestaan on toimintaa, jonka päämäärä on itse toiminnan ylläpito vaihtuvissa olosuhteissa, jatkuvassa vuorovaikutuksessa ympäristön ja prosessiin osallistuvien henkilöiden kanssa. Prosessilla on suunta, mutta lopputulos on ennakoimaton prosessin luonteesta johtuen. Virtaavan prosessin tuntomerkkejä ovat temporaalisuus, itse-uudistuvuus, vaiheittaisuus, moniulotteisuus, vuorovaikutteisuus, seurausten monivaikutteisuus, ei-käsitteellisyys ja ennustamattomuus. Virtaavassa prosessissa tapahtumat etenevät ajan myötä, virtaavat tilojen ja tekojen sarjana. Eri osaprosessit etenevät eritahtisina – ei riitä, että jokin asia tiedetään tai päätetään, on otettava huomioon, mikä on asian vaatima rytmi ja kesto ja mitä toimintatapoja tarvitaan. Ilmiöt uusiutuvat, muuntuvat ja jatkuvat. Eri vaiheita ei voi ohittaa, vaan ne on työskenneltävä läpi, koska jokainen niistä muodostaa edellytyksen seuraavalle. Osaprosessit kohtaavat toisensa, niiden keskinäiset suhteet ovat tärkeämpiä kuin ne itse – ristiriidan syntyminen viestii siitä, että tarvitaan jokin uusi taito tai tieto tilanteen ratkaisemiseksi. Ympäröivien tapahtumien vaikutusta prosessiin joudutaan jatkuvasti tulkitsemaan ja prosesseilla on

sekä aiottuja että ei-aiottuja vaikutuksia. Virtaavassa prosessissa on kyse kokemuksellisesta tiedosta, joka on eletävä läpi tehden, kokeillen, tuntien ja eläen. Usein on vaikeaa sanoilla kuvata sitä, mitä prosessissa on menossa, vasta useiden virtaavien prosessien läpäiseminen auttaa käsitteellistämään niiden vaiheita ja tarvittavia taitoja. Vaikka käsitteellistäminen edistyy, se ei tarkoita sitä, että eri vaiheita voisi myöhemmissä prosesseissa välttää – oppii ainoastaan tunnistamaan sen, mikä ”*kuuluu taudin kuvaan*”. Virtaavassa prosessissa kertyvän tiedon ja taidon siirtäminen muille neuvojen muodossa on vaikeaa ja hidasta. Venkula (2005, 38) puhuikin ymmärtämisestä, ”*hitaasta tiedosta*” verrattuna tiedonsiirtoon, nopeaan tietoon. Myöskin Sirkka Rousu (2007, 180-181) puhuu uuden väitöskirjansa ja tuloksellisuusnäkökulman pohjalta kokemustiedosta hitaana tietona, historiaan eli aiempiin asiakaskokemuksiin pohjautuvana palautetietona, jolla on keskeinen merkitys, kun lastensuojelun tehtäviä hoitavien organisaatioiden toimintaa ja kehittämistarpeita arvioidaan. Hän käyttää käsitettä ”*sosiaalinen vaisto*”, jonka hän määrittelee organisaation jäsenten yhteisölliseksi kyvykkyudeksi ohjata omaa ja yhteistä toimintaa eletävässä ajassa ja organisaation muistissa olevan kokemustiedon pohjalta käytävien tulkintakeskustelujen avulla.

Perhesijoitusten usein pitkä aikajänne, monivaiheisuus ja moniulotteisuus muodostavat epävarman, ”virtaavan” prosessin, jonka kohtaaminen ehkä vain jollain tietyllä, lyhyellä ajanjaksolla on haaste sosiaalityöntekijälle – etenkin, jos aiempaa kokemusta perhesijoituksista ei ole. Useiden prosessien läpikäyminen luo erilaisen lähtökohdan tunnistaa perhesijoitusprosessin eri vaiheita ja niihin vaikuttavia tekijöitä. Sijoituksissa on myös yhdistäviä elementtejä. Lapsen sijoittaminen uuteen perheeseen niin kuin mikä tahansa rajusti muuttunut elämäntilanne vaatii aikaa ja opettelua kaikilta osapuolilta. Sopeutuminen on aina prosessi.

2.3. Perhehoidon onnistuminen tutkimusten valossa

Tutkimustulokset sijaishuollon ja perhehoidon vaikutuksista ja onnistuneisuudesta ovat ristiriitaisia, yksimielisyyttä onnistumisen arvioinnista ei tutkijoitten keskuudessa ole. Saatujen tutkimustulosten vertailu on osoittautunut vaikeaksi tutkimusten heterogeenisyydestä johtuen. Ruotsissa Bo Vinnerljung (1996a) on tehnyt laajan kirjallisuuskatsauksen ruotsalaisista ja kansainvälisistä

sijaiskotitutkimuksista. Suomessa Jaana Haapasalo ja Anu Repo ovat tehneet tutkimuskatsauksen sijoitettujen lasten kehityksestä vuonna 1998. He ovat todenneet, että tutkimusten teoreettiset lähtökohdat, tarkasteltavat ikäryhmät, käytetyt arviointimenetelmät ja vertailuryhmien käyttö vaihtelevat eri tutkimuksissa hyvinkin paljon. Tutkimusten ongelmakohdiksi ovat osoittautuneet erityisesti vertailuryhmien käyttö ja muodostaminen sekä sijoituskokemusten erottaminen sijoitusta edeltäneistä taustakokemuksista. Metodologiset ratkaisut heijastuvat tuloksiin, jotka monilta osin ovat hyvinkin erisuuntaisia. (Ks. Vinnerljung 1996a; Haapasalo & Repo 1998.)

Lapsen tilannetta sijoitettaessa on vaikea määritellä tarkasti, koska kyseessä on valikoitunut ryhmä puutteellisissa oloissa kasvaneita lapsia, jotka ovat eri sukupuolta ja joiden ikä vaihtelee sijoitettaessa. Lasten kasvuhistoriat ja sijoitukseen johtaneet tapahtumat ovat hyvin erilaisia eikä ole olemassa luotettavaa tietoa siitä, mitkä kokemukset ovat ratkaisevia ja miten ne vaikuttavat hoitoon. Kontrolliryhmää on vaikea perustaa eettisistä ja käytännön syistä - ne ryhmät, joita on käytetty, eivät ole kontrolliryhmiä, vaan nimenomaan vertailuryhmiä. Perhehoidon ominaisuuksia on myöskin vaikea määritellä: sijaiskoti ei ole yhdenmukainen kasvuympäristö sen paremmin kuin syntymäkotikaan eikä muun ympäristön vaikutusta ole mahdollista erikseen määritellä.

Lopputuloksen osalta ei ole itsestään selvää, mitkä kriteerit olisi valittava kuvaamaan hoidon toimivuutta ja onnistuneisuutta. Tältä pohjalta on hyväksyttävä se, että saatu tutkimustieto on epätäydellistä ja sisältää joka tapauksessa epävarmuutta siitä, millainen lapsi oli sijoitettaessa, mitä hoidon kuluessa on tapahtunut ja mitkä muut tekijät kuin hoito ovat vaikuttaneet lopputulokseen. (Kähkönen 1991, 30; Vinnerljung 1996a, 164-168.)

Kansainvälisessä tutkimuksessa on havaittavissa kolme päätietä perhehoidon tuloksen tutkimiseen. Hoidon tulosta on mitattu sen pysyvyyttä koskevalla tutkimuksella, jota on tehty erityisesti Britanniassa, sijaiskotilasten hyvinvointia ja sopeutumista koskevalla tutkimuksella sekä jo aikuisten sijaiskotilasten elämää ja sopeutumista koskevalla tutkimuksella. Pitkään tutkimuksen painopiste on ollut lapsen hyvinvoinnin tai sopeutumisen tutkimisessa hoidon kuluessa. (Vinnerljung 1996a, 168-169.)

Perhehoitoa koskevaa uusinta tutkimustietoa Suomessa edustavat Tarja Janhusen 2007 valmistunut tutkimusraportti ”Sijoitusten purkautuminen pitkäaikaisessa perhehoidossa” ja Marjo Mikkosen (2008) pitkittäistutkimus ”Helsingiläistä lastensuojelun perhehoitoa kolmelta vuosikymmeneltä”. Molemmat tutkimukset koskevat Helsingin kaupungin perhehoitoa, joka voi poiketa sijoitusten määrän lisäksi myös taustalla olevien ongelmien laadun ja vaikeusasteen sekä sijaisperheiden

saatavuuden osalta muun Suomen tilanteesta. Janhusen tutkimuksen mukaan 10 % Helsingin käytössä olleista sijaisperheistä koki sijoituksen suunnittelemattoman katkeamisen vuosina 2004-2005, joita tutkimus koskee (N= 61 lasta, 46 sijaisperhettä). Sijoitusten purkautumisia tapahtui kaikissa ikäryhmissä ja lähes puolet (46 %) lapsista sijoitettiin uudelleen sijaisperheeseen. Koko Suomessa valtakunnallisten lastensuojelutilastojen mukaan vuonna 2004 pitkäaikaisessa perhehoidossa sijoituksista katkesi 7 % eli yli 90 % pitkäaikaisista perhesijoituksista kestää ja päättyy nuoren itsenäistymiseen. (Janhunen 2007, 13.) Mikkosen tutkimus (N= 772 lasta) koski perhehoidossa vuonna 2007 olleiden lasten ja sijaisperheiden tilannetta, yhteydenpitoa, käytettyjä tukimuotoja ja sosiaalityöntekijän yhteydenpitoa molempiin vanhempiin. Vertailuaineistona voitiin käyttää vuonna 1997 tehtyä kyselyä ja osin myös 1987 kerättyä kyselyaineistoa. Tutkimuksessa voitiin todeta, että lasten elämä perhehoidon aikana oli pääosalla monin tavoin korjaantunut. Monet lapset olivat käyneet läpi pitkän terapian tai saaneet muuta tukea sijaisperheen ja sosiaalityön lisäksi. Suhde nuoren ja sijaisperheen välillä jatkui useimmiten aikuistumisen jälkeenkin. Syntymävanhempien tilanne ei useinkaan ollut huostaanoton jälkeen korjaantunut. Päinvastoin monet vanhemmat olivat kuolleet tai kadonneet lasten elämästä perhehoidon aikana. Lasten kotiutuksia tapahtui hyvin vähän. Silloin kun yhteydenpito vanhempiin oli mahdollista, tapaamisia pyrittiin järjestämään mitä erilaisimmilla tavoilla, usein valvotusti. Vertailuna aikaisempiin tutkimuksiin voitiin todeta, että huostaanoton syyt olivat pysyneet samanlaisina, lapset olivat tulleet perheisiin nuorina kuten ennenkin, perhesijoitukset olivat pitkiä ja suurin osa sijoituksista päättyi edelleen lasten itsenäistymiseen. Tutkimuksessa voitiin todeta, että lapset olivat vaurioituneempia kuin aiemmin, erityisesti psyykkiset häiriöt ja neurologiset sairaudet olivat lisääntyneet. Lapset kävivät usein koulua erityisluokilla ja terapiassa käyminen ja muu ammattiavun tarve oli lisääntynyt valtavasti. (Mikkonen 2008.) Tämä tulos kuitenkin voi kertoa paitsi lasten ongelmien lisääntymisestä myös siitä, että ongelmien diagnosointi on kehittynyt ja lisääntynyt.

Kallandin ja Sinkkosen (2001) tutkimuksen mukaan 11 % Pelastakaa Lapset-järjestön perhesijoituksista katkesi vuosien 1993-1997 aikana (N=234 lasta, 180 sijaisperhettä). Sijoituksen jatkumista suojaaviksi tekijöiksi tässä tutkimuksessa osoittautuivat sijaisvanhempien biologinen lapsettomuus, hyvät voimavarat ja koulutushalukkuus, läheisverkoston tuki sekä toimiva yhteistyö biologisten vanhempien ja sijoittavan sosiaalityöntekijän kanssa. Janhusen tutkimuksessa (2007, 59) puolestaan lapsettomat perheet osoittautuivat erityisen haavoittuviksi sijoituksen ensimmäisten vuosien aikana. Kallandin & Sinkkosen tutkimuksessa ei (eikä myöskään Janhusen tutkimuksessa) löytynyt yhteyttä sijoituksen katkeamisen ja lapsen taustakokemusten vakavuuden ja terveysongelmien välillä, mitä yleisesti pidetään yhtenä syynä perhesijoitusten katkeamiseen.

Yhteyttä ei löytynyt myöskään sijoituksen katkeamisen ja aiempien sijoitusten määrän välillä. Merkittävimmit riskitekijöiksi osoittautuivat lapsen ikä ja se, että sijaisperheessä oli omia biologisia lapsia. Nämä tekijät kytkeytyivät kuitenkin toisiinsa myös sitä kautta, että tutkimuksessa havaittiin taipumus sijoittaa isompia ja ehkä traumatisoituneempia lapsia perheisiin, joissa oli jo omia biologisia lapsia. Lastenhoitokokemusta omaavien perheiden motiivit saattoivat olla erilaisia kuin lapsettomien, sosiaalityöntekijät ehkä arvioivat tarvittavan vähemmän tukea tai kokeneet perheet ehkä epäröivät pyytää apua - tai sitten perhesysteemi, jossa on sekä biologisia että sijoitettuja lapsia on vain jo sinällään monimutkaisempi ja enemmän vanhemmuuden taitoja vaativa. Vaikka riskitekijöitä löytyikin, purkaantumisen syyt vaihtelivat tapauksesta toiseen monimutkaisella tavalla ja riskistä huolimatta suurin osa perheistä selvisi hyvin. Janhusen selvityksessä (2007, 78-80) voitiin todeta, että katkeamisia tapahtui kaikenlaisille lapsille, erilaisille sijaisperheille ja kaikissa sijoituksen vaiheissa. Suurin osa sijoituksista katkesi muutaman ensimmäisen vuoden aikana, ei ennako-oletuksen mukaisesti vasta sijoitetun lapsen tullessa murrosikään. Lapsen ikää, oireilua tai syntymävanhempiin liittyviä vaikeuksia enemmän katkeamisen syyt näyttivät tässä tutkimuksessa liittyvän sijaisvanhempien jaksamiseen ja sijaisperheen tilanteeseen muuten (esimerkiksi muuttunut perhetilanne tai lapsen kaltoinkohtelu), joihin vaikuttavat muut syyt kytkeytyivät puolestaan eri tavoilla toisiinsa. Yksittäisiä syitä tärkeämmiksi, sijoitusta tukeviksi tekijöiksi nousikin Janhusen tutkimuksessa lapsen ja perheen yhteensopivuus sekä toimiva yhteistyö kaikkien osapuolten välillä. Samoin sijoituksen alkuvaiheen tuella ja sijoitusprosessin selkeydellä näytti olevan merkitystä pysyvyyden kannalta.

Ruotsalaisen tutkimuksen mukaan nuorten sijoituksista katkeaa kolmasosa ja erityinen riskiryhmä ovat juuri perhehoitoon sijoitetut nuoret. Sukulaissijoitukset näyttäisivät olevan muita perhesijoituksia kestävämpiä. (Sallnäs & Vinnerljung & Kyhle Westermark 2004.) Thoburn (1994) puolestaan on esittänyt arvion, että noin 20 % pitkäaikaisista sijoituksista ei ole toimivia, purkautumisprosentin ollessa sijoituksen ensimmäisen kahden vuoden aikana 5-22 %. Lastenkotilapsia tutkineen Timo Pasasen (2001, 27) mukaan eri maissa tehdyissä tutkimuksissa sijaisperhesijoitusten katkeamisen on arvioitu vaihtelevan jopa välillä 20-50%.

Perhesijoituksissa tavoitteiden toteutumisen arviointi on osoittautunut vaikeaksi jo tavoitteiden määrittelyn osalta. Tavoitteita voidaan löytää niiden asettajasta riippuen hyvin monenlaisia, samoin kuin lopputuloksiakin arviointikriteerien valinnasta riippuen. Eräs tapa arvioida onnistumista ja tavoitteiden saavuttamista on ollutkin juuri sijoitusten pysyvyyden tutkiminen. Toisaalta taas pelkkä pysyvyys ei voi yksinään kertoa kaikkea, ellei siihen liity myös lapsen hyvinvointi. Useissa

tutkimuksissa hyvinvoinnin on todettu olevan yhteydessä puolestaan pysyvyyden ja identiteetin tunteeseen (Thoburn 1997, 47-49). Kolmas tapa tutkia tavoitteiden toteutumista on ollut mitata asiakastytyväisyyttä. Vanhempien tyytyväisyyden on todettu olevan voimakkaasti lapsen hyvinvointiin vaikuttava tekijä (Thoburn 1997, 9). Wilsonin ja Conroy'n (1999) USA:ssa tekemässä tutkimuksessa, jossa haastateltiin kaikkiaan 1100 lasta neljän vuoden aikana, määriteltiin keskeisiksi hyvinvoinnin kriteereiksi rakastetuksi tulemisen ja turvallisuuden tunne. Varmimmin rakastetuiksi (94 %) tunsivat itsensä sukulaisperheisiin sijoitetut lapset (vastaava luku muihin sijaisperheisiin sijoitetuilla oli 82 % ja laitoshoidossa olevilla 46 %). Aina turvassa koki olevansa 92 % perhehoidossa olevista ja 64 % laitoshoidossa olevista. Suurin osa lapsista ilmaisi haastattelussa olevansa tyytyväisiä nykyiseen elämäntilanteeseensa. Tässäkin perhehoitoon sijoitetut lapset antoivat myönteisempiä arvioita kuin laitoshoidossa olevat. Samojen perustekijöiden, lämmön ja turvallisuuden, todettiin Laurilan (1999) tutkimuksessa olevan yhteydessä myös sijaiskotityttöjen identiteetin eheyteen.

Lasten kotiutuminen uuteen perheeseen, etenkin emotionaalisella puolella, näyttäisi olevan varsin hidasta. McAuley (1995) tutki Pohjois-Irlannissa yhdeksäntoista lapsen sopeutumista sijaisperheeseen kahden ensimmäisen vuoden aikana. Neljän kuukauden kuluttua sijoituksesta kaksitoista kertoi olevansa onnellisia, mutta kukaan lapsista ei nimennyt sijaisvanhempia henkilöiksi, jotka rakastavat heitä eniten maailmassa, vuoden kuluttuakin heitä oli vain kaksi. Kysyttäessä kenen kanssa lapset haluaisivat asua, kahden vuoden kuluttua vain kaksi lapsista nimesi sijaisvanhemmat.

Kansainvälinen tutkimus on osoittanut, että aikuiset sijaiskotilapset ovat yleensä itse sopeutuneet tilanteeseensa ja tyytyväisiä sijoitukseen, erityisesti ne, jotka on sijoitettu ennen kouluikää. Vinnerljungin (1996a) mukaan tutkimusten perusteella sijaiskotilasten tilanne näyttäisi aikuisena olevan parempi kuin laitosten, mutta normaaliväestöön verrattuna huonompi. Laurila (1999) puolestaan päätyi sijaiskotityttöjä koskeneessa tutkimuksessaan siihen, että sijoitetut tytöt olivat selvinneet varsin hyvin - erot vertailuryhmään olivat pieniä. Pitkillä sijoituksilla näyttäisi olevan yhteys hyvään lopputulokseen, jos ne ovat tasapainoisia. Ainoat sijoituksen vakautta tukevat tekijät, jotka saavat vahvistusta useammasta kuin yhdestä tutkimuksesta, ovat lapsen sijoittaminen varhaisvuosina sekä hyvät suhteet sijaisvanhempien ja biologisten vanhempien välillä. Uudelleen sijoittamiset puolestaan näyttäisivät lisäävän negatiivisen lopputuloksen riskiä ja olevan yhteydessä psyykkisiin ja sosiaalisiin häiriöihin (Laurila 1999, 89). Tiiviillä tapaamiskontaktilla biologisiin vanhempiin sijoituksen aikana ei ole todettu olevan yhteyttä lapsen sopeutumiseen aikuisena.

Biologisten vanhempien tilanteen on todettu huonontuneen lapsen sijoittamisen jälkeen. Sosiaalityöntekijän toimintatavalla ja panostuksella on todettu lähes kaikissa tehdyissä tutkimuksissa olevan voimakas yhteys siihen, mitä lapsi-vanhempi-kontakteissa tapahtuu sijoituksen aikana. (Vinnerljung 1996a, 181-188.) Toisaalta sosiaalityöntekijän aktiivisella mukana ololla on havaittu olevan positiivista vaikutusta sijaisvanhempien onnistumiseen tehtävässään (Kähkönen 1991, 53).

Monet amerikkalaiset ja englantilaiset tutkimukset ovat osoittaneet, että sijaiskotilapsilla on sekä fyysiseen että psyykkiseen terveyteen liittyviä ongelmia. Haapasalo ja Repo (1998) toteavat kuvaamiensa tutkimusten perusteella, että sijoitetuista lapsista noin 20-25 %:lla on myöhemmin hoitoa vaativia sopeutumisongelmia tai psyykkisiä häiriöitä, mutta sijoitettujen lasten ongelmat ovat kuitenkin vähäisempiä kuin biologisten vanhempien hoitoon jääneillä lastensuojelulapsilla. Vinnerljung (1996a) päätyy tutkimuskoonnissaan toisenlaiseen lopputulokseen: aikuiset sijaiskotilapset eivät ryhmänä ole paremmassa tilanteessa kuin heikkojen perheiden lapset, jotka ovat asuneet kotona. Molemmissa selvityksissä adoptio näyttäytyy vähiten ongelmia tuottavana. Sijaiskotilasten koulutustaso jää tutkimuksissa normaaliväestöä alhaisemmaksi (Laurila 1999, 26; Vinnerljung 1996a, 112).

Kaikkein heikoimmassa asemassa näyttävät olevan kaltoinkohdellut lapset, joiden kohdalla myös sijoituksen purkaantuminen on todennäköisempää kuin muiden kohdalla. Erityisen suuri riskitekijä kaltoinkohtelu on, jos se liittyy vanhempien heikkoon sosioekonomiseen asemaan, mielenterveys- tai päihdeongelmaan. Hyväksikäyttö, pahoinpitely ja laiminlyönti ovat yhteydessä psykopatologiaan myös muilla kuin huostaanotetuilla lapsilla. (Ks. Haapasalo & Repo 1998; Rosenfeld ym. 1997; Thoburn 1994.)

Sijaishuollon päättyessä ja nuoren itsenäistyessä tulevat esille nuoren saamat valmiudet aikuiselämään sekä hänen tarvitsemansa tuen määrä. Amerikkalaisten ”leaving care”-tutkimusten mukaan nuoret saavat sijoituksen päättyessä vain vähän tukea aikuisilta. Useimmat jäävät yksin ja vaille tukiverkostoa. Monet nuoret jäävät ilman koulutodistusta, opiskelupaikkaa, työtä ja kotia. Heidän taloudellinen selviytymisensä on usein toimeentulotuen varassa. Tytöistä monet ovat raskaana jo teini-iässä tai saavat lapsen hyvin nuorena. (Ks. Mech 1994; Vinnerljung 1996a, Haapasalo & Repo 1998.) Vinnerljungin meta-analyysistä (1996b), joka koski sijaiskodeista aikuistuneita nuoria käsitteleviä tutkimuksia, käy ilmi, että ristiriidaton yhteys aikuisuudessa

selviytymiseen oli vain hyvällä koulumenestyksellä perhehoidon aikana ja sijoituksen jatkumisella täysi-ikäisyyteen saakka.

Suhde sosiaalityöntekijöihin välittyy eri tutkimusten kautta hyvin ristiriitaisena. Sitä näyttäisi useimmin leimaavan etäisyys ja henkilökohtaisen kontaktin puute, jota nuoret ovat esittäneet kaipaavansa. Useimmat tutkimukset toteavat, että sosiaalityöntekijät aliarvioivat omaa henkilökohtaista merkitystään sijaiskotilapselle (Vinnerljung 1996a, 155). Toisaalta Pekka Einemäki (1995) on omassa pro gradu-työssään todennut sosiaalityöntekijöiden lähes täydellisen puuttumisen perhehoitonoorten verkostokartoista ja Laakso ja Saikku (1998) huostaanottoa koskevassa tutkimuksessaan ovat saaneet haastatelluilta laitosnuorilta varsin kielteisiä arvioita sosiaalityöntekijöistä. Janhusen tutkimuksessa (2007, 86) perhesijoituksen katkeamisen kohdanneet nuoret kokivat sosiaalityöntekijän olevan pikemminkin sijaisvanhempien kuin hänen työntekijänsä. Vinnerljungin sijaiskotilapsia koskeva tutkimus tuo esille ambivalentin suhteen sosiaalityöntekijöihin: kokemus on ”etteivät ne välitä” (Vinnerljung 1996a, 123). Wilsonin ja Conroy (1999) tutkimuksessa lapset olivat yleensä tyytyväisiä sosiaalityöntekijöihinsä, mutta aika harvat heistä olivat kokeneet voivansa vaikuttaa omiin sijoitussuunnitelmiinsa. Tietynlainen sivullisuus, epävarmuus ja tietojen puuttuminen lastensuojelun suunnitelmista ja toimenpiteistä tulee esille useissa sijoitettuja lapsia ja nuoria koskevissa haastattelututkimuksissa. Huostaanoton tarpeellisuuden nuoret yleensä hyväksyvät, mutta itse lastensuojeluprosessin toteutusta he kritisoivat. (Vrt. Johnson & al. 1995; Vähämaa 2000.) Lastensuojelun kehittämistä ajatellen pitkä aikajänne tekee nämäkin tutkimukset tietyllä tavalla ongelmallisiksi: jälkihuoltoonuria haastateltaessa saatetaan puhua yli kymmenen vuotta sitten toteutetuista huostaanotoista ja sijoitusprosesseista. Lastensuojelun toimintatavat ja arvot voivat tutkimuksen tekohetkellä olla aivan erilaiset.

Varsin hajanaiseksi ja toisilleen vastakkaiseksikin jää tutkimustietojen perusteella saatava kuva hoidon pysyvyydestä, meneillään olevan hoidon arvioinnista sekä tavoitteiden toteutumisesta. Kansainvälisten tutkimusten vertailu Suomen olosuhteisiin on käytännössä ongelmallista, koska eri maissa lainsäädäntö, lastensuojelun toimenpiteet, perhehoidon tavoitteet ja huostaanotettujen lasten ongelmien vaikeusaste voivat poiketa huomattavassa määrin toisistaan. USA:ssa, jossa suurin osa tutkimuksesta on tehty, perhehoito on luonteeltaan tilapäistä - tavoitteena on paluu syntymäperheeseen tai adoptio. Lähimpänä Suomen käytäntöjä ollaan Ruotsissa ja Iso-Britanniassa. (Laurila 1999, 18-19.)

Laajoja haastattelu- ja kyselytutkimuksia voidaan arvostella pinnallisuudesta, niiden tuottamat tulokset eivät välttämättä kerro kovin syvälle menevää tietoa tutkittavien elämäntilanteesta tai kokemuksista. Luotettavuutta voivat myöskin vähentää haastateltavien taipumus antaa haastatteluissa sosiaalisesti hyväksyttäviä vastauksia sekä muistamisongelmat retrospektiivisissä tutkimuksissa. Suomessa 2000-luvulla tehdyssä sijaishuollon tutkimuksessa kiinnostus onkin kohdentunut sijoitettujen lasten erityistarpeiden sekä riski- ja suojaavien tekijöiden ohella vahvasti myös lapsilta ja nuorilta itseltään etnografisin tai narratiivisin menetelmin saatavaan tietoon, äänen antamiseen lapselle itselleen ja lapsen omalle kokemusmaailmalle. Suomalainen sijaishuoltoa koskeva tutkimus on pirstaleista ja siitä puuttuu kokonaan sijaishuollon rakenteiden pohdinta, erilaisten laitos- tai perhehoidon muotojen tutkimus samoin kuin sijaishuollossa olevien lasten vanhempien näkökulma ja ääni. (Eronen 2007.)

3. PERHESIJOITUKSEN ONNISTUMINEN JA SOSIAALITYÖN KOKEMUSTIETO TUTKIMUKSEN KÄSITTEELLISINÄ LÄHTÖKOHTINA

3.1. Ongelmallinen onnistuminen

Onnistuminen on ongelmallinen käsite ja onnistumisen arviointi perhesijoituksissa vaikeaa, kuten tutkimukset osoittavat. Elämään yleensäkin sisältyvä epävarmuus ja yksilöllisyys on keskeinen osa lastensuojelun asiakastyötä ja tekee siitä yleisellä tasolla vaikeasti jäsennettävän. Yksilölliset tilanteet eivät taivu mihinkään yksiselitteiseen onnistumisen muottiin. Siitä huolimatta lastensuojelussakin on ollut nähtävissä vahva pyrkimys ja tarve työn tavoitteellisuuden ja suunnitelmallisuuden kehittämiseen, laadunhallintaan ja tuloksellisuuden arviointiin. Suuntausta on ohjannut yhtäältä organisaatioiden tiukka budjettikontrolli, voimistuva taloudellinen vastuu toiminnan tuloksista ja tehokkuudesta päättäjille sekä näihin perustuva toimintojen suunnittelu, mutta toisaalta myöskin yhä vaikeutuvissa lastensuojelutilanteissa sosiaalityön ammatillinen vastuu lapselle siitä, että hän saa mahdollisimman tehokkaasti sellaista apua ja tukea, jota hän elämäntilanteessaan tarvitsee. Lapsella on oikeus saada paras mahdollinen hyöty toiminnasta, johon joka tapauksessa

sijoitetaan paljon inhimillisiä ja taloudellisia voimavaroja. (Vrt. Forsberg 2002b, 107; Jokinen & Juhila & Raitakari 2003, 150-151; Juhila 2006, 74-75; Rousu & Holma 2004, 17.)

Lastensuojelutyössä onnistumiseen on pyritty tarttumaan lähinnä kahdella eri tavalla. Yksi tie on ollut laadunhallinta ja sen kehittäminen erilaisten tutkimus- ja kehittämishankkeiden kautta. Suomessa keskeisinä toimijoina ovat olleet Stakes, Suomen Kuntaliitto ja Lastensuojelun Keskusliitto. Laadunhallinnassa on pitkälti keskitytty lastensuojelupalvelujen ja organisaation toiminnan tuloksellisuuden arviointiin tasapainotetun tulosmittariston pohjalta (Kaplan & Norton 1996). Näin on tehty muun muassa Kuntaliiton Lastensuojelun laatu ja kustannukset-kehittämishankkeessa, jossa on tuotettu useita julkaisuja, yhtenä niistä ”Lastensuojelupalvelujen onnistumisen arviointi” (Rousu & Holma 2004). Kunnallisten palvelujen tuloksellisuusarvioinnin tutkimus- ja kehittämisprojektissa (Kartuke), jossa ovat olleet mukana kunnat, yliopistot ja työmarkkinaosapuolet, on myöskin tuotettu loppuraportti, joka käsittelee onnistumisen keskeisiä sisältöjä Lapinlahden kunnan lasten suojelussa ja vanhuspalveluissa (Laulainen 2005). Tässä tutkimuksessa on pyritty yhdistämään ja kuljettamaan rinnakkain tasapainotettuun mittaristoon perustuva tuloksellisuus-käsite ja työntekijälähtöinen onnistumisen käsite. Tasapainotettuun malliin sisältyvät keskeisesti yhteisesti tuotettu visio ja strategiat tuloksellisuuden saavuttamiseksi ja mallin pohjalta on myös kehitetty strategiakartta-ajattelu - keskeisten tavoitteiden ja kriittisten kohtien välisten yhteyksien visuaalinen kuvaaminen (Kaplan & Norton 2004), jotka ajatusmalleina voivat antaa tukea myös monen kirjaviiden lastensuojeluprosessien jäsentämiseen, mutta eivät sellaisenaan sovellu esimerkiksi perhesijoitusten onnistumisen kokonaisarviointiin. Sanna Laulainen (2005, 19) kuvaa tutkimusraportissaan strategiakartta-ajattelua ”*poluksi, jota seuraamalla pääsee toivottuun lopputulokseen. Mitä paremmin tietää ja tunnistaa polun mutkat ja karikot, sitä todennäköisemmin voi luottaa määränpään saavuttamiseen. Ja ilman polun eri etappeja ei tähän määränpään voi päästä - määränpään ei ole oikotietä, vaan tarkkaan mietitty reitti, jonka kautta on kuljettava.*” Tällainen kokonaisvaltainen ja pitkäjänteinen prosessi-ajattelu käytännön tasolla on pitkään puuttunut sijaishuollosta, vaikka osa-alueita onkin pyritty kehittämään ja asiakassuunnitelma-työskentely, vaikkakin sisällöltään ja laajuudeltaan vaihtelevana, on lain asettama velvoite jokaisen lapsen kohdalla. Ehkä lähimmäksi tällaista strategista ajattelua on päässyt Lastensuojelun Keskusliiton Laituri-projekti avaamalla sijaishuollon prosesseja ja osaprosesseja sekä määrittelemällä niihin liittyviä laatukriteereitä myös perhehoidon osalta (Valtakunnalliset sijaishuollon laatukriteerit 2004).

Toinen tie onnistumisen jäsentämiseen lastensuojelussa on ollut työntekijöiden kokemustietoon perustuva arviointi ja itsearviointi. Onnistumista ovat kirjoituksissaan käsitelleet ainakin Hannele Forsberg (2002a) Lapsen aika-projektia koskevassa arviointitutkimuksessa ja Aino Ritala-Koskinen (2003) "Onnistumisia lastensuojelussa" -artikkelissa, joka käsittelee sosiaalityöntekijöiden opintopiirissä koottuja, omaan työhön liittyviä onnistumisen kokemuksia.

Lastensuojelussa asiakkuudet ja prosessit ovat pitkiä - missä on ajallisesti se kohta, jolloin voidaan sanoa, että lastensuojelutyössä on onnistuttu? *"Mistään asiakkuudesta ei voi lopullisesti sanoa, että se on onnistunut tai epäonnistunut"* toteaa Ritala-Koskinen (2003, 110) artikkelissaan. Forsberg (2002a, 57) painottaa muutoksen hitautta asiakasprosesseissa: pikaiset poikkileikkausarviot onnistumisesta eivät kuvaa pitkällä aikavälillä tapahtuvaa kokonaisuutta. Onnistumista tai epäonnistumista voidaan arvioida usein vasta jälkikäteen, pitkän ajan kuluttua. Ylipäänsä aika on merkittävä tekijä sosiaalityön interventioissa, onnistumista on arvioitava suhteessa muutoksen vaatimaan aikaan. Sosiaalityöntekijät myöskin korostavat, että asiakassuhde ei aina etene suoraviivaisesti kohti tavoitteita, vaan usein tulee käännteitä huonompaan suuntaan. Ratkaisevaa on, miten vastoinkäyminen silloin tulkitaan. Onnistumisen kannalta asiakasprosessi määrittyy pitkäksi matkaksi, jossa otetaan monia pieniä askelia, onnistumisen askelia (Forsberg 2002a, 57; Jokinen & Juhila & Raitakari 2003, 156-159). Englannissa Ian ja Alison Shaw (1997) ovat tutkineet kokeneiden sosiaalityöntekijöiden haastattelukertomuksia asiakastyöskentelyn onnistumisesta ja onnistumisen kriteereistä ja todenneet, että eräs ihmistyön perusominaisuus on rationaalisen hallinnan ulkopuolelle jäävä ennakoimattomuuden ulottuvuus, joka asettaa erityisen leimansa onnistumisen arvioinnille. Sosiaalityöntekijöiden kertomuksissa onnistumiseen liittyy tiedon, kokemuksen, hyvän suunnittelun ja hyvän ajoituksen lisäksi myös pelkän "hyvän onnen" elementti.

Jotta onnistumista ylipäänsä voitaisiin arvioida, täytyisi ensin tarkasti määritellä ja asettaa tavoitteet, joihin pyritään - ja jotta voidaan tehdä päätelmiä onnistumisesta, pitää arvioida myös sitä prosessia, joka tuotti tulokset tai vaikutukset sekä niitä panoksia, jotka tarvittiin vaikutusten aikaansaamiseen. *"Tavoitteiden saavuttamisen arviointi edellyttää sitä, että saavuttamisen ja onnistumisen polut voidaan tehdä näkyväksi"* (Lohi & Niiranen 2005, 56). Onnistumista arvioitaessa voidaan tietenkin keskittyä vain johonkin näkökulmaan, osa-alueeseen tai ajanjaksoon. Onnistumisen kokonaisvaltaiseen arviointiin tarvitaan kuitenkin aina useita näkökulmia (vrt. Rousu & Holma 2004, 24).

Onnistuminen voidaan siis nähdä toteutuneena työn tavoitteena, johon pääsemistä voi seurata prosessin alusta alkaen (Ritala-Koskinen 2003, 106). Sosiaalityöntekijöiden opintopiirissä, jossa

omia lastensuojelutyössä syntyneitä onnistumisen kokemuksia analysoitiin tarkemmin, nousi esille sekä onnistumisen erilaisuus että vahva samanlaisuus. Pelkistetysti onnistumisen nähtiin lapsen kannalta tarkoittavan hyviä, turvallisia ihmissuhteita, huolenpitoa niin henkisesti kuin fyysisestikin sekä lapselle tärkeiden ihmissuhteiden pysyvyyttä. Ritala-Koskinen (2003, 113) toteaa, että onnistumisissa on lopulta kyse hyvin yksinkertaisista, tavallisista elämään ja elämänhallintaan liittyvistä asioista. *"Onnistumisissa pysäyttääkin juuri se, että lastensuojelussa onnistumisessa näyttäisi perustaltaan olevan kyse tavallisuuden saavuttamisesta."* Samansuuntaiseen johtopäätökseen voidaan päätyä myös lapsille ja nuorille tehtyjen kyselyjen ja haastattelujen perusteella: sijaisperheessä kasvavat lapset ja nuoret eivät halua erottua perheen muista lapsista tai muiden lasten perheistä (George & Van Oudenhoven & Wazir 2003, 356; Ketola 2005, 142). Lastensuojelunuorilla ”normaalin” tavoiteltavuus tai pakottavuus voi olla tavallistakin suurempaa, koska heillä on heikommat lähtökohdat siihen kiinni pääsemiseksi (Strandell & al. 2002, 111).

Lastensuojelulapsuus niin avohuollossa kuin sijaishuollossakin on riskilapsuus. Huostaanotetuksi tuleminen merkitsee marginaalisuutta suhteessa tavanomaiseen lapsuuden kulkuun ja se voi herättää lapsessa hyvin voimakkaita erilaisuuden ja ulkopuolisuuden tunteita. Kirsi Juhila (2006, 104) määrittelee marginaalisuuden tiettyyn tilanteeseen liittyväksi paikaksi, jossa ihminen on. Marginaalisuus ei ole huonommuutta tai vajavaisuutta, vaan ennen kaikkea erilaisuutta suhteessa vallitsevaan ja normaalina pidettyyn. Myös marginaalisuuden paikat voivat olla monenlaisia ja siksi sosiaalityössä tarvitaan erot huomioivia erilaisia lähestymistapoja. Juhila puhuu erojen ehdoilla tapahtuvasta työskentelystä, ihmisten yhdenmukaistamiseen perustuvan erojen hallinnan sijasta. Jos eroja ei nähdä, tiettyyn marginaalisuuden paikkaan liittyvät erityistarpeet eivät myöskään tule huomioonotetuksi. Forsberg (2002b, 107) painottaa, miten tärkeää on sosiaalityössä auttamisen lopputulosten ja onnistumisen ohella pyrkiä ymmärtämään, mitä on tavanomaisuuden murtuminen, ulkopuolisuus ja toiseus ihmisten kokemana. (Vrt. Banks 2001, 58-59; Batsleer & Humphries 2000, 13.)

Onnistumista voidaan lähestyä myös epäonnistumisten kautta. Ruotsalaistutkijat (Andersson & Aronsson & Hesse & Hollander & Lundström 2001) käsittelevät teoksessaan "Haverier i sociala barnavård" viittä lastensuojelutapausta, joiden voidaan jälkikäteen arvioituna todeta epäonnistuneen. Tutkijat perustelevat epäonnistumisen näkökulmaansa perustavanlaatuisten ongelmien esiintuomisella. He toteavat, että tapauksista traagisimmin päättyneet ovat äärimmäisen harvinaisia, mutta niissäkin on mukana jokapäiväisiä ilmiöitä. Ainakin jälkikäteen arvioituna näissä epäonnistuneissa tapauksissa on havaittavissa selkeitä käännekohtia, joissa asiat ovat lähteneet

ongelmalliseen suuntaan. Jälkikäteen ratkaisuja on helppo kritisoida, tosiasiaa luotettavan ennusteen tekeminen tulevaisuuden suhteen yksilöllisellä tasolla on äärimmäisen vaikeaa ellei mahdotonta. Kuormitetussa arkityössä viranomaisen on tilanteen niin vaatiessa tehtävä vain jokin päätös, vaikka ennustenäkömät olisivat miten kompleksiset hyvänsä. *"Loppujen lopuksi arviointi lapsen parhaasta ei voi koskaan olla täydellisempää kuin todellisuus, joka on mitä suurimmassa määrin epätäydellistä"* (Andersson & al. 2001, 204-205).

Yhteisenä piirteenä kaikissa tutkimuksissa ja kirjoituksissa, jotka sivuavat lastensuojelutyössä onnistumista, kokemuksellista oppimista tai työssä kehittymistä, on toteamus, ettei lastensuojelutyön arjessa ole aikaa pysähtyä jäsentämään, kokoamaan ja jakamaan sitä tietoa, jota sosiaalityöntekijöille kokemuksen kautta kertyy lastensuojelutyössä onnistumisesta ja niistä prosesseista, joiden tuloksena voidaan sanoa tapahtuneen merkittävää parannusta lasten elämässä. Kuitenkin tällainen systemaattinen jäsentäminen nähdään lastensuojelutyön kehittymisen edellytyksenä. (Vrt. Forsberg 2002a; Laulainen 2005; Lohi & Niiranen 2005; Ritala-Koskinen 2003; Rousu & Holma 2004; Rousu 2007.)

Mitä itse asiassa on se normaalius tai lapsen hyvä, jota tavoitellaan poikkeuksellisessa elämäntilanteessa, jossa lapsi on huostaanotettu ja sijoitettu oman kotinsa ulkopuolelle? Ja miten yhteiskunta huomioi toisaalta sen erityisyyden, sen marginaalisuuden, johon aikaisempi elämäntilanne ja huostaanotto nämä lapset asettaa? Tekeekö yhteiskunta suunnitelmallisesti jotain toisin poikkeuksellisesti omalle vastuulleen ottamiensa lasten kohdalla? Vai luovuttaako se vain konkreettisen vastuun sijoitusta hoitavalle sosiaalityöntekijälle ja vapaaehtoistyötä tekeväille sijaisperheelle luottaen edelleen tavallisen perhe-elämän kaiken kattavaan korjaavuuteen? Nähdäänkö perhesijoitus kokonaisuutena ja muutosalttiina prosessina? Ennakoidaanko sijoituksen aikana eteen tulevia erityiskysymyksiä ja -tarpeita vai tartutaanko niihin, jos niitä ilmenee? Mitä jäsennetysti tiedetään onnistumista edistävistä ja estävistä tekijöistä koko perhesijoitusprosessia ajatellen?

Asiakastilanteiden yksilöllisyydestä huolimatta sosiaalityössäkään ei voida vain jäädä siihen toteamukseen, että kaikki on ainutkertaista ja epävarmaa. Epävarmuudella ja kompleksisuudellakin on järjestymisen logiikkansa, jossa olennaista on huomion kiinnittäminen eri osatekijöiden yhdistelmiin, niiden välisiin suhteisiin ja keskinäiseen vuorovaikutukseen perinteisen lineaarisen ajattelun sijasta (Stevens & Hasset 2007, 135). *"Jos todellisuus ymmärretään epävarmoiksi prosesseiksi, tiedon piiriin tulevat myös muut kuin mitattavat asiat ja toimintatavoissa korostuu*

kokonaisuuksien huomioon ottaminen. ...Epävarmuutta ei voida poistaa eikä hallita, mutta sitä voidaan oppia kohtaamaan taitavammin kuin ennen.” (Venkula 2005, 38, 93.)

Tämän tutkimuksen keskiössä on sosiaalityöntekijöiden ryhmässä tuottama, kokemuspohjainen tulkinta ja kertomus onnistuneen perhesijoituksen rakentumisesta. Käytän tutkimuksessani arkikielessä yleisesti käytössä olevaa onnistumisen käsitettä, vaikka se on tutkimuksellisesti ongelmallinen ja tulkinnallinen, mutta en pyrikään määrittelemään sitä etukäteen, vaan onnistuminen muodostaa tutkimuskysymyksen sinällään. Arjen ilmaisuna se mielestäni antaa mahdollisuuden onnistumisen laajaan hahmottamiseen ja kiinnittyy enemmänkin onnistumisen kokemukseen ja tunteeseen kuin yksiselitteiseen, mitattavissa olevaan lopputulokseen, jollaisen löytäminen on tutkimustiedonkin valossa osoittautunut mahdottomaksi. Pysin tutkimukseni myöhemmissä osuuksissa kiinnittämään onnistumisen sosiaalityöntekijöiden itsensä sille antamiin merkityksiin ja sisältöihin. Tutkimuksellisesti kiinnostavaa on, mitä kautta sosiaalityöntekijät lähtevät onnistumista kuvaamaan ja millaisia asioita he siihen liittävät.

Tutkijana en voi kokonaan irtautua pitkän työkokemuksen luomasta esiymmärryksestä tutkimusaiheen suhteen. Toisaalta perhesijoituksen onnistuminen aiheena on myös niin rajattu ja erityinen, että käsitykseni mukaan tutkijalla on oltava siihen jokin positio, että ilmiötä on ylipäänsä mahdollista ymmärtää. Tutkijana ja oman työkokemukseni perusteella ymmärrän onnistuneisuuden olevan enemmänkin moniulotteinen ja kontekstisidonnainen prosessi kuin pelkkä mitattavissa oleva tulos sellaisenaan. Perheeseen sijoitetun lapsen traumaattisen taustan ja monimutkaisen elämäntilanteen huomioon ottaen onnistuminen ei käsitykseni mukaan voi tarkoittaa samaa kuin ongelmattomuus. Tutkijana oma esiymmärrykseni on, että perhesijoitus on onnistunut, kun se toimii yksilöllisesti ja pitkällä tähtäimellä lapsen edun mukaisella tavalla tarjoten lapselle hoivaan, huolenpitoon, läheissuhteisiin ja perhe-elämään liittyviä korjaavia ja korvaavia kokemuksia - työstäen samalla lapsen aikaisempiin vaiheisiin liittyviä erityistarpeita ja mahdollisia ongelmia ja säilyttäen ja tukien lapsen suhdetta syntymävanhempiin ja muihin läheisiin. Olen aineiston hankintatapaa harkitessani tietoisesti hyödyntänyt omaa kokemustani saadakseni aineistoon mahdollisimman monia näkökulmia perhehoidon onnistumiseen. Tutkijana käytännön silmälasit on kuitenkin pyrittävä siirtämään syrjään, siksi olen ennen analyysin aloittamista kirjannut omat käsitykseni ja esioletukseni ylös ollakseni niistä tietoinen analyysia ja tulkintaa tehdessäni. Toisaalta uskon, että aiheen lähestyminen sen sisältä käsin yhdistettynä analyyttiseen tarkasteluun, luo mahdollisuuksia potentiaalisen, kokemukseen kiinnittyvän tiedon tunnistamiselle, sen haltuunotolle ja käsitteellistämiseksi. Vasta kokemustiedon esiin nostaminen tuo sen avoimeen

keskusteluun ja yhteiseen arviointiin. Tutkimuksen lukijan tehtäväksi jää asettaa kriittiseen tarkasteluun ja arviointiin omat, tutkijan roolissa tekemäni ratkaisut ja valinnat. Tämä tutkimus on yksi tapa ja näkökulma monien mahdollisten joukossa jäsentää ja tulkita perhesijoituksen onnistumisen moniulotteista kokonaisuutta.

3.2. Kokemustieto osana sosiaalityön ammatillista toimintaa

Tuloksellisuus-näkökulmasta sosiaalityöllä nähdään olevan hyvin keskeinen asema lastensuojelutyön kokonaisuuden toteuttamisessa ja koordinoinnissa ja sitä kautta myös sen onnistumisessa: *"Lastensuojelun asiakassuhteen vastuuhenkilö on sosiaalitoimiston sosiaalityöntekijä, hän on koko asiakasprosessin keskeinen toimija. Lastensuojelun sosiaalityöprosessin laatu ja toimivuus vaikuttaa koko lastensuojeluketjun toimivuuteen ...Erialaisten yritysten ja erehdysten sijaan ammatillisen työn tulisi perustua päteväksi osoitettuihin työotteisiin ja menetelmiin."* (Rousu & Holma 2004, 19, 38; Rousu 2007, 177.) Sosiaalityöntekijät itse näkevät itsensä enemmänkin mahdollistajina ja kumppaneina kuin kaikkietävinä asiantuntijoina, vaikka viimekädessä ovatkin tavoitteellisen työskentelyn ja itse asiakasprosessin vastuunkantajia. Suvi Raitakari puhuu tulkitsevasta asiantuntijuudesta, jossa korostetaan tulkintaa tietämisen sijaan, mikä nostaa esille dialogin ja henkilökohtaisen kokemuksen merkityksen. Sosiaalityö professiona joutuu perustelemaan omia metodejaan ja arvojaan moneen suuntaan, monenlaisille yleisöille, joiden todellisuustulkinnat voivat olla hyvinkin paljon toisistaan poikkeavia ja ristiriitaisia. Vaatimus asettua vastuunkantajana näiden tulkintojen keskelle tekee sosiaalityön työnkuvasta kuormittavan ja raskaan. (Raitakari 2002, 50-52; Rousu 2007, 176.) Perhesijoituksissa sosiaalityöntekijä voidaan nähdä nimenomaan kokonaisuutta ja lapsen etua tulkitsevana asiantuntijana, jonka aina tarvittaessa on kyettävä perustelemaan kaikki tehdyt ratkaisut niin lapselle itselleen kuin myös lapsen vanhemmille, sijaisvanhemmille ja lastensuojelun viranomaistahoille.

Yhteiskunnallisessa kokonaisuudessa myös sosiaalityö sinänsä ja sosiaalityön tieto ovat usein marginaalissa. Ammatin heikko status näkyy resurssien niukkuutena ja kokemustietoon perustuvien toimintamahdollisuuksien rajallisuutena - sosiaalityöntekijät eivät läheskään aina voi toimia niin kuin parhaaksi tietävät. Määrällisesti mitattava tuloksellisuus ei ota huomioon sosiaalityön ominaislaatua. (Jokinen & Juhila & Raitakari 2003, 164-165.) Kokonaan sosiaalityö ei

kuitenkaan ole pysytellyt tuloksellisuuskeskustelun ulkopuolella ja ammatin sisältä onkin noussut pyrkimys löytää empiiristä, tutkimukseen perustuvaa näyttöä tehokkaista sosiaalityön menetelmistä ja hyvistä työkäytännöistä (evidence based research). (Ks. Juhila 2006, 75.)

Sosiaalityön perustana oleva tieto on moninaista ja osin jännitteistäkin. Tutkimuksen ja käytännön tuottaman tiedon asemasta ja käyttökelpoisuudesta kiistellään. Työn kannalta merkityksellistä tietoa on monen tyyppistä ja sitä voidaan jaotella eri tavoin. Ammatillinen tieto on teoriasta, tutkimuksesta ja käytännöstä peräisin olevaa kasautunutta tietoa tai ymmärrystä. (Raunio 2004, 100-110.)

Julie Drury-Hudsonin (1999, 149) määrittelyä käyttäen voidaan sosiaalityön ammatilliselle toiminnalle merkitykselliset tiedon lajit jakaa teoreettiseen tietoon, empiiriseen tietoon, proseduuriseen tietoon, persoonalliseen tietoon ja käytännön viisauteen. Näistä kaksi viimeksi mainittua muodostavat kokemukseen perustuvan tiedon. Käytännön viisaus rakentuu työntekijälle sosiaalityön käytännöissä, toimimalla useissa tapauksissa, joissa on samanlainen ongelma tai työskentelemällä erilaisten ongelmien kanssa, joilla on yhteisiä ulottuvuuksia. Tällainen tieto on ainakin osittain siirrettävissä myös asiakastapauksesta tai ongelmasta toiseen. Käytännön viisaus perustuu työntekijöiden yhteiseen kokemukseen. Persoonallinen tieto on intuitiivista, kulttuuriseen ja henkilökohtaiseen arkiymmärrykseen perustuvaa, niin sanottua hiljaista tietoa, jota on usein vaikea tehdä näkyväksi (vrt. Yliruka 2000). Välttämättä käytännön viisautakaan ei oteta tietoisien tarkastelun kohteeksi yhteisesti jaettuna kokemuksena, vaikka juuri tutkimuksen avulla ammatillisia kokemuksia voitaisiin tehdä tunnetuksi ja hyödyntää. (Raunio 2004, 103-107; Raunio 2008.)

Tieteellisen tutkimuksen tavoittelema yleistettävyyys tekee tiedosta usein vähemmän käyttökelpoista käytännön ongelmanratkaisutilanteissa, kun asiakastilanteiden yksilöllisyys ja henkilökohtaisuus eivät tule riittävästi huomioon otetuksi. Toisaalta käytännön työssäkään ei voida vain pysähtyä toteamukseen, että kaikki tilanteet ovat yksilöllisiä ja henkilökohtaisia. Yleistettävyyden sijasta tulisikin pyrkiä siihen, että tietoa voidaan soveltaen siirtää käytännön tilanteesta ja kontekstista toiseen. Siirrettävissä oleva tieto on tärkeää, koska se tekee mahdolliseksi erottaa toiminnalle olennaiset seikat epäolennaisista. (Fook 2001; Raunio 2004, 107.) Toisaalta, koska jokaisessa asiakastapauksessa on kuitenkin omat erityispiirteensä, samat ongelmien käsittely- ja ratkaisumallit eivät ole yksioikoisesti siirrettävissä tapauksesta toiseen. On muistettava, että sosiaalityössäkin tietäminen on kuitenkin aina paikallista ja subjektiivista, kontekstitonta sosiaalityötä ei ole

olemassa. Kun liikutaan kontekstista toiseen ammatillista tietoperustaa ja käytäntöjä joudutaan muuttamaan ja soveltamaan. (Healy 2000, 7; Juhila 2006, 140; Yliruka 2005, 125.)

Sosiaalityössä teoreettiset tiedot ja perustaidot omaksutaan koulutuksessa, intuitiiviset taidot kehittyvät ja otetaan käyttöön kokemuksen myötä. Kokemuksen ja asiantuntijuuden kautta lapsen tilanteen ja tarpeiden arviointiin tulee mukaan myös aikaisemmista kokemuksista, vastaavista tilanteista ja mahdollisista virheistä oppiminen. Kokenut työntekijä erottaa kokonaisuudesta sen, mikä on erityistä huomiota vaativaa – aloittelijan on vaikea tietää mikä on tavallista, mikä ei. Intuitiivisen tiedon heikko puoli on se, että se katoaa kokeneen työntekijän mukana, ellei sitä systemaattisesti pyritä saamaan käyttöön esimerkiksi ryhmässä tapahtuvan reflektoinnin kautta. Käytännön kautta refleктоitaessa avautuu mahdollisuus yrittää tarttua epävarmuuden, kontekstin ja kompleksisuuden ongelmaan. Ajattelu ja reflektio vaativat kuitenkin aikaa, ehkä myös hyvän työnohjaajan ja työyhteisön, joka tukee sitä. (Healy 2005, 6; Holland 2004, 39; Munro 2002, 166-167; Saarnio 1993, 89-98.) Tällä hetkellä lastensuojelun sosiaalityössä tarvittaisiin nimenomaan tällaista tietoa kokoavaa työskentelyä sosiaalityöntekijöiden vaihtuvuuden rakenteita murentavan vaikutuksen vastustamiseksi.

Sekä Eileen Munro (2002, 162-163) että Sally Holland (2004, 127) viittaavat inhimilliseen taipumukseen etsiä ja nähdä tietoa, joka tukee ja vahvistaa omia alkuperäisiä oletuksia. He myöskin puhuvat arvioinnin systemaattisuuden ja erilaisten välineiden (arviointilomakkeiden, oppaiden, tarkistuslistojen) puolesta, joiden avulla tätä taipumusta voidaan vastustaa ja tuoda arviointiin ja päätöksentekoon useita erilaisia näkökulmia. Toisaalta pelkkä arviointivälineiden mekaaninen käyttö ja analyttinen päättely eivät myöskään yksinään takaa hyvää lopputulosta, inhimillisen elämän ja käyttäytymisen ymmärtäminen edellyttää aina myös intuitiota ja empatiaa (Munro 2002, 167). Usein analyttisyys ja intuitiivisuus nähdään vastakkaisina ja kilpailevina lähtökohtina, mutta lastensuojelutyössä tarvitaan sekä analyttisiä että intuitiivisia taitoja ja ne voidaan nähdä Munron tavoin paremminkin yhtenä jatkumona, jossa intuitiivisuus ja analyttisyys painottuvat eri tavalla tilanteesta riippuen. Molemmilla on vahvuutensa ja rajoituksensa ja ne täydentävät toisiaan.

Toisaalta myöskin intuitiiviset ajatteluprosessit pitäisi tuoda lastensuojelussa selkeämmin esiin ja ottaa kriittiseen tarkasteluun. Munron (2002, 170) käyttämä käsite ”hyvä ajattelu” vaatii aikaa ja ponnistelua, tiedon systemaattista hankkimista, arviointia ja tehtyjen päätelmien kyseenalaistamista ja tarkistamista, mutta se auttaa myös selkiyttämään niitä päättelyprosesseja, joilla tiettyyn ratkaisuun on päädytty - olkoon ne prosessit sitten analyttisiä tai intuitiivisia. Suurempi selkeys

ammattillisessa päättelyssä mahdollistaa myös lapsen ja vanhempien osallistumisen paremmin, koska asiat voidaan selittää ymmärrettävästi – jopa silloin, kun joudutaan toimimaan vastoin heidän näkökantaansa (Munro 2002, 167-171).

Oman työn arviointi ja sen perusteiden näkyväksi tekeminen eivät ole sosiaalityössä itsestään selviä. Ammatillisten käytäntöjen ja arkityön prosessien kuvaaminen on kuitenkin tärkeää niin asiakkaiden saaman palvelun laadun, ammatillisen oppimisen, osaamisen jakamisen kuin tiedontuotannonkin näkökulmasta. (Lohi & Niiranen 2005, 29-30; Yliruka 2005, 124-125.) Perhesijoituksia hoitava sosiaalityöntekijä seuraa useita perhesijoitus-prosesseja rinnakkain ja kokenut sosiaalityöntekijä näkee myös, millaisia vaiheita perhesijoitukset voivat sisältää ja mitä niissä tapahtuu pitkällä aikavälillä. Vaikka jokainen perhesijoitus on yksilöllinen, niin sijoitettavan lapsen kuin sijoituspaikankin suhteen, pitkän työkokemuksen tai useiden asiakastapausten myötä sosiaalityöntekijälle kertyy kuitenkin monenlaisia kokemuksia ja käsityksiä perhesijoituksen onnistumiseen edistävästi tai estävästi vaikuttaneista osatekijöistä, vaikka yksiselitteisiä syy-seuraus-suhteita on harvoin löydettävissä. Selittävien teoreettisten mallien ja yleistettävissä olevan tiedon puuttuessa perhesijoitus prosessina usein rakentuukin pitkälti kokemustiedon varaan, omakohtaiseen tai yhdessä jaettuun. Reflektoinnille ja tiedon jakamiselle vain on lastensuojelutyössä tällä hetkellä hyvin rajallisesti aikaa, vaarana on, että yksittäiset kokemukset kontekstista ja kokonaisuudesta riippumatta jäävät ohjaamaan työtä:

”Sosiaalityöntekijät ovat tiedonkantajia. Käytännön kokemustieto on sinänsä arvokasta, mutta sen soveltaminen työn uudistamiseen on vaikeaa. Työssä kertyvä tieto ei sellaisenaan jäsenny kokonaisuuksiksi, joilla voi hahmottaa kohdattavia ilmiöitä. Esimerkiksi kuva asiakkaiden elämäntilanteista jää helposti fragmentaariseksi verrattuna todellisuuden moninaisuuteen. Kokemustieto ei myöskään tarjoa työtä jäsentäviä käsitteitä, jolloin työprosessia ja sen reunaehdoja on vaikea kuvata. Sosiaalityöltä puuttuu yhteisiä käsitteellisiä työvälineitä, joilla jäsentää moniulotteista toimintakenttää. Samalla syntyy kielettömyyttä suhteessa oman työn perusteluihin. Lisäksi kokemustieto tarjoaa kerrallaan vain yhden näkökulman. Sen avulla on vaikea visioida vaihtoehtoisia toimintatapoja. Käytännön työssä esille tulevan tietopotentiaalin hyödyntäminen edellyttää tutkimuksellista otetta ammattikäytäntöön. Silloin kokemustieto ja tutkimuksellinen tieto asettuvat saman ulottuvuuden osatekijöiksi. Kyseessä on prosessi, jossa tieto kehittyy toiminnassa asetettujen kysymysten myötä. Samalla tieto määrittyy myös suhteelliseksi ja esiintymisyhteyteensä sidotuksi. (Pohjola 1993, 255-256.)

Kokemustiedon asema sosiaalityössä voi joskus olla hyvinkin vahva, suorastaan dominoiva. Päivi Petrelius (2002, 195-210) kuvaa tällaista tilannetta sosiaalityöntekijänaisten muistoihin liittyviä kertomuksia analysoivassa artikkelissaan. Hän viittaa Bob Peasen ja Jan Fookin ajatukseen sosiaalityön kahdesta äänestä, jotka ovat kirjoitettu teoreettinen tieto ja puhuttu käytännön kokemus. Pease & Fook (1999, 28-32) väittävät, että käytännön työtä tekevät sosiaalityöntekijänaiset nojautuvat työssään nimenomaan kontekstuaaliseen, narratiiviseen kokemustietoon. Narratiivit voivat toimia sekä positiivisessa että negatiivisessa mielessä varsin tehokkaana medianasiinä kulttuurisessa kontekstissa, jota ammatti edustaa (vrt. Coffey & Atkinson 1996, 63).

Tässä tutkimuksessa ymmärrän ja tarkoitan kokemustiedolla kokonaisuutta, joka asettuu subjektiivisen kokemuksen, käsityksen ja kulttuurisen/ammattillisen tiedon muodostamaan kolmioon (vrt. Shaw & Shaw 1997, 72). Sosiaalityöntekijän ammattipositiossa ja ammatillisessa tietovarannossa näiden osa-alueiden erottaminen toisistaan on erittäin vaikeaa ellei mahdotonta. Tutkimuskysymyksen kannalta ei mielestäni ole keskeistä, onko sosiaalityöntekijän kertomassa kysymys puhtaasti omakohtaisesta kokemuksesta vai käsityksestä vai yhteisön tavasta jäsentää ilmiötä. Ne kaikki yhdessä, teoreettisen tiedon ohella, muodostavat kokemuspotentiaalin, jonka varassa ja jonka ohjaamana sosiaalityöntekijät työtään perhehoidossa tekevät. Tässä tutkimuksessa sosiaalityöntekijät puhuvat ammatti- ja asiantuntija-asemastaan käsin kertoessaan omakohtaisia kokemuksiaan ja käsityksiään perhesijoituksen onnistumisesta vaikuttavista tekijöistä, tulkiten ja uudelleen tulkiten toisilleen ja tutkijalle kohtaamiaan asiakastilanteita.

3.3. Kokemuksista kertominen – narratiivisuus lähestymistapana

Käsitteinä perhesijoituksen onnistuminen ja kokemustieto eivät taivu positivistisiin selitysmalleihin. Tiedonkäsityksen kannalta niitä on lähestyttävä ymmärtämisen ja tulkinnan kautta, jotka ovat fenomenologisen ja hermeneuttisen tutkimusperinteen peruslähtökohtia. Fenomenologisessa ja hermeneuttisessa ihmiskäsityksessä tutkimuksenteon kannalta keskeisiä ovat kokemuksen, merkityksen ja yhteisöllisyyden käsitteet (Laine 2001, 26). Fenomenologiassa tutkimuksen kohteena on ihmisen suhde omaan elämäntodellisuuteensa ja kokemuksellisuus nähdään sen perusmuotona. Ihmisen suhde maailmaan nähdään intentionaalisenä toisin sanoen ihmisen toiminnan tarkoitusta voidaan ymmärtää kysymällä, millaisten merkitysten pohjalta hän toimii.

Havainnot todellisuudesta näyttäytyvät ihmisen pyrkimysten, kiinnostusten ja uskomusten valossa. Kokemus muotoutuu merkitysten mukaan. Fenomenologia sisältää myös ajatuksen, että ihminen on perustaltaan yhteisöllinen ja yhteisön jäsenenä meillä on myös yhteisiä merkityksiä, vaikka jokainen yksilö on erilainen. Yleistysten sijaan fenomenologia pyrkii pikemminkin ymmärtämään jonkin tutkittavan alueen ihmisten sen hetkistä merkitysmaailmaa. Hermeneuttinen ulottuvuus tulee mukaan tulkinnan tarpeen myötä. Hermeneuttinen tutkimus kohdistuu ihmisten väliseen kommunikaatioon ja sen sisältämiin ilmaisuihin, kehollisiin tai kielellisiin. Ilmaisut kantavat merkityksiä ja niiden ymmärtäminen on yhteisöllisen elämän perusilmiö. (Laine 2001, 27-29.)

Narratiivisuus tutkimuksessa tarkoittaa lähestymistapaa, jossa kertomukset nähdään tiedon välittäjinä ja rakentajina. Suomessa narratiivisen tutkimusotteen yleistyminen 1990-luvun aikana liittyy tiedon- ja tiedekäsityksen muutokseen kohti konstruktionismia, jonka mukaan tietäminen on aina suhteellista: ajasta, paikasta ja tarkastelijan asemasta riippuvaa. Yhtä kaikille yhteistä todellisuutta ei ole ja tietäminen on aina tietämistä jostain näkökulmasta. Konstruktionismin perusoletus on, että tieto maailmasta rakentuu aikaisemman tiedon ja kokemusten varaan ja se muuttaa muotoaan koko ajan, kun ihminen saa uusia kokemuksia ja keskustelee muiden ihmisten kanssa. On huomattu, että tietämisen prosessi perustuu paljolti juuri kertomusten kuulemiseen ja niiden tuottamiseen. Tulkitsemme maailmaa jatkuvasti muotoutuvana kertomuksena, joka saa alkunsa ja joka aina uudelleen liittyy siihen kulttuuriseen kertomusvarantoon, jota kutsumme tiedoksi. Kertomus on sekä tietämisen että vuorovaikutuksen muoto ja se sisältää aina sekä subjektiivista että kulttuurisesti jaettua. Kertominen on tapa raportoida, jakaa ja tehdä ymmärrettäväksi kokemuksia. Kertomus on tietämisen muoto, joka on kenties ihmisen tärkein väline ajallisuuden ymmärtämisessä. Kertomusten kautta voidaan ymmärtää ja hallita menneisyyttä ja toisaalta suuntautua tulevaisuuteen. Kertomukset myös suhteuttavat tapahtumia toisiinsa ja käsittelevät niiden kausaalisia suhteita tavalla tai toisella. Kertomukset ovat yksi tapa tehdä selkoa todellisuudesta, ihmiset rakentavat paitsi tietonsa myöskin identiteettinsä kertomusten välityksellä. (Heikkinen 2001, 116-120; Hyvärinen & Löyttyniemi 2005, 189-190; Hyvärinen 2007, 137.)

On olemassa eroja siinä, miten narratiivisuus ymmärretään ja miten käsitteitä kerronnallisuus, kertomus tai tarina käytetään. Sosiaalitieteissä kertomuksen (narrative) ja tarinan (story/ tapahtumien kulku) käsitettä ei useinkaan eroteta toisistaan, vaan niitä käytetään vapaasti toistensa synonyymeina. Hyvärinen (2006) käyttää kertomuksen käsitettä ja kerronnallisuuden tutkimusta narratiivisen tutkimuksen sijasta. Hänen mukaansa raja kertomuksen ja muun puheen välillä on liukuva ja siksi voidaankin puhua kerronnallisuuden eri asteista. Kerronnallisuus syntyy

kokemuksen välittymisestä, ei pelkästä raportoinnista. Kun puhutaan kertomuksista, ollaan usein kiinnostuneita maailman kokemisesta ja muutoksesta. Muutos ja prosessi ovatkin niitä asioita, jotka tekevät kertomuksen ja sen tutkimisen kiinnostavaksi. Yksinkertaisimmillaan kertomuksen voi määritellä niin, että siinä on vähintään kaksi tapahtumaa, joilla on yhteys toisiinsa.

Laajimmillaan koko elämä voidaan ymmärtää kertomuksena. (Ks. Hyvärinen 2006; Hyvärinen 2007; Bruner 1987.) Hermeneuttisesta näkökulmasta kertomus ja kokemus ovat tiiviisti toisiinsa kiinnittyviä käsitteitä: kertomus antaa muodon kokemukselle tulkinnan ja uudelleen tulkinnan kautta (Bruner 1987; Widdershoven 1993).

Tutkimuksen ja kertomusten suhde voi olla kahdenlainen: tutkimus voi käyttää materiaalinaan kertomuksia tai tutkimus voidaan ymmärtää kertomuksen tuottamisena maailmasta. Narratiivisuus voi olla myös tapa käsitellä ja analysoida aineistoa. (Heikkinen 2001, 116, 122-123.) Heikkinen jakaakin Polkinghornea (1995, 6-8) lainaten narratiivisuuden tässä yhteydessä kahteen kategoriaan: narratiivien analyysiin (kertomusten luokittelu) ja narratiiviseen analyysiin, joka tarkoittaa uuden kertomuksen tuottamista aineiston kertomusten perusteella. Narratiivinen analyysi ei perustu aineiston luokitteluun, vaan se konfiguroi uuden kertomuksen tuomalla esiin aineiston kannalta keskeisiä teemoja. Huomio kohdistuu ehjän ja juonellisen, ajassa etenevän kertomuksen tuottamiseen. Polkinghornen jaottelu puolestaan perustuu Brunerin esittämään kahteen eri tietämisen tapaan, paradigmaattiseen ja narratiiviseen, joista jälkimmäistä edustaa narratiivinen analyysi (Bruner 1986).

Narratiivinen tutkimus ei muodosta yhtenäistä teoreettis-metodista rakennelmaa, vaan sen voidaan nähdä sisältävän kaksi erillistä suuntausta: narratologisen suuntauksen, joka pohjautuu kirjallisuuden tutkimukseen ja sosiolingvistiikkaan ja toisaalta yhteiskuntatieteiden suuntauksen (1980-luvun alussa alkanut kerronnallinen käänne yhteiskuntatieteissä). Kertomuksen käsite onkin koko ajan laajentunut. Se on yleistynyt tieteenaloilla, joissa sitä ei ole aiemmin tunnettu ja painopiste on siirtynyt kertomuksesta tekstinä institutionaalisten ja sosiaalisten kertomuskäytäntöjen suuntaan. Kertomuksen rajoista suhteessa kokemukseen ja muuhun puheeseen käydään keskustelua. Samaten kertomuksen rakenne ja kertomisen tavat ovat saaneet uusia näkökulmia eri tutkijoiden tulkinnoista. (Hyvärinen 2007, 127.) Perinteinen suullinen kertomus selkeäksi tulkittuine rakenteineen ja jaksotuksineen (vrt. Labov 1972, 363) on saanut haasteen vajaista, katkonaisista tai usean henkilön kertomista kertomuksista (vrt. Ochs & Capps 2001). Perinteisen mallin rinnalle Catherine Kohler Riessman (1990) on tuonut erilaisina kertomisen tapoina *tavan* kertomuksen ja *hypoteettisen* kertomuksen, joka ei ole koettu tapahtumasarja, vaan

se, mitä olisi saattanut tapahtua. Kirjallisuudentutkija Gary Saul Morson (1994) puolestaan käyttää käsitettä *sideshadowing*, jonka Hyvärinen on suomeksi kääntänyt ennakointia mukaellen rinnakoinniksi, rinnakkaisiksi mahdollisuuksiksi sille, mitä olisi saattanut tapahtua. Voidaan myös puhua kertomuksella olevasta varjosta. Hypoteettisten tapahtumakulkujen pohtimisen, ”jossittelun” voidaan nähdä olevan kiinteä osa tavallista suullista kerrontaa. (Hyvärinen 2007, 133.)

Tietämisen muuntaminen kertomiseksi on hyvin luontainen tapa ihmiselle luoda järjestystä kokemuksen virtaan ja tehdä ymmärrettäväksi tapahtumia ja tekoja elämässä. Siinä suhteessa tutkimushaastattelu ei muodosta poikkeusta. Mutta mitkään vastaajien kertomukset eivät vain heijasta maailmaa ”tuolla ulkona”. Kertomukset rakennetaan aina luovasti, retorisesti, tietyn oletuksen, ne ovat tulkitsevia ja itsessäänkin tulkinnallisia. Kaikki kokemuksen kuvausmuodot ovat rajoitettuja kuvauksia. Kokemuksesta kertominen tapahtuu puhumalla, kuuntelemalla ja kysymällä – kertomus tuotetaan yhdessä ja kieli itsessään luo todellisuutta. Kertomus kerrotaan myös tietylle yleisölle tai ihmiselle, se voi olla eri muotoinen, jos se kerrotaan muille. Kertoajat valikoivat aina kertoessaan piirteitä kokonaisuudesta ja lisäävät tulkinnallisia elementtejä. Laadullisissa haastatteluissa on tyypillistä, että suurin osa puheesta ei ole kertomusta, vaan kysymysten ja vastausten vuorottelua, argumentteja ja muita diskursiivisia puheen muotoja. Vastaajat kuitenkin kerronnallistavat erityisiä kokemuksia elämässään, usein niissä kohdin, kun on tapahtunut jokin murtuma toivotun ja todellisen tai itsen ja yhteiskunnan välillä. Kertomuksen osat voivat olla tietyllä tavalla vastakkaisia, kun ne liikkuvat olemassa olevan, todellisen ja toisaalta mahdollisen ja toivotun välillä. Kertomus voi myös olla johonkin aiheeseen liittyvä katkonainen kertomus, joka sisältää katkelmia aiemmista tapahtumista, joilla on temaattinen yhteys toisiinsa. (Riessman 1993, 2-18.)

Sosiaalityössä arkitieto ja todellisuus rakentuvat usein asiakaskertomusten ja niihin liittyvien kokemusten kautta. Tiedon vaihtamiseen ja jakamiseen liittyy olennaisesti narratiivinen ulottuvuus: kokemuksista tulee narratiivisia, kun sosiaalityöntekijät kertovat ja tulkitsevat niitä toisilleen. Tämän tutkimuksen tavoitteen voisikin määritellä siten, että siinä ”*pyritään tekemään jo tunnettua tiedetyksi*” tai ”*nostamaan tietoiseksi ja näkyväksi se, mikä on koettu, mutta ei välttämättä vielä tietoisesti ajateltu*” (Laine 2001, 31) tai niin kuin Venkula (2005, 120) kysyy: ”*miten teen sen minkä tiedän*”. Tässä mielessä ei ole kysymys fenomenologisesta subjektiivisen kokemuksen tutkimisesta. Toinen piirre, jossa tämä tutkimus myöskin eroaa perinteisestä kokemuksen tutkimisesta, on reflektion mukaantulo ryhmähaastattelutilanteessa, jossa osallistujien kokemukset

ja kertomukset keskustelevat keskenään. Yksilöllisten kokemusten rinnalla kulkee myös kollektiivisesti jaettu kokemus.

Perhesijoituksissa erilaisia vaihtoehtoja mahdollisine seurauksineen joudutaan punnitsemaan ja arvioimaan sekä sijoitusta suunniteltaessa että sitä myöhemmin jälkikäteen arvioitaessa. Myös nykyhetki muuttuvine tilanteineen on täynnä valintoja ja päätöksiä, jotka suuntaavat tapahtumien kulkua. Aikaisemmista kokemuksista kertominen, niiden pohtiminen ja tulkitseminen uusia arvioita ja päätöksiä tehtäessä on hyvin tavallista sosiaalityön yhteisöissä ja yhteisöjen kohtaamisissa. Tutkimuksellisesti ymmärrän tietämisen perhesijoitusten onnistumisesta olevan nimenomaan narratiivista laatua, kokemuksiin, niiden välittymiseen ja niistä kertomiseen perustuvaa. Mielestäni narratiivinen lähtökohta tämän tutkimuksen kohdalla ottaa parhaiten huomioon myös perhesijoituksen keskeiset ajalliset ulottuvuudet, muutoksen ja prosessin, jotka ovat tutkimuksellisesti mielenkiintoisia. Tässä tutkimuksessa en tutki yksittäisiä kertomuksia enkä pyri luokittelemaan niitä, vaan narratiivista analyysia käyttäen pyrin tuottamaan aineiston keskeisten sisältöjen pohjalta uuden kertomuksen.

3.4. Kerronnan kulttuuriset skriptit ja käytännöt

Kulttuuriset ja kognitiiviset prosessit ohjailevat kerrontaa, kertomusten tulkintaa ja ymmärtämistä. Jerome Brunerin (1991, 11) mukaan kaikki kertomukset samanaikaisesti sekä nojautuvat kulttuuris-kognitiivisiin skripteihin, toimintaa jäsentäviin käsikirjoituksiin, että poikkeavat niistä. Skriptit ovat mentaalisia malleja asioiden oletettavasta kulusta, tutuista ja toistuvista tapahtumaketjuista (esimerkiksi ravintolassa käynti). Vahva skripti kertoo sen, miten asioiden kuuluu mennä. Käsikirjoitus sinänsä ei kuitenkaan ole kertomus, tarvitaan jokin käänne ja yllätys, joka aiheuttaa murtuman skriptissä ja sitä kautta kertomisen tarpeen. Skriptit sisältävät muistiin varastoituneita, strukturoituneita odotuksia, joiden avulla tulkitaan kokemuksia. Kokemus ei voi olla kokonaan skripti-vapaa tai subjektiivinen, kulttuurinen käsikirjoitus on olemassa jo ennen kokemusta. Kokemus sinällään on jo tulkinta, joka vaatii lisää tulkintaa. Jokaisessa uudessa kertomisessa kokemus muokkautuu. (Vrt. Hyvärinen 2007, 131-137; Miettinen 2006, 35-39.)

Kysymys kulttuurin ja ympäristön vaikutuksesta kokemukseen ja kertomiseen nostaa esille tiedon hankintatavan merkityksen ja tutkimukseen osallistuvien henkilöiden mukanaan tuomien, taustalla olevien kulttuuristen ympäristöjen vaikutuksen. Jaber Gubrium ja James Holstein (2002, 25-28) puhuvat ”Handbook of Interview”-kirjassaan diskursiivisista/sosiaalisista ympäristöistä, joita luonnehtivat tunnusomaiset tavat kuvata ja tulkita jokapäiväistä elämää, puhua siitä keitä ja mitä me olemme. Erilaiset instituutiot, kuten esimerkiksi koulut, klinikat, tukiryhmät tai vaikkapa kuntosalit edustavat erityistä tapaa puhua elämästä. Ne muotoilevat subjektiivisuuden diskursseja ja niitä hyödynnetään diskursiivisina käytäntöinä silloin, kun yksilöitä pyydetään antamaan äänensä kokemukselle, kuten nykyisin usein haastatteluissa ja tutkimuksissa pyritään tekemään. Tämä asettaa haasteen yksilöllisen vastaajan äänelle. Nämä näkökulmat eivät kuitenkaan ole subjektiivisen vastustajia, vaan pyrkivät nostamaan sen esiin. Paremminkin tämän päivän diskursiivisten ympäristöjen vaihteleva kirjo tarjoaa monenlaisia optioita siitä, mitä me voisimme olla ja monia mahdollisia oloiloja. Tämä on moni-subjektinen ja moniääninen maailma, jonka osallistujat tuovat yhä enenevässä määrin mukaan haastatteluihin. Tutkimushaastattelujen diskursiivisilla lähteillä on keskeistä narratiivista merkitystä. Samalla tavoin nämä ympäristöt tulevat mukaan myös haastattelijan itsensä ja sosiaalisesti relevanttien haastattelukysymysten kautta. Vastaajan kertomus tuotetaan yhdessä ja mukaan tulevat myöskin institutionaaliset äänet. On muistettava kuitenkin, että osallistujat itse vaikuttavat aktiivisesti siihen, miten nämä subjektit otetaan käyttöön. Tilanteesta riippuen narratiivisissa käytännöissä on aina myöskin odotuksiin liittyvää valikointia. Haastattelijan itsekkin on valikoiva käyttäessään kaikkia mahdollisia narratiivisia resursseja ja keinoja luodakseen mahdollisimman avoimen ja luottamuksellisen suhteen vastaajiin - esimerkiksi pyrkimällä haastattelun vapaamuotoisuuteen tai paljastamalla asioita haastattelijasta itsestään.

Kokemuskertomukset eivät ole irrallaan elettyjen tapahtumien ajallisista ja tilallisista sijainneista ja toimijoiden toimijuutta niissä rajanneista rakenteista, vallan käytännöistä. Kokemuksia ja muistamista jäsentävät myös tulevaisuuteen ja nykyhetkeen liittyvät motiivit. (Petrelius 2005, 22.) Narratiivinen kontrolli tulee käyttöön, kun keskustelu sisältää kilpailevia diskursseja, joista toisia suositaan ja toisia torjutaan. Institutionaaliset kertomisen käytännöt ovat jo sinänsä yksi narratiivisen kontrollin muoto, joka - ellei suorastaan rajaa - tarjoaa ainakin malleja identiteettien ja tavallisuuden tuottamiseen yksilöiden kerronnassa. Kertomisen ohella myös kertomatta jättäminen kuvastaa kertomisen normeja, osallistujien tulkintaa siitä, mikä on sopiva kertomus tietyssä ympäristössä tai tilanteessa. (Holstein & Gubrium 2000, 167-168, 171-172; Georgakopoulou

2006, 127.) Yksilöllinen ja sosiaalinen kietoutuvat kerronnassa toisiinsa, välillä vastakertomukset haastavat valtakertomukset ja tekevät ne sitä kautta näkyviksi (Bamberg 2004, 368-369).

Haastattelu on kulttuurinen tuote ja osa yhteiskuntaa, ei vain tutkimusmenetelmä, jolla yhteiskuntaa voidaan tarkastella ulkoapäin. Haastattelu on läsnä koko yhteiskunnassa ja monin eri tavoin tuottamassa ja kokoamassa yksilöllistä kokemusta narratiivisin keinoin. Gubrium & Holstein (2002, 9) puhuvatkin ”haastattelu-yhteiskunnasta”. Samaten tutkija itse on sisällä maailmassa, ei sen ulkopuolella. Haastattelut voidaan ymmärtää narratiiveina ja pyrkiä näkemään, miten osallistujat haastatteluissa luovat järjestystä kokemuksen virtaan tehden ymmärrettäväksi tapahtumia ja tekoja omassa elämässään (Riessman 1993, 2). Haastattelun muodolla on merkitystä. Ryhmähaastattelu esimerkiksi voi antaa todellisen subjektien ja mielipiteiden kirjjon, kun osallistujat jakavat ja käyttävät kaikkea sitä narratiivista materiaalia, jota on olemassa laajemmissa diskursiivisissa ympäristöissä kuin mitä kenelläkään yksittäisellä osallistujalla olisi käytössään selittäessään omaa kokemustaan (Gubrium & Holstein 2002, 27; Morgan 2002). Mutta toisaalta myöskin valta ja kieli ovat läsnä kaikessa haastattelututkimuksessa ja kokemusten selittämisessä. Vallan rakenteet rajaavat toimijuutta ja sitä, mitä ja miten kokemuksista voi puhua. Kieli ja sen käyttötavat jos sinällään luovat todellisuutta. (Vrt. Briggs 2002, 911-921.)

3.5. Kertomuksen varjot ja ajan ulottuvuudet

Tukeudun oman tutkimusaineistoni analyysissä kirjallisuustutkija Gary Saul Morsonin (1994) käsitteisiin foreshadowing (ennakointi), sideshowing (rinnakointi) ja backshadowing (jälkiarviointi/jälkiviisuus), jotka käsitteinä mielestäni soveltuvat hyvin jäsentämään perhesijoituksen kokonaisuutta, erityisesti sen vaikeasti tavoitettavien aikaulottuvuuksien ja prosessin osalta.

Perhesijoitusta suunniteltaessa ja siitä päätettäessä pyritään ottamaan kaikki mahdolliset onnistumiseen vaikuttavat tekijät huomioon, arvioimaan ja ennakoimaan tulevaisuutta sen epävarmuudesta huolimatta. Päätös merkitsee yhden mahdollisuuden valitsemista ja avaamista monien mahdollisten joukosta – ja sillä valinnalla on omat pitkäkantoiset seurauksensa. Vasta sijoituksen toteutuminen ja ajan kulumisen paljastavat, millainen sijoituksesta kaikkine

väliintulevine muuttujineen todellisuudessa tulee. Lähtöpisteeseen ei voida koskaan palata, aika ja prosessi kulkevat eteenpäin tehtyjen päätösten pohjalta ja suuntaa voidaan korjata tai muuttaa vain uusia päätöksiä tehden. Venkula (2005, 100) kuvaa virtaavan prosessin temporaalisuus- ulottuvuutta siten, että tapahtumat etenevät ajassa eteenpäin tilojen ja tekojen sarjana, temporaalisina jatkumoina, joille ominaista on ajan taaksepäin kääntymättömyys. Perhesijoituksissa esimerkiksi lapsen aikaisemmat kokemukset, menneisyys, oli se millainen hyvänsä, tulee mukaan sijoitukseen eikä kodin ulkopuolelle sijoittaminen lopeta aikaisempien kokemusten seurauksia.

Koska sijoituspäätöksessä on kysymys yhden vaihtoehdon valitsemisesta, rinnalle jäävät enemmän tai vähemmän elämään myös ne muut vaihtoehdot, jotka olisivat aikanaan olleet tai ovat tällä hetkellä olemassa. Yksi perhesijoituksen aikaulottuvuuteen liittyvä ongelma on myös se, että sijoitus päätetään yhtenä aikakautena, se toteutuu toisena ja arviointi sen onnistumisesta tapahtuu usein vasta kolmantena - monesti vasta silloin, kun ehkä jo vauvana perheeseen sijoitettu lapsi itsenäistyy ja aikuistuu. Aikaa on voinut pisimmillään kulua jopa 20 vuotta. Lastensuojelun arvot, toimintatavat ja sopivina pidetyt arviointikriteerit ovat voineet valtavasti muuttua näin pitkän ajan sisällä.

Morsonin ennakkoinnin (foreshadowing) käsitettä käyttäen ajallisuutta voidaan kuvata ajan epäsymmetrisyytenä, jonka koemme ajan yksisuuntaisuutena (anisotropic). Avaruus on isotrooppinen, siellä voimme liikkua yhtä hyvin eteen kuin taaksepäin. Ajan kanssa ei ole näin, vaan nykyisyys kulkee vain yhteen suuntaan. Menneisyyteen ei voi vaikuttaa, mutta tulevaisuuteen vaikuttaminen, vaikka onkin tuloksiltaan epävarmaa, on ainakin jossakin mielessä mahdollista. Kirjallisuudessa ennakointi antaa lukijalle etukäteen merkkejä, jotka paljastavat, mitä myöhemmin tulee tapahtumaan. Tavallisessa arkielämässä emme koe ainakaan spontaanisti tällaista ennakointiä. Olemme tietoisia siitä, että yksi ajan yksisuuntaisuuden seuraus on tiedon epäsymmetria – me tiedämme paljon enemmän menneestä kuin tulevaisuudesta. Tunneimme menneisyyden jo toteutuneena, mutta tulevaisuuden oletamme olevan vasta muotoutumassa. Terminä ennakointi ilmentää takaperoista/taaksepäin suuntautuvaa kausaalisuutta. Se on jonkin objektin etukäteen heittävä varjo ja sen ajallinen analogia on tapahtuma, joka ilmentää jotain tulossa olevaa toista tapahtumaa - on jonkin tulevan tapahtuman varjo. Ennakointi tekee tulevaisuudesta ei pelkästään väistämättömän, vaan tavallaan jo olemassa olevan – se on näkymätön, mutta siellä jossain. Tietyissä mielessä silloin ajatellaan, että tulevaisuus on jo tapahtunut ja me olemme sen varjossa. (Morson 1994, 45-49.)

Rinnakointi (sideshadowing) voidaan nähdä antiteesinä ennakoinnille. Rinnakointi ilmaisee, että todelliset tapahtumat olisivat yhtä hyvin voineet jäädä tapahtumatta, olemassaoleva voisi myös olla olematta. Jokin muu oli mahdollista. Rinnakointi heittää varjon sivusta, muista mahdollisuuksista. Jonkin tapahtuman ohella näemme myös sen vaihtoehdot: jokaisessa nykyisyydessä toisen mahdollisen nykyisyyden. Tällä tavoin hypoteettinen näkyy aktuaalisen läpi ja saa oman varjomaisen olemassaolonsa. Mahdollisuuksien joukko ympäröi jokaista todellisuutta ja näin ollen todellinen ymmärretään vain yhtenä mahdollisuutena, joka toteutui – ei ehkä täysin sattumalta, mutta kuitenkin ilman varmuutta. Rinnakointi näin ollen vastustaa taipumustamme nähdä tämän hetkiset tapahtumat väistämättöminä tuloksina menneisyydestä. Se houkuttelee meidät tutkimaan muita mahdollisia nykyisyyksiä ja kuvittelemaan aivan erilaisia tapahtumakulkuja: mitä jos...jos vain... kunpa sitä ei olisi ollut...kunpa vain se olisi toteutunut - mitä sitten olisi tapahtunut? Rinnakointi osoittaa, että taipumuksemme asettaa suoria linjoja kausaalisuuteen yksinkertaistaa liiaksi asioita ja tapahtumia, jotka aina antavat mahdollisuuden moniin kertomuksiin. Ymmärtääksemme tätä hetkeä, on tartuttava, ei vain siihen, mitä tapahtui, vaan myös siihen, mitä muuta olisi voinut tapahtua. (Morson 1994, 118-119.)

Rinnakointi nojaa siihen käsitykseen, että aika on mahdollisuuksien kenttä. Jokaisena hetkenä on olemassa joukko mahdollisia tapahtumia, jotka voivat tapahtua, sattuman tai valinnan tai niiden yhdistelmän kautta. Ihmisille, jotka myöhemmin tarkastelevat tapahtunutta, nämä muut mahdolliset vain ovat näkymättömiä tai vääristyneitä. Ja ajan kuluessa tämä mahdollisuuksien kenttä kutistuu suoraviivaiseksi tapahtumaketjuksi. Rinnakointi palauttaa ajan täyteyden sellaisena kuin se oli – tietyn hetken ymmärtäminen vaatii myös sen mahdollisuuksien kentän hahmottamista. Jos tunnemme vain tapahtuman, emme kontekstia, kadotamme myös mahdollisuuksien kentän, joka antaa tapahtuneelle mielen. Myös toteutumattomat tapahtumat voivat jättää merkkejä, varjoja, olemassaolevaan. Tietyllä tavalla nykyisyys rakentuu yhtä hyvin toteutumattomasta kuin toteutuneesta menneisyydestä. Ymmärtääksemme jonkin tapahtuman meidän on ymmärrettävä myös se, mitä olisi voinut tapahtua. (Miettinen 2006, 122; Morson 1994, 119-120.)

Menneisyyden ”oikea”, täsmällinen kuvaaminen on mahdotonta, koska jokainen mennyt hetki oli avoin: se oli vain toinen nykyisyys ja sillä oli mahdollisuus johtaa toisiinkin kuin toteutuneisiin suuntiin. Mutta me emme koe mennyttä, vaan me muistamme sen ja muisti muuttaa mennyttä sulkemalla sen. Me muistamme, mitä tapahtui, mutta emme, mitä olisi voinut tapahtua. Järkemme sanoo, että aika oli avoin silloin, mutta todellinen kokemuksemme muistin kautta sisältää vain yhden ja ainoan tapahtumien kulun. Muisti väistämättä poistaa varjot (sideshadows) ja korvaa ne

ennakoinneilla (foreshadows), tuomalla tulevaisuuden menneisyyteen, toisin sanoen sen tiedon, joka meillä on nykyisyydessä ja jota ei menneisyydessä ollut. Siksi se myös väistämättä vääristää menneisyyttä. (Morson 1994,182-183.)

Perhehoidossa kokemustiedosta on paljon hyötyä, etenkin jos pääsee näkemään useita rinnakkaisia prosesseja, jotka ylläpitävät monenlaisia näkökulmia onnistumiseen ja sen osatekijöihin, mutta vaarana on myös tukeutuminen yksittäisten tilanteiden kautta liian suoraviivaisiin syy-seuraussuhteisiin työtä tulevaisuudessa ohjaavina kokemuksina. Koska vastuu päätöksistä on mittava, myös tarve tulevaisuuden ennakointiin ja kaikkien mahdollisten riskien välttämiseen on suuri.

Jälkiarviointi (backshadowing) voidaan määritellä ennakoinniksi tapahtuneen jälkeen, arkikielellä jälkiviisaudeksi. Menneisyyden nähdään sisältäneen merkkejä siitä, mitä myöhemmin tapahtui - merkkejä niistä tapahtumista, jotka jälkikäteisarviointia tekevä tarkastelija jo tuntee. Enemmän tai vähemmän ajatellaan, että nyt nähtävissä olevat merkit olisi voitu nähdä – tai pitänyt nähdä - jo silloin. Jälkiarviointi voi perustua myös kolmeen merkittävään ajanjaksoon: tarkasteltavana olevaan jaksoon, sen tulokseen ja nykyisyyteen, josta käsin tarkastelija arvioi aikaisempia aikoja. Ensimmäisessä jaksossa oli merkkejä, jotka toteutuivat toisessa ja joita nyt luetaan kolmannessa eli nykyisyydessä. Kun jälkiviisautta käytetään, mennyttä aikaa kohdellaan kuin sen eläjät periaatteessa olisivat nähneet tulevaisuuden, joka häämötti ja oli toteutumassa. Mutta olivatko nuo merkit silloin tosiasiasa läsnä ja nähtävissä? Ja jos olivat, eikö siellä ollut myös lukuisia muita mahdollisuuksia? Ja olisivatko ihmiset voineet tietää, mikä nimenomainen niistä tulisi toteutumaan? Ja erehtyvätkö myöhemmät tarkastelijat olettaessaan, että se, mikä myöhemmin tapahtui, oli se kaikkein todennäköisin mahdollisuus? Muut mahdollisuudet ovat voineet olla yhtä (tai enemmänkin) todennäköisiä. Menneisyyden ihmisillä ei ole ollut sen enempää pääsyä tulevaisuuteen kuin meilläkään. Samoin kuin maailman näkeminen monikulttuurisena vaatii ponnistelua ja taitoa, vaatii taitoa menneen kuvittelemisen ilman sitä tiedon antamaa etua, jonka oma asemamme nykyisyydessä tarjoaa. Ajatteleminen helposti: heidän tai meidän olisi pitänyt nähdä. Meillä on siinä suhteessa luonnollinen taipumus asettaa oma aikamme etusijalle, jotenkin erityisen viisaaksi. (Morson 1994, 234 –236.)

Rinnakointi kutsuukin meitä liittämään syy-seuraus-suhteet niihin lukemattomiin väliintuleviin hetkiin, jotka ovat jatkuvasti voineet muuttaa oletuksia, mahdollisuuksia ja sopivia arviointi-kriteerejä. Sen avulla syntyy dialogi, joka rikastaa näkökulmia. Varjojen näkeminen ja dialoginen

prosessi vaihtoehtojen kanssa laajentaa ajallisuuden horisonttiamme ja tekee meistä enemmän tietoisia mahdollisuuksien kirjosta. Valintojemme seuraukset eivät kuitenkaan ole kaikki nähtävissä, yllätykset ovat mahdollisia. Tulevaisuus, jota emme tunne, tulee myöskin arvostelemaan meitä - tulevaisuuden tarkastelijat näkevät ilmeisenä sen, mitä me emme vielä näe. Siinä mielessä olemme kaikki oman hetkemme vankeja, elämme pienellä aikasaarekkeella (Morson 1994, 237, 280-282.)

4. KOKEMUSTIETOA KOHTI: TUTKIMUKSEN TEHTÄVÄ JA AINEISTO

4.1. Tutkimustehtävä

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on kuvata ja jäsentää lastensuojelun perhesijoituksen kokonaisuutta sijoituksen onnistumisen kannalta ja sosiaalityön näkökulmasta. Tutkijana ymmärrän perhesijoituksen monipolvisena ajallisena prosessina, joka lähtee sijoitettavan lapsen perustilanteen arvioinnista ja sijaisperheen valinnasta jatkuen aina lapsen mahdolliseen kotiinpaluuseen tai itsenäistymiseen saakka. Lähestyn sosiaalityöntekijöiden ryhmähaastatteluaineistoa kertomuksina kokemuksista ja ryhmässä tuotettuna asiantuntijapuheena, joka sisältää sekä omia subjektiivisia kokemuksia että sosiaalityön ammatillista tietoa.

Tutkimuksen pääkysymys on: miten onnistunut perhesijoitusprosessi rakentuu kokeneiden sosiaalityöntekijöiden kertomana ja tulkitsemana sekä mitä asioita he onnistumiseen liittävät?

Tarkentavia osakysymyksiä ovat: a) miten onnistumista perhesijoituksissa tulkitaan hyödyntäen kulttuurisia käsikirjoituksia (skriptejä) sekä aikaan ja epävarmuuteen liittyviä hypoteettisia jäsennyksiä (ennakointia, rinnakointia ja jälkiarviointia) b) miten sosiaalityöntekijän asema ja tunteet ilmenevät kerronnassa c) millainen onnistumisen ammatillis-kulttuurinen mallitarina (onnistumiskertomus) on identifioitavissa sosiaalityöntekijöiden ryhmäkerronnasta.

Tutkimuksessa en pyri perhesijoitusten onnistumisen kaikenkattavaan, kokonaisvaltaiseen analysoimiseen ja tutkimiseen, vaan minua kiinnostaa nimenomaan sosiaalityön kokemusperäinen arvio ja tulkinta perhesijoituksen onnistumisen keskeisistä sisällöistä ja niihin vaikuttavista

tekijöistä. Pysin tekemään näkyväksi sitä tietoa ja ammatillista ymmärrystä, jonka varassa sosiaalityöntekijät perhesijoituksen eri vaiheissa pyrkivät toimiviin ratkaisuihin arviointeja ja päätöksiä tehdessään. Tavoitteena on kuvata ja tulkita tämän aineiston tarjoamien sisältöjen pohjalta sitä jaettua, yhteistä ammatillista kokemusta ja tietoa, jota on olemassa perhesijoitusten yksilöllisyyden rinnalla sosiaalityön kokemustietoon kiinnittyneenä.

4.2. Fokusryhmät aineiston hankintamenetelmänä

Tutkimukseni on luonteeltaan laadullinen ja sen aineisto on tuotettu kolmessa perhehoidon sosiaalityöntekijöiden fokusryhmässä. Käytän pääosin fokusryhmä-käsitettä, vaikka nykyään puhutaankin usein vaihtoehtoisesti ryhmähaastattelusta tai fokusryhmästä (Robson, 2002, 283). Fokusryhmällä on omat erityispiirteensä: siinä pyritään tietoisesti käyttämään ryhmän vuorovaikutusta hyväksi mahdollisimman moniaineksisen tutkimusaineiston tuottamiseksi. Fokusryhmiä on alun perin käytetty markkinointitutkimuksissa 1920-luvulta lähtien ja vähitellen ne ovat yleistyneet myös yhteiskuntatieteissä (Robson 2002, 283; Parviainen 2005, 53). Fokusryhmiä on käytetty usein esitutkimuksena tilanteissa, joissa ei etukäteen ole varmaa, mitkä tutkimusalueen näkökulmat tai teemat ovat relevantteja ja usein myös muiden tutkimusmenetelmien täydentäjänä (vrt. Robson 2002, 287). Osa tutkijoista suhtautuukin kriittisesti fokusryhmän käyttöön ainoana tutkimuksen aineistonhankintamenetelmänä (vrt. Bloor et al. 2002, 17-18), osa näkee ensisijaisen käytönkin täysin mahdollisena (vrt. Robson 2002, 287).

Fokusryhmä on puolistrukturoitu ryhmähaastattelu- tai ryhmäkeskustelutilanne, jota ohjailee haastattelijaksi eli moderaattori. Tutkijan intressi määrää keskustelun fokuksen. Fokusryhmien avulla voidaan tutkia mitä tahansa inhimillistä toimintaa, johon liittyy yhteisesti tuotettuja tai säädeltyjä arvoja, normeja, käytäntöjä, uskomuksia ja asenteita. Ryhmäkeskustelun avulla niitä saadaan esille ja osittain pystytään myös saamaan selville niiden rakentumismekanismeja ja taustalla piileviä syitä. (Morgan 1997, 6; Parviainen 2005, 54-55.) Fokusryhmien arvioidaan toimivan parhaiten aihealueilla, joista ihmiset voisivat keskustella toistensa kanssa jokapäiväisessä elämässä, mutta joista he eivät välttämättä keskustele. (Bloor et al. 2002, 5; Macnaghten & Myers 2004, 65.) Fokusryhmien etuna on nähty myös niiden mahdollisuudet voimaannuttaa ja lisätä ryhmään osallistuvien omaa tietoisuutta aiheeseen liittyen (Laulainen 2005, 31; Robson 2002, 284).

Käsitteinä ryhmähaastattelua ja ryhmäkeskustelua käytetään vaihtelevasti. Osa tutkijoista erottaa ryhmähaastattelun ja ryhmäkeskustelun selkeästi toisistaan, osa ei (vrt. Eskola-Suoranta 1999, 95-98; Valtonen 2005, 223-224). Tutkimuksessani käytän käsitettä fokusryhmä tai ryhmähaastattelu, vaikka soveltamassani tavassa on aineksia sekä ryhmähaastattelun että ryhmäkeskustelun keskeisistä piirteistä. Tutkimuksessani haastattelun aihe on selkeästi fokusoitu perhesijoituksen onnistumiseen ja ryhmien valinta on myös sillä tavoin kohdennettu, että kaikilla ryhmään osallistuneilla on omakohtainen kokemus sosiaalityöstä lastensuojelun perhehoidossa. Tutkijana ja sosiaalityöntekijänä olen itse myöskin perehtynyt perhesijoitukseen prosessina ja kokonaisuutena, minkä pohjalta olen laatinut ryhmässä käytetyn haastattelurungon (vrt. Hirsjärvi & Hurme 2001, 47; Macnaghten & Myers 2004, 68). Käytetyt teema-alueet ja niihin liittyvät kysymykset olen pyrkinyt laatimaan sillä tavoin, että ne mahdollistavat laajan vastaamisen ja tukevat tutkimuksen tavoitteen mukaisesti vapaata, ryhmän jäsenten välistä keskustelua tutkimuksen aihepiiristä, erilaisia näkökulmia keskusteluun nostaen.

Fokusryhmiä pidetään yleensä useampia kuin yksi, tyypillisesti ehkä 3-5. Tarvittavien ryhmien lukumäärä riippuu monesta tekijästä, esimerkiksi osallistujajoukon heterogeenisyydestä ja haastattelun struktuurin asteesta, joka voi vaihdella tutkimuksen tarkoituksesta riippuen. Yli viisi ryhmää enää harvoin tuottavat tarkoituksenmukaisia uusia näkökulmia aiheeseen. Ryhmän optimaalista kokoa ei myöskään ole määritetty. Se voi vaihdella tutkimusaiheen mukaan, mutta parhaiten keskustelun on todettu toimivan 6-10 henkilön ryhmässä. Pienemmissä ryhmässä keskustelu voi olla syvällisempää kuin suuressa ryhmässä, jossa taas ideointi voi onnistua paremmin. (Morgan 1997, 42-43; Parviainen 2005, 57-59.) Usein ryhmien osallistujat ovat vieraita toisilleen, mutta jotkut tutkijat pitävät parempana olemassa olevia ryhmiä. He katsovat, että ryhmät ovat helpompia koota, ilmapiiri on vapautuneempi keskustelua ajatellen ja kun ryhmän jäsenet tuntevat toisensa, he myös pystyvät arvioimaan, miten pitkälle jonkun osallistujan kommentit sisältävät sen, mitä muut tietävät asiasta. Toiset tutkijat taas katsovat, että tuttuus sulkee pois erot ja epäilyt eivätkä arvot välttämättä tule esille keskustelussa. Haastattelun rakenteella sekä vetäjän roolilla ja haastattelutekniikalla on suuri merkitys. Vetäjän interventioilla pidetään toisaalta ryhmää aiheessa ja toisaalta viedään eteenpäin siinä. Vetäjän ohjauksen ja empatian määrä voi vaihdella tutkimuksen tarkoituksesta riippuen. (Macnaghten & Myers 2004, 70-72.) Fokusryhmän jäsenet voivat myöhemmin olla mukana analysoimassa ja kommentoimassa analyysin tuloksia (Parviainen 2005, 55).

Fokusryhmässä käyty keskustelu yleensä joko ääni- tai videonauhoidetaan ja litteroidaan analyysitavasta riippuen riittävällä tarkkuudella. Kahden vetäjän käyttöä ja muistiinpanojen tekemistä suositellaan myöhempää analyysia ajatellen (ryhmän vuorovaikutuksen ja vetäjän toiminnan arviointi sekä ryhmässä tapahtuvan nauhoittamisen ongelmallisuus). (Robson 2002, 287.)

Aineiston hankintatapaa harkitessani hyödynsin tutkijana omaa esiymmärrystäni ja kokemustani perhesijoituksista ja erilaisista ryhmistä 17 vuoden ajalta. Päädyin ryhmähaastatteluun tietäen perhehoidon vaihtelevat asiakastilanteet, joissa yksittäinen kokemus tai näkökulma haastaa aina toisen näkökulman. Oletin ryhmässä tapahtuvan keskustelun ja reflektion nostavan esiin erilaisia näkökulmia yksilöhaastatteluja monipuolisemmin. Oman kokemukseni perusteella oletin myös, että haastattelu tulisi sisältämään kertomuksia asiakastilanteista. Kokemuksen välittäminen ylipäänsäkin on kerronnallista ja laadullinen haastattelu yleensä sisältää kertomuksia (Hyvärinen & Löyttyniemi 2005, 190-191). Fenomenologisesta näkökulmasta katsottuna kysymyksen ja vastauskertomuksen kieli näyttäisi tavoittavan parhaiten kokemuksen silloin, kun puhutaan mahdollisimman konkreettisesti (Laine 2001, 37). Tästä näkökulmasta olisi ollut perusteltua pyytää haastateltavilta pelkkiä asiakas- tai perhesijoituskertomuksia, mutta päädyin kuitenkin käyttämään ryhmissä yksittäisiä asiakastilanteita yleistävämpiä peruskysymyksiä keskustelun ohjaamiseen, painottaen osallistujien omaa konkreettista kokemusta asiasta. Yleisen tason kysymysten käyttö haastattelussa merkitsee omakohtaisen kokemuksen lisäksi käsityksen ja mielipidetason mukaan tuloa keskusteluun. Laineen mukaan (2001, 36-37) kokemuksen ja käsityksen välillä on ongelmallinen suhde, ainakin jos tutkitaan kokemusta. Käsitykset eivät ole välttämättä omien kokemusten reflektiossa syntyneitä, vaan suurimmaksi osaksi kotoisin yhteisöstä, sen tyypillisistä tavoista ajatella maailmaa. Käsityksen, kokemuksen ja oman konkreettisen toiminnan välillä ei välttämättä ole yhteyttä. Käsitykset ovat kuitenkin mielenkiintoisia, jos tutkimuksen kohteena ovat myös tietyn yhteisön jäsenten yleiset käsitykset ja ajattelutavat. Omassa tutkimuksessani en näe tarpeelliseksi enkä edes mahdolliseksi erottaa sosiaalityöntekijöiden kokemusta ja käsitystä toisistaan työtä ohjaavina merkitysrakenteina, mutta on selvää, että aineiston hankintatapa sinänsä jo luo jonkinlaisen rakenteen kokemukselle, josta kerrotaan.

Tutkimusryhmien valintaa ohjasi paitsi taustaorganisaatioiden erilaisuus (pieni kunta/kaupunki, järjestö ja iso kaupunki) myös tieto luonnollisista, olemassa olevista ryhmistä, mikä helpotti ja mahdollisti ryhmien kokoon saamisen sosiaalityön ylikuormitetussa arjessa. Maantieteellisesti

ryhmät valittiin keskisen Suomen alueelta. Kaikki pyydetyt ryhmät antoivat alustavan suostumuksensa kontaktihenkilön kautta ja jokainen osallistuja päätti vielä omalta osaltaan ryhmään osallistumisestaan.

Ennen varsinaista fokusryhmä-haastattelua osallistujille lähetettiin tutkimusta ja haastattelua koskeva informaatiokirje (liite 1). Koska tutkimuksen tarkoituksena oli nimenomaan kokemustiedon kerääminen, varsinaista tutkimussuunnitelmaa, joka sisälsi paljon aikaisempaa tutkimustietoa perhehoidosta, ei lähetetty etukäteen, mutta ryhmäläisille tarjottiin mahdollisuus halutessaan tutustua siihen haastattelun yhteydessä. Jokaisen ryhmän alussa pyysin osallistujia merkitsemään osallistujalistaan sukupuolen lisäksi ikänsä sekä lastensuojeluun ja perhehoitoon liittyvän työkokemuksensa pituuden hahmottaakseni ryhmän kokoonpanon haastattelun jälkeen (liite 3). Nimiä ei pyydetty ja kerroin tutkimuksessa käsitteleväni materiaalia kolmen fokusryhmän tuottamana aineistona.

Ensimmäiseen fokusryhmään (24.10.06) osallistui yhdeksän Seinäjoen ja ympäristökuntien lastensuojelun sosiaalityöntekijää. He toimivat kukin oman kuntansa edustajana Seinäjoen perheneuvolan sijaishuollon kehittämistyöryhmässä. Maakunnalliseen, ostosopimus pohjaiseen perhehoidon yhteistoiminta-alueeseen kuuluu kaikkiaan 14 kuntaa. Ryhmään osallistuneiden ikä vaihteli 46-59 vuoden välillä, työkokemusta lastensuojelusta oli 15-31 vuotta ja perhehoidosta 7-30 vuotta (seitsemällä 20 vuotta tai enemmän). Kaikki osallistujat olivat naisia.

Toinen fokusryhmä (10.11.06) muodostui viidestä lastensuojelujärjestön sosiaalityöntekijästä, jotka työskentelevät perhehoidon parissa samassa työyksikössä. Osallistujien ikäjakauma tässä ryhmässä oli 43-60 vuotta, työkokemusta lastensuojelusta 0-27 vuotta ja perhehoidosta 2,5-27 vuotta (kahdella yli 25 vuotta). Kaikki osallistujat olivat naisia.

Kolmannessa ryhmässä (17.01.07) oli yhdeksän saman kaupungin perhehoidon piirissä työskentelevää sosiaalityöntekijää kahdesta eri yksiköstä. Osallistujien ikä oli 34-55 vuotta, työkokemusta lastensuojelusta 6-30 vuotta, perhehoidon työkokemusta 1-26 vuotta (kuudella osallistujista oli perhehoidon kokemusta alle viisi vuotta). Osallistujista kaksi oli miehiä, loput seitsemän naisia.

Fokusryhmä-haastatteluista kertyi kaikkiaan noin kuusi tuntia nauhoitettua keskustelua, jonka litteroin sanatarkasti. Litteroitua tekstiä kertyi kaikkiaan 75 sivua (1 riviväli). Haastattelun aikana

tein vain vähän omia muistiinpanoja, koska ainoana vetäjänä jouduin keskittymään itse haastattelun läpiviemiseen, mutta keskustelutilanteen päätyttyä kirjasin lyhyesti muistiin havaintoja jokaisesta ryhmätilanteesta ja keskustelun kulusta yleensä. Tilanteesta ja pelkästä ääninauhoituksesta johtuen non-verbaalisen viestinnän seuraaminen ryhmässä tai sen tulkitseminen analyysissa ei ole mahdollista vaikutelma-tasoa tarkemmin. Myöskään yksittäisiä osallistujien puheenvuoroja ei yllä mainituista syistä ole mahdollista liittää henkilöön. Käsittelen aineistoa kolmessa ryhmässä yhteisesti tuotettuna asiantuntijapuheena ja käytän aineistoviittauksissa ryhmistä numerointia I, II ja III.

Kaikissa ryhmissä keskustelu lähti käyntiin ja kulki tasaisen rauhallisesti, mutta vilkkaasti koko ryhmähaastattelun ajan. Pieniä taukoja oli välillä. Päällekkäin puhumista esiintyi vähän, mikä helpotti litterointia (muutamia yksittäisiä sanoja ei voinut tunnistaa nauhalta, mutta ne eivät lauseen asiasisällön ymmärtämisen kannalta vaikuttaneet ratkaiseviltä). Kaikki ryhmien jäsenet osallistuivat keskusteluun, osa erittäin aktiivisesti, osa vain parilla kommentilla. Keskustelijoiden omien kommenttien perusteella syntyi vaikutelma, että lyhyemmän perhehoitokokemuksen omaavat käyttivät vähemmän puheenvuoroja kuin pitkän työkokemuksen omaavat. Kaikissa ryhmissä osallistujat tunsivat toisensa työn kautta ainakin jollakin tavalla. Kahdessa ryhmässä oli mukana johtavassa asemassa oleva sosiaalityöntekijä. Ensimmäisessä ryhmässä kaikki osallistujat tunsivat entuudestaan myös haastattelijan työyhteyksien kautta, toisessa ryhmässä tunsivat kaksi ja kolmannessa yksi.

Tutkimukseen ja haastatteluun liittyvän alkuinformaation jälkeen käytin keskustelun virittämiseen ja ohjaamiseen haastattelurungon peruskysymyksiä (liite 2), ryhmätilanteesta ja keskustelun kulusta riippuen niiden järjestystä vähän vaihdellen ja keskustelun luonnolliseen kulkuun soveltaen. Kysymysten tavoitteena oli enemmänkin nostaa keskusteluun erilaisia näkökulmia perhehoidon onnistumiseen kuin ohjata keskustelua mihinkään tiukkaan struktuuriin. Pyrin välttämään johdattelua ja tulkintaa kysymällä vain lisää asiasta (esimerkiksi missä konkreettisissa asioissa puheena oleva asia mahdollisesti on näkynyt tai toisten kokemuksia samasta aiheesta). Osittain tässä varmasti onnistuin, osittain joihinkin lisäkysymyksiin tuli mukaan omaa tulkintaani ja johdatteluakin, joka on analyysissa pyrittävä ottamaan huomioon. Ryhmäkeskustelussa käytetyt kysymykset ja teema-alueet olin rakentanut ja valinnut lukemaani kirjallisuuteen, omiin ammatillisiin kokemuksiini ja kollegoiden kanssa käymiini keskusteluihin perustuen. Olin pyrkinyt muotoilemaan aihe-alueet sellaisiksi, että ne oletukseni mukaan ohjaisivat pohtimaan ja katsomaan perhesijoitusta eri näkökulmista - osin arjen näkökulmasta poikkeavallakin tavalla - ja tuomaan

esille mahdollisimman laajasti ajatuksia ja perusteluita, joita ei välttämättä kiireisessä arjessa pysähdytä ääneen pohtimaan ja kokoamaan. Kysymysrunon tavoitteena oli saada aikaan mahdollisimman rikas keskustelu, joka ei pysähtyisi itsestään selvänä pidettyjen perusasioiden tasolle, vaan houkuttelisi argumentoimaan monilla subjektiivisen ja ammatillisen kokemustiedon tasoilla.

Omaan työkokemukseeni perustuen oletin, että sosiaalityöntekijöillä on kiinnostusta ja tarvetta keskusteluun perhehoidon onnistumiseen vaikuttavista tekijöistä ja näissä ryhmätilanteissa oletus näytti toteutuvan. Keskustelu kulki varsin vapaasti ja spontaanisti aiheen ympärillä hyvin pysytellen, sisälsi osallistujien omakohtaisia kokemuksia, tunteita ja huumoria – itse ryhmätilanne ei vaatinut mielestäni tiivistä ohjausta tai rajauksia pysyäkseen haastattelun sisältöalueilla. Jotkut haastattelurungon näkökulmat tulivat keskusteluun ennen kuin niitä edes kysyin. En pyrkinyt haastattelijana etäännyttämään itseäni kokonaan ryhmästä, vaikka pysyttelinkin mahdollisimman passiivisessa roolissa. Alkuinformaatiossa kerroin oman työhistoriani ja keskustelun kuluessa kerran tai pari saatoin viitata omaan kokemukseeni kysyessäni jotain lisää ja ryhmän kokemuksia samasta asiasta. Varsinaisia ristiriitoja ei tullut ryhmissä esille, eroja ja eriäviä mielipiteitä jonkin verran. Joitakin kysymyksiä jouduin tarkentamaan osallistujien pyynnöstä. Jonkinasteinen kiire ja väsymys näkyi yhdessä ryhmässä – vaikutusta lienee ollut silläkin, että haastattelu tehtiin työviikon jälkeen perjantai-päivänä. Haastattelu-aika oli rajattu etukäteen maksimissaan kahteen tuntiin ja se ilmoitettiin informaatiokirjeessä osallistujille. Ilmoitetun maksimiajan sisällä pysyttiin kahdessa ensimmäisessä ryhmässä, viimeisessä ryhmässä aika ylittyi noin kymmenen minuuttia. Kahdessa ryhmässä aloitus hieman myöhästyi. Havaintojeni perusteella sekä osallistujien että tutkijan keskittyminen ja intensiteetti kantoivat kaksituntisen keskustelun ajan, mutta kaikki ryhmät olivat myöskin valmiita lopettamaan maksimiajan päättyessä.

Valitsin aineistonkeruutavaksi nimenomaan ryhmähaastattelun, koska tiesin perhesijoitusten moninaisuuden ja vaihtelevat tilanteet. Ryhmässä keskusteltaessa toinen tapaus haastaa toisen, vie tarkempaan ja yksityiskohtaisempaan pohdintaan ja näkemysten vaihtoon. Oletin, että esiin saattaisi tulla hyvinkin erilaisia näkökantoja ja vahvoja konkreettisia uskomuksia perhehoidon onnistumisesta ja siihen vaikuttavista tekijöistä. Tämä oletus ei osoittautunut oikeaksi, sosiaalityöntekijät olivat varsin varovaisia kaikissa yleistyksissä ja yksityiskohdissa. Koska tutkin itselleni tuttua aihepiiriä, ennen aineiston lukemisen ja analysoinnin aloittamista kirjoitin ylös omat perhesijoituksen onnistumiseen liittyvät esioletukseni ja käsitykseni pystyäkseni irrottamaan analyysin mahdollisimman pitkälle niistä, ollakseni tietoinen siitä, mitä itse ajattelen. Onnistumista

edistäväistä tai estävistä tekijöistä omat esioletukseni, jotka kirjasin ylös ennen analyysin aloittamista, vaikka ne yleisesti ottaen olivatkin pitkälti samoja kuin ryhmien tuottamat asiat, olivat ainakin perheiden ja lasten yhteensopivuuden osalta enemmän yksityiskohtiin meneviä kuin ryhmäkeskusteluissa. Varsinaiseen fenomenologisen teorian mukaiseen sulkeistamiseen en ole tutkimuksessani pyrkinyt, oman ajattelun syrjään siirtämiseen ja kriittiseen tarkasteluun kylläkin.

4.3. Tutkimusaineiston analyysi

Aloitin tutustumisen aineistoon lukemalla sen aluksi kolme kertaa läpi: ensimmäisellä kerralla tehden vain alleviivauksia, toisella ja kolmannella kerralla merkiten väreillä asiat (lauseet), jotka keskustelussa mainittiin perhesijoituksen onnistumista edistävinä tai estävinä tekijöinä, samaten merkitsin väreillä esille tulevat eriävät mielipiteet, näkökulmat tai kokemukset sekä käytetyt metaforat. Tein myös merkintöjä, mihin kunkin puheena olevan kohdan asia liittyi: lapseen, sijaisperheeseen, biologiseen perheeseen, sosiaalityöntekijään, kokemukseen, aikaperspektiiviin, tunnelmaan, tunteisiin. Hahmotin myös aineiston sisältöä kokoamalla eri paperille kaikista ryhmistä kysymyskohtaisesti esille tulleet asiat. Tässä huomasin heti, että koska kyse oli kuitenkin varsin vapaamuotoisesta ryhmähaastattelusta, esittämäni kysymykset olivat vähän eri tavalla muotoiltuja eri ryhmässä eikä aivan kaikkia kysymyksiä käyty läpi jokaisessa ryhmässä. Aineiston perusteella oli kuitenkin havaittavissa, että samat teemat saattoivat tulla ryhmän keskusteluun joko spontaanisti tai aivan eri kysymyksen yhteydessä kuin mitä muissa ryhmässä – sillä tavoin ne eivät olleet riippuvaisia haastattelijan työskentelystä.

Näiden alustavien huomioiden perusteella jo näytti siltä, ettei toimivin tapa aineiston tarkasteluun olisi ainakaan sen teemoittelu haastattelijan esittämien, keskustelun eteenpäin viemiseen tarkoitettujen kysymysten perusteella, vaan keskustelun kokonaisuus oli otettava tarkasteluun. Koska etukäteen en voinut tarkasti tietää, miten haastattelut tulevat rakentumaan ja mitä niissä tulee keskeisesti nousemaan esiin, aineiston keruuvaiheessa periaatteellinen ratkaisuni analyysin osalta olikin vain sen aineistolähtöisyys. Jo oman työkokemukseni perusteella oletin aineiston sisältävän paljon kertomusmuotoista puhetta ja myös suoria asiakaskertomuksia. Tämä toteutuikin, mutta suoria asiakasesimerkkejä oli aineistossa kuitenkin vähemmän kuin alun perin oletin. Enemmän keskustelu koostui yleisemmän tason pohdinnasta, joka kyllä sisälsi paljon lyhyitä,

katkelmallisia kertomuksia ja niiden osia. Osallistujat lähtivät keskinäisessä vuoropuhelussaan miettimään omakohtaisten kokemustensa kytkeäjä paitsi muiden kokemuksiin myös perhehoidon yleisiin reunaehtoihin ja asemaan. Ehkä haastattelu tilanteena antoi siihen enemmän tilaa kuin arkityö, ehkä siihen oli olemassa erityistä tarvetta tai ehkä osallistujat olettivat laajempien diskurssien olevan haastattelijan odotusten mukaisia. Ehkä haastattelun runkokysymykset tarjotessaan tarkoituksellisesti mahdollisuuden laajaan kerronnalliseen vastaamiseen ohjasivatkin tähän suuntaan. Voidaan tietysti miettiä, olisiko aineisto muodostunut toisenlaiseksi, jos olisin pyytänyt kertomaan vain tutkimuksen teemoihin liittyviä suoria asiakasesimerkkejä? Tavoitteeni oli kuitenkin tavoittaa myös sitä ammatillista keskustelua, jota sosiaalityöntekijät perhehoidosta käyvät, sitä kokemuksiin perustuvaa tietoa, joka on mukana yleisemmällä tasolla ohjaamassa työskentelyä perhesijoituksissa.

Sama syy, mikä sai tarttumaan tutkimusaiheeseen – perhesijoituksen monimutkainen kokonaisuus – tuotti lopullisen analyysitavan valinnassa vaikeutta. Miten pystyä kuvaamaan ja jäsentämään uudella, käytäntöäkin hyödyntävällä tavalla niitä eri ulottuvuuksia, joiden kanssa sosiaalityöntekijä perhesijoituksissa joutuu työskentelemään? Harkitsin ja tutkin mahdollisuuksia hyödyntää oman aineistoni analyysissa esimerkiksi kompleksisuusteoriaa, jonka soveltamisesta lastensuojeluun on jo Britanniassa kokeiluja (Stevens & Hasset 2007) tai Venkulan (2005) Suomessa kehittäneen ja kompleksisuusteoriaan ainakin osittain kytkeytyvän virtaavan prosessin mallin soveltamista analyysikehikkona. Päädyin kuitenkin narratiivisen analyysin käyttämiseen säilyttääkseni aineistoni kerronnallisuuden ja kokemuksellisuuden mahdollisimman pitkälle myös analyysissa.

Ensimmäisten lukukertojen jälkeen etenin analyysissa siten, että aloin jokaista ryhmäkeskustelua systemaattisesti rivi riviltä lukien kerätä onnistumis-jatkumolle suoria otteita (yhden tai useamman lauseen asiakokonaisuuksia) onnistumiseen liitettyistä tekijöistä samanaikaisesti silmällä pitäen keskustelussa esiintulevia onnistumiskertomuksen varjoja, joiksi tulkitsin onnistumista estäviksi mainitut tai suoraan epäonnistumiseen liitetyt asiat tai kokemukset. Nämä varjoiksi tulkitsemäni kommentit tai lauseet alkoivat keskustelussa useimmiten ”*mutta jos... jos ei...*”. Alustavan lukemisen perusteella tiesin, että aineistossa on ainakin lapseen, sijaisperheeseen ja biologiseen perheeseen liitettyjä tekijöitä. Samaten etsin lukiessani myös muita spontaanisti ryhmissä esiin nousevia vahvoja diskursseja tai rinnakkaisia kertomuksia. Sijoitin onnistumiskertomus-jatkumon keskelle paperia liimaten peräkkäin niin monta paperia kuin yhden ryhmän läpikäymiseen tarvittiin. Sen ylä- ja alapuolelle jätettyyn tilaan saatoin lähteä samanaikaisesti kokoamaan eri jatkumoille keskustelussa esille tulevia onnistumiskertomuksen varjoja suorina otteina aineiston tekstistä.

Onnistumista kuvaavat ja sitä edistäviksi tulkitut asiat sijoitin kaikki onnistumiskertomus-jatkumolle, lapseen, sijaisperheeseen tai lapsen biologiseen perheeseen liittyvät onnistumisen varjoa kuvaavat asiat omille jatkumoilleen, mutta samalle paperille. Tämä helpotti visuaalisesti kokonaisuuden hahmottamista ja eri ulottuvuuksien esille saamista, koska monissa kohdin onnistumista kuvattaessa (*”lapsi näyttää viihtyvän ja voivan hyvin” I*) myös varjot tulivat heti mukaan keskusteluun, ensin vaikkapa syntymävanhempien suunnalta (*”se on varmasti se tärkein asia, mutta että joskus on niinkin, että lapsi voi siellä tosi hyvin, mutta edelleenkin biologiset vanhemmat ei sitä hyväksy”* ja *”...jos vanhemmat koko ajan vastustaa eihän se lapsi saa asettua sinne” I*) ja saman keskustelun jatkuessa myös sijaisperheen suunnalta (*”...se on myös päinvastoin, että jos sijaisvanhemmat eivät... tai näkevät biologiset vanhemmat jotenkin kilpailijoina...se kans turmelee sitä onnistumista” I*).

Numeroin kaikki poimimani otteet siinä järjestyksessä kuin ne tulivat esiin keskustelussa, mutta otin tässä vaiheessa jo perhesijoituksen ja kertomusmuodon aikaperspektiiviä huomioon sillä tavoin, että jos ryhmä lähti määrittelemään perhesijoituksen onnistumista perhehoidosta jo aikuistuneen lapsen tilanteesta käsin, sijoitin sen jatkumon loppupäähän otteiden numeroinnin alkaessa kuitenkin ykkösestä. Halusin varmistaa, että pystyn analyysin edetessä hahmottamaan, missä järjestyksessä asiat ovat kussakin ryhmässä tulleet esille (riippumatta siitä, mihin ne kertomus-jatkumolla muista, lähinnä aika- tai asiayhteys-syistä sijoittuvat) ja pystyn myöskin löytämään jokaisen kohdan sitä ympäröivine keskusteluineen ja haastattelijan kommentteineen kontekstin tarkempaa analyysia ja tarkastelua varten. Siihen, mitkä asiat kussakin ryhmä-keskustelussa lopulta nousivat esiin tai jäivät mahdollisesti keskustelun ulkopuolelle, vaikuttivat haastattelijan toiminnan ja kysymysten lisäksi varmasti monet muutkin tekijät. Osaa asioista saatettiin pitää niin itsestään selvinä, ettei niitä sen takia otettu esille tai sillä hetkellä syystä tai toisesta akuutisti työn alla olevat asiat saattoivat vaikuttaa keskustelun kulkuun ja painopisteeseen (*”mutta jotenkin me nyt kyllä puhutaan näistä epäonnistumisista, kyllä me useimmiten onnistutaan! ...Mä ainakin tiedän täsmälleen, mistä se mulla tulee, on yksi sijoituksen purkautuminen justinsa kiperästi työn alla – se tulee ihan suoraan sieltä- siitähän se aina tulee, mikä on päällä, mitä kautta niin kun asioita kattoo sillä hetkellä.” II*). Toisaalta osallistujat itse myöskin aktiivisesti ottivat esiin haluamiaan, mielenkiintoisena tai tärkeänä pitämiään asioita toteamuksella, *”ettei tämä ehkä kuulu tähän asiaan”* tai *”että tämä ehkä menee vähän sivuun asiasta, mutta...”*.

Haastattelukontekstissa tätä voi tietenkin tulkita sekä oletusten mukaiseen vastaamiseen pyrkimisen että vapaan haastatteluilmapiirin näkökulmasta. Oma tulkintani keskustelun kokonaisuutta ajatellen on, etteivät osallistujat ainakaan yksinomaan pyrkineet tuottamaan hyväksyttäviä tai oletusten

mukaisia vastauksia haastattelijan esiin nostamiin teemoihin, vaan käyttivät ryhmätilannetta itse aktiivisesti hyväksi omien ajatustensa ja pohdintojensa peilaamiseen.

Ensimmäisen ryhmän kohdalla käytin näitä neljää jatkumoa tekstiaineiston loppupuolelle asti ja se tuntui riittävän. Lopussa kuitenkin nousi vahvasti keskusteluun perhehoidon asema ja sen ominaispiirteet verrattuna laitos- ja perhekotisijoituksiin. Totesin, että keskustelusta löytyi teemaan liittyviä puheenvuoroja muitakin, joissa vertailtiin eri sijoitusvaihtoehtoja, niihin liittyviä tekijöitä ja niiden vaikutuksia onnistumisen kannalta. Poimin puheenvuorot eri paperille työnimellä ”varjokertomuksena perhekotiin tai laitokseen sijoittaminen” ajatellen, että seuraan, nouseeko samaan teemaan liittyviä asioita myös muissa ryhmissä. Niitä nousikin, mutta ei samassa määrin kuin tässä ensimmäisessä ryhmässä. Toisen ryhmän kohdalla neljän perusjatkumon ohelle nousi lisäksi vielä eri organisaatiosta tulevan, toisen sosiaalityöntekijän ja kuntapäätäjätahon osuus, johon liittyvät näkökulmat merkitsin eri jatkumolle samalle paperille. Tässä vaiheessa otin käyttöön myöskin toisen erillisen paperin työnimellä ”varjokertomuksena piiloutuvat, yllättäen esiin tulevat sijoituksen ongelmat”, johon taas keräsin kaikista ryhmistä tähän aiheeseen liittyvät kuvaukset. Kolmannessa ryhmässä neljän perusjatkumon rinnalle nousi keskustelun perusteella nykyisen organisaatiomallin ja yleisten kehityssuuntausten varjo onnistumiskertomukselle. Yleiset lastensuojelun ja perhehoidon kehityssuunnat nousivat ensimmäisessä ja toisessakin ryhmässä esille, mutta vähän eri näkökulmasta tai diskurssi ei ollut niin vahva kuin tässä ryhmässä, jossa se tuli heti keskustelun alussa mukaan.

Tämän jälkeen kävin lukemalla läpi näitä kolmea ryhmäkohtaista kertomus-lakanaa ja kahta muuta alustavasti löytämäni onnistumiskertomuksen varjoa kirjatun ylös huomioita ja pohtien tapaa tuoda yhteen ryhmien kertomuksia. Ryhmäkohtaisesti pyrin tarkastelemaan onnistumiskertomuksen rakentumista: miten kertomus yhdessä tuotetaan, miten siitä neuvotellaan ja miten se hyväksytään? Näyttäytykö ja millaisena näyttäytyy perhesijoituksen skripti (käsikirjoitus, asioiden oletettu kulku, se, miten asioiden kuuluisi mennä) ja miten omia havaintoja, kokemuksia ja kertomuksia liitetään siihen mahdollisten poikkeamien kautta? Miten sosiaalityöntekijät käyttävät ennakointia, rinnakointia ja jälkiarviointia kokemustiedon jäsentämiseen ja perhesijoituksen onnistumisen kuvaamiseen? Miten osallistujat kuvaavat selviytymistä? Miten ryhmien kertomukset keskustelevat keskenään? Mitä ääniä erilaiset diskursiiviset ympäristöt tuovat mukaan keskusteluun? Mitkä keskeiset sisällöt onnistuminen saa sosiaalityöntekijöiden kerronnassa?

Analyysin edetessä näiden miten ja mitä- kysymysten kautta eteenpäin (vrt. Gubrium 1997) aineistosta alkoivat nousta koti, vanhemmuus ja tavallinen arki sekä toisaalta sijaisperheeseen kohdistuvat ammatillisuuden odotukset kerrontaa jäsentävinä skripteinä. Sosiaalityöntekijän oma asema, vaikutusmahdollisuudet ja onnistumiseen liittyvät tunteet muodostuivat kertomuksen rakentumisessa yhdeksi analyysin ulottuvuudeksi. Onnistumiskertomuksen keskeinen sisältö puolestaan alkoi analyysin edetessä hahmottua neljän ryhmäkeskustelua jäsentävän pääteeman varaan. Jatkossa tutkimukseni luvuissa 5 ja 6 pyrin ensiksi vastaamaan kysymykseen, miten sosiaalityöntekijät haastattelutilanteessa tuottavat tietoa perhesijoituksen onnistumisesta ja miten sosiaalityöntekijän ammatillinen toiminta, siihen liittyvät mahdollisuudet ja rajat, kehystävät onnistumista ja sen arviointia. Luvussa 7 keskityn siihen, mistä onnistumiskertomus rakentuu, mitä sisällöllisiä merkityksiä sosiaalityöntekijät kerronnassaan onnistumiseen liittävät.

5. ONNISTUMISESTA KERTOMINEN

5.1. Sosiaalityöntekijöiden ryhmäkeskustelut kertomuksen tuottajana

Jokaisessa ryhmässä avasin keskustelun toteamalla, että voisimme yhdessä lähteä miettimään, mitä onnistuminen perhesijoituksissa on, mikä kertoo sosiaalityöntekijälle, että joku sijoitus on onnistunut. Lisäksi herätin kysymyksen, mitä sijoitettu lapsi itse, syntymävanhempi tai sijaisvanhempi voisi osallistujien mielestä pitää onnistumisena? Milloin ylipäänsä voidaan sanoa, että sijoitus on onnistunut tai epäonnistunut? Onko sellainen kohta olemassa ja voiko tunne tai arvio onnistumisesta vaihdella saman sijoituksen aikana? Tämän jälkeen pyysin osallistujia kuvaamaan asioita, jotka heidän oman kokemuksensa mukaan olivat edistäneet tai toisaalta estäneet perhesijoitusten onnistumista. Oliko sijoituksissa onnistumisen kannalta jotain erityisen kriittisiä tekijöitä tai ajallisia vaiheita ja mihin sosiaalityöntekijät kokivat voivansa onnistumisessa vaikuttaa ja mihin eivät? Miksi joku sijoitus, jonka ajatteli onnistuvan ei onnistunutkaan? Näkivätkö sosiaalityöntekijät yhteiskunnallisilla tai organisaatioon liittyvillä tekijöillä olevan merkitystä? Tähän kysymykseen liittyvät asiat nousivat kaikissa ryhmissä ainakin osittain myös spontaanisti keskustelun jossain vaiheessa esiin.

Se, mistä onnistumisen osalta ryhmissä ehkä eniten neuvoteltiin, oli esille nostettujen tilanteiden yleisyys tai yksittäisyys. Tulkitsen sen liittyvän pitkälti kokemuksen tuomaan viisauteen ja varovaisuuteen asioiden yleistämisessä (”... voi että tässä matkan varrella niin monesti joutuu pyörtään kaikki ideologiset ajatuksensa ja sanontansa... ” III). Etenkin ryhmässä, jossa oli mukana pienten kuntien edustajia, oltiin hyvin varovaisia tapausten satunnaisuuden suhteen – ehkä jo senkin takia, että työkokemuksen pituudesta huolimatta tapausten määrä yksittäistä työntekijää kohden ei voinut olla kovin suuri. Muissakin ryhmissä tuli esille kohtia, joissa viitattiin tapausten vähäiseen lukumäärään, poikkeuksiin tai sitten oman perhehoito-kokemuksen lyhyteen. Muita keskustelua ja neuvottelua aiheuttavia asioita ryhmissä olivat tuen vieminen sijaisperheeseen (millä tavoin ja kenen ehdoilla), sijaisperheiden äänen kuuluviin saamisen ja perhehoidon aseman parantamisen keinot ja sosiaalityöntekijän mahdollisesti kokema onnistumisen paine tai palvelupolitiikan paine. Kysymys siitä, kenen vastuulla on ja kuka pystyy arvioimaan, mikä määrä lapsia mahtuu kuhunkin perheeseen ja millä aikataululla, herätti myös keskustelua. Samaten erilaisia näkökulmia nousi sosiaalityöntekijöiden vaihtuvuuteen ja sen haitallisuuteen akselilla vaihtuu liian usein (”neljän viimeisen vuoden aikana kuudes sosiaalityöntekijä” I) tai ei koskaan (”kerran kahdessakymmenessä vuodessa” I) Eroja syntyi myös siitä näkökulmasta, onko sosiaalityöntekijä tärkeytensä ja ammattiin liitettyjen mielikuvien puolesta millainen henkilö sijaisperheen ja lapsen elämässä.

Suoranaisia erimielisyyksiä missään ryhmässä ei syntynyt, mutta erilaisia kokemuksia ja käsityksiä tuli kyllä esille ja niistä käytiin selkeästi mielipiteiden vaihtoa. Ammattiin liittyvät vuorovaikutus-, neuvottelu- ja ryhmätyötaidot vaikuttivat varmasti omalta osaltaan keskustelun yleissävyyneen, joka oli toisille tilaa antava ja ehkä suoria ristiriitoja väistäväkin. Jotkut tilanteet päättyivät osallistujan toteamukseen, että itsellä oleva kokemus on saattanut olla aivan yksittäinen tai satunnainen. Oma merkityksensä oli varmasti myös itse haastattelulla rakennettuna tilanteena ja haastattelijalla henkilönä. Esimerkiksi ensimmäisessä ryhmässä haastattelun päätyttyä joku kommentoi keskustelun olleen tavanomaista jäsentyneempää, toisessa heräsi nauhurin sulkemisen jälkeen jonkin asteinen huoli, puhuttiinko keskustelussa riittävästi lapsesta.

Pyrin pysyttelemään passiivisessa roolissa antaakseni tilaa ryhmän keskustelulle ja keskinäiselle vuorovaikutukselle, jossa mielestäni onnistuin suhteellisen hyvin kaikissa ryhmissä. Koska jokaisessa ryhmässä keskustelun tempo ja kulku oli vähän erilainen, tutkin omaa tosiasiallista aktiivisuuttani laskemalla jokaisessa ryhmässä tekemäni kysymykset ja kommentit (lukuunottamatta yhden sanan (”joo, niin, hmm ”) väliintuloja ja totesin, että viimeisessä ryhmässä niitä oli ainakin

yksi kolmasosa vähemmän kuin kakkosryhmässä, jossa niitä oli eniten ja jossa kuitenkin joku osallistujista kysyi haastattelun jälkeen, eikö minun itseni tee mieli osallistua keskusteluun, mistä päätelin, ettei osallistumiseni keskusteluun ollut ollut ainakaan liiallista. Osa puheenvuoroista suunnattiin kyllä suoraan haastattelijalle, mutta ainakin keskustelun alun jälkeen, kun omalla reagoinnillani pyrin osoittamaan vain kiinnostusta ja kuuntelua ja suuntasin kommentteilla tai lisäkysymyksillä asiaa takaisin ryhmälle, ryhmä lähti keskustelemaan keskenään ja kysymään myös toisiltaan. Itselläni on pitkäkö kokemus ryhmien vetämisestä ja siitä oli varmasti osin hyötyä haastattelussa, mutta jo litterointivaiheessa omia väliintuloja kriittisesti tarkastellessani totesin, että aikaisempi kokemus myös tutkimustarkoituksessa vedetyistä fokusryhmistä olisi ollut enemmän kuin hyödyllinen. Joitakin tilaisuuksia päästin selvästi ohi kysymättä lisää asiasta, joka analyysivaiheessa olisi voinut olla varsin mielenkiintoinen ja muutamissa kohdin myöskin tulkitsin osallistujien kommentteja, vaikka pyrinkin sitä välttämään.

Erilaisten taustayhteisöjen ja diskursiivisten ympäristöjen mukaantulo ryhmien keskusteluun tuli näkyviin jo alkuvaiheessa. Ryhmillä näytti olevan onnistumiskertomuksen osalta paljon yhteisesti jaettu teemoja, mutta kertomuksen painopisteet ja varjot muodostuivat jokaisessa ryhmässä jollain tavalla myös erilaisiksi. Ryhmässä, joka edusti kuntatason lastensuojelun sosiaalityötä, painottuivat sijaisperheeseen liittyvät tekijät ja myöskin biologiseen perheeseen liittyviä asioita nousi rinnalle, samaten tuli esille perhehoidon asema yleensä ja sen vertailu muihin sijoitusvaihtoehtoihin. Ryhmässä, joka edusti perhehoidon palveluja tuottavaa järjestöä, nousivat esille sijaisperheeseen liittyvät tekijät, mutta toisaalta myöskin toimintakulttuurien erot perhehoidossa. Lapsen biologiseen perheeseen liittyvät asiat olivat vähemmän esillä. Ryhmässä, jonka osallistajat olivat kuntatason perhehoitoon tai sijaishuoltoon erikoistuneita sosiaalityöntekijöitä, sijaisperheeseen liittyvät tekijät yhdessä oman organisaatio-mallin ja perhehoidon yleisten kehityssuuntien kanssa olivat onnistumisen kannalta eniten esillä keskustelussa. Lapsia itseään koskevat tekijät tulivat kyllä esille kaikissa ryhmissä, mutta keskustelun kokonaisuuteen nähden lasten vaikeahoitoisuudesta ei missään ryhmässä muodostunut vahvaa diskurssia, ei ainakaan suoraan sijoituksen onnistumismahdollisuuksiin liitettynä.

Jokaisessa ryhmässä pyysin vielä viimeksi osallistujia itseään yhdessä määrittelemään käydyn keskustelun pohjalta tärkeimmät perhesijoituksen onnistumiseen vaikuttavat tekijät, edistävät tai estävät. Fokusryhmä-haastatteluissa suositellaan tekemään näin (Morgan 1997, 62) ja oma ideani oli tavallaan vielä kerran pysähtyä jäsentämään perhesijoituksen kokonaisuutta yhteisen pohdinnan ja erilaisten esille tulleiden näkökulmien jälkeen – tavallaan hakea ryhmän itsensä koonti ja

hyväksyntä keskeisimmille asioille. Tässä vaiheessa esiin nostetut tekijät tulivat suurimmaksi osaksi suoraan edeltävästä keskustelusta, mutta mukaan tuli myös joitakin uusia asioita. Ryhmät eivät tässä vaiheessa oikeastaan lähteneet enää neuvottelemaan niistä, vaan pienen miettimisen jälkeen osallistujat melkein yksittäisillä sanoilla (”*valmennus, luottamus, tuki*” II) alkoivat nimetä niitä. Näytti siltä, että toiset hyväksyivät ensiksi mainitut ja lisäsivät sitten vain muita tärkeinä pitämiään asioita. Ensimmäisessä ryhmässä oli kysymyksen jälkeen pitkähkö hiljaisuus, jonka katkaisin sanomalla, ettei asioiden tarvitse olla tärkeysjärjestyksessä, jonka jälkeen ryhmä lähti niitä nimeämään ja keskustelu jatkui muistakin kysymyksistä vielä jonkin aikaa ennen lopetusta. Ryhmien loppukeskustelussa onnistumisen kannalta tärkeimmiksi nimetyt tekijät olen koonnut erilliseksi liitteeksi (liite 4), mutta tutkimusaineiston analyysi ja tutkimuksen tulosluvut rakentuvat koko ryhmäkeskustelun varaan.

5.2. Ennakointi, rinnakointi ja jälkiarviointi kokemustiedon jäsentäjinä

Aineistossa on havaittavissa, että sosiaalityöntekijät hyödyntävät erityisesti jälkiarviointia tai arkikielellä ”jälkiviisautta” perhesijoituksen onnistumista ja sen osatekijöitä pohtiessaan. Tämä on loogista ja osin oletettavaakin ajatellen haastattelun kysymyksenasettelua, jossa korostuu omakohtaisen kokemuksen merkitys, sen jälkikäteen tapahtuva kertominen ja tulkinta yleisemmällä tasolla. Morsonin (1994, 234-236) mukaan jälkiarviointi (jälkiviisaus) on ennakoitua tapahtuneen jälkeen, jolloin nykyisyydessä jo olemassa olevaa tietoa hyödyntäen tulkitaan menneisyydestä merkkejä siitä, mitä myöhemmin tapahtui. Toisaalta kokemusperäisen jälkiarvioinnin voi nähdä perhesijoituksissa usein kääntyvän myös ennakoinniksi tulevaisuuden suhteen uusissa sijoituksissa. Tämä näkyy esimerkiksi niissä kohdin, kun pohditaan jonkin olemassaolevan, mutta tiedostamattoman asian aktivoitumista sijoituksen aikana ja ehkä nimenomaan sijoituksesta johtuen:

”Se saattaa se sijoitus nostaa ihmisessä sellaisia tuntemattomia puolia esiin tai tiedostamattomia puolia, jotka on ollu siellä ja sitten vasta itse siinä tilanteessa tulee näkyviin. Jota ei työskentelyssäkään ole osannu mitenkään...” ”...niin yhtälaillahan lapsen taustassa voi olla niin vaikeita kysymyksiä, jotka ei lastensuojelun tiedossa ja ymmärryksessä ole ollut, jotka nousee sitten jostakin just nimenomaan tässä perheessä tai jotenkin niissä suhteissa...” (II)

Tähän keskusteluun liittyen ryhmässä kerrotaan kaksi esimerkkiä, joissa tällainen tilanne on syntynyt sijaisperheessä vastoin ennako-odotuksia. Sijaisvanhemman elämähistorian aktivoituminen ja erityisesti siellä olevien omien, vaikeiden kokemusten nouseminen uudelleen ja eri tavalla esiin nähdään selittävinä tekijöinä. Yhdessä ryhmässä murrosikä nähdään koetinkivenä, joka saattaa tuoda esimerkiksi kiintymyssuhteen aivan uuteen valoon. Samaten sijaisvanhempien parisuhdeongelmat voivat peittyä lapsen oireiluun ja tulla yllätyksenä esiin. Jälkiarviointiin liittyvä kysymys, olisivatko merkit olleet nähtävissä, jos niitä olisi vain osannut lukea oikein, nousee vahvasti esiin kahdessa ryhmistä, osin traumatisoivastikin ja vastuukysymyksiin liittyneenä. Riittävän tiivis kontakti sijaisperheeseen ja lapseen nähdään keinona välttyä yllätyksiltä ja lukea olemassaolevia merkkejä mahdollisista eteen tulevista ongelmista sijoituksen aikana. Sijaisvanhemman jollain tavalla vääristyneet odotukset sijoitetun lapsen suhteen, jotka saattavat liittyä esimerkiksi aikaisemmin tapahtuneeseen oman lapsen kuolemaan tai lapsettomuuteen tai leikkikaverin toiveeseen, voivat aktivoitua ongelmiksi sijoituksen aikana, vaikka niiden ei nähdä toki aina ennakoivan vaikeuksia. Sama riski koskee perheessä olevia pieniä ja vanhemmille erityisen tärkeitä lapsia, ”iltatähtiä”(II).

Rinnakointia, vaihtoehtoisia kertomuksia ja sivulta tulevia onnistumisen varjoja nousee tilanteissa, joissa lapsi voi hyvin, mutta biologiset vanhemmat eivät hyväksy sijoitusta eikä lapsi saa lupaa asettua perheeseen. Samaten sijaisperheen omat lapset tai joku lapsista voikin reagoida yllättävän voimakkaasti sijoitetun lapsen tuloon ja se saattaa vaarantaa sijoituksen onnistumisen. Kertomus muodostuu aivan erilaiseksi. Rinnakointiin liittyvä mahdollisuuksien kirjo ja väliintulevien muuttujien merkitys näkyy myös siinä, että se mikä sijoituksen aikana todellisuudessa toteutuu, ei todellakaan aina ole se, mikä ennakoitua tehtäessä näyttää todennäköisimmältä. Erittäin vaikealta näyttävä ratkaisu tai tilanne saattaakin monen asian summana sujua myös paljon oletettua paremmin.

Toisaalta jokin piirre, joka sijoitusta suunniteltaessa on arvioitu sen onnistumista tukevaksi konkreettiseksi vahvuudeksi, osoittautuu sijoituksen toteuduttua sijoituksen purkautumiseen johtavaksi riskitekijäksi – sijoitus itsessään aktivoi jotain, mikä ei perheen elämässä ole aikaisemmin tullut esiin. Sijaisvanhemman omaan lapsuuteen ja vanhemmuuteen liittyvät vaikeat kokemukset eivät ehkä ole näkyneet millään tavalla vanhemmuudessa omien biologisten lasten kohdalla, mutta yllättäen ne aktivoituvat, kun perheeseen tulee sijoitettu lapsi. Se mikä jossain toisessa asioiden yhdistelmässä toteutuu ei toteudukaan enää toisessa, vaikka mahdollisuus siihen on olemassa.

Sijaisperheen omat ennakoimattomat elämäntapahtumat ja kriisit tulevat mukaan sijoitukseen ja muovaavat sen kulkua. Erilaisten voimia vaativien tilanteiden tai prosessien aktivoituminen samanaikaisesti muodostaa varjon sijoituksen onnistumiselle. Osa niistä syntyy sattumalta, mutta esimerkiksi sijaisvanhemman suhteellisen korkea ikä suhteessa sijoitettuun lapseen ja yhdistyneenä lapsen vaikeahoitoisuuteen mainitaan yhtenä esimerkkinä, erityisesti viisissäkymmenissä olevien sijaisäitien kohdalla. Tässä kohdin sukupuoli-kysymys liittyneenä ikävaiheeseen nousee keskusteluun kahdessa ryhmässä, toisaalta sijaisperheen osalta, toisaalta sosiaalityöntekijään liittyen. Kokeneimmat sosiaalityöntekijät ovat itse myöskin viisissäkymmenissä ja vaikka aihe puetaan huumorin muotoon, tunnistetaan ehkä myöskin omakohtaisesti meneillään olevan ikävaiheen erityispiirteet ja muutokset. Voi olla sattumaa, mutta tästä näkökulmasta asiaa sivutaan vain niissä ryhmissä, joissa on pelkästään naisia.

Moraalinen ulottuvuus tulee yleensä mukaan pohdintoihin, kun joudutaan tekemään pitkälle tulevaisuuteen vaikuttavia päätöksiä. Usein vaikeiden päätösten perustelut haetaan niitä olosuhteita kuvaamalla, joissa ratkaisu on tehty ja osoittamalla, että niissä olosuhteissa se on ollut jollain tavalla oikea - seuraa monimutkaista moraalista pohdintaa, kun koko ajan on kuitenkin mukana kysymys siitä, olisiko sittenkin pitänyt toimia toisin ja mitä seurauksia toisin toimimisella olisi voinut olla (vrt. Miettinen 2006, 122).

”Se on niin, sitä ei voi niin kun, se on jotakin ihan semmosta, mitä ei varmaan jossakin muussa ammatissa voi ymmärtää, että kun ihmisten elämällä... Meille saattaa, niin ko omalla kohalla, kun tänne tulee sijoitukseen lapsi, jonka äiti on aikanaan ollut lastensuojelun, siis se äiti, jonka lapsi on huostaanotettu, niin on ollu vaikka lastensuojeluasiakkaana mulla tuolla kunnassa, jonka huostaanotto on harkittu ja se on jäänyt tekemättä, niin totta kai, eihän voi olla aina palaamatta niihin, että entäs sitten, se oli meidän päätös, me ei tehty sitä, oisko tämä asia mennyt toisin, jos ois huostaanotto... Totta kai tietää, että nää monet asiat vaikuttaa, ettei kukaan pysty yksittäisenä ihmisenä vaikuttamaan kenenkään elämään, mut ollaanhan siinä semmosten asioiden kanssa tekemisissä... Samoin kun täällä on niin paljon lyhyempi aika näissä sijoituksissa, mutta kunnissa just näitä, mitä kerroit, että on sijoitettu perheeseen ja miten itsenäistymisvaiheessa rupeaa tulemaan sitä tietoa, mitä siellä perheessä oikeesti on sille lapselle tapahtunu ja ite on käyny siellä kaks kertaa vuodessa ja näin... Nehän saattaa tulla kymmenen vuoden päästä... Niin kyllä se vain aika fakiiri on, joka aattelee... tai ei niitä tunteita käsittelis, että mä olen ollu vaikuttamassa näihin päätöksiin ja mulla on ollu se mahdollisuus nähdä ja mä en oo nähny ja mä en oo kuullu ja mä oon tehny... Mutta se on vaan se, minkä kanssa on elettävä tässä työssä ja ajateltava, että näitä tapahtuu ja parhaamme tehdään sillä tiedolla, mikä sillä hetkellä on ollu käytössä”. (II)

Kokemus ehkä tuo mukanaan tietyn nöyryyden elämän hallitsemattomuuden ja oman itsenkin edessä: ylläolevan pohdinnan päättää toisen osallistujan kommentti ”on oltava kuitenkin itselle armollinen, että sen minkä pystyy tekemään niin pystyy tekemään...” (II). Yhtä ja ehdotonta oikeaa ei ole löydettävissä, siksi ei ratkaisujen oikeellisuutta lähdetä yksityiskohtaisesti edes todistelemaan. Rinnakkaisten vaihtoehtojen seuraukset eivät ole olleet sen paremmin ennustettavissa ja vain toteutuneen vaihtoehdon tosiasialliset seuraukset ovat jälkikäteen arvioitavissa. Kriittinen jälkiarvointi nousee kuitenkin erityisesti sijoituksen purkautuessa. Sosiaalityöntekijä alkaa lukea omia kirjauksiaan uudella tavalla ja miettii, ”olisko hälytyskellon pitänyt soida jo aikaisemmin, onko antanut tekohengitystä sijoitukselle aivan väärin perustein”? (III) Joskus huonolta näyttävän vaihtoehdon ja ratkaisun toteuttaminen voi osoittautua kuitenkin jälkiarvioinnissa lähtötilanteeseen nähden onnistuneeksi. Sosiaalityöntekijä kuvaa sijoituksen purkamista kymmenen vuotta jatkuneen sijoituksen jälkeen:

”Perheen tilanne oli niin muuttunu, kun oli tullu monta pientä, omaa lasta... Se oli tietysti tosi vaikeä päätös, kun ajattelee, että kuinka... heidän kotinsahan se on. Mut kuitenkin kaikki, vanhemmat ja sijaisvanhemmat siinä tilanteessa sitä siirtämistä ja etsimistä, uutta paikkaa niin... Siis itse asiassa se meni tosi sovussa ja sitten kaiken lisäksi on nyt niin, että lapsille kuuluu ihan hyvää ja kuitenkin on yhteyksiä...” (III)

Selvimmän rinnakointi näkyy ehkä biologisten vanhempien näkökulmaa ja sijoitusmuodon valintaa koskevissa kohdissa, joissa pohditaan hypoteettisella tasolla onnistumiseen vaikuttavia tekijöitä ja niiden yhteyttä sijoitusmuotoon. Sosiaalityöntekijät käyvät dialogia eri vaihtoehtojen kanssa:

”... vanhempien on toisaalta helpompi hyväksyä joku perhekoti tai tämmönen yhteisö, jossa on useampia kuin sijaisperhe, joka tulee konkreettisesti sen vanhemmuuden tilalle... varsinkin, jos siinä on pikkusenkin, ettei oo täysin samaa mieltä tai pitääköhän lasta sijoittaa jonnekin... ainakin näitten isompien kohdalla... mun mielestä niiden on helpompi hyväksyä joku laitos tai perhekoti siihen... ne on niin kun enemmän ammattimaisia kasvattajia...”

”...siinä on se menettämisen pelko ehkä pienempi...”

”...ja se on usein... se on väliaikainen... että voidaan lähteä semmosesta määräaikasesta...joka tapauksessa väliaikasemmasta ratkasusta... laitokseen ei voi jäädä asumaan, olemaan...”

”...laitoksessahan lapsi ei kutsu ketään äidiksi ja isäksi niin kuin sijaisperheessä...”

”...sitä vaaraa, että lapsi itse alkaa käyttää sijaisperheen sukunimeä, ei taas oo perhekodissa olevalla lapsella...”

”...kyllähän se vaatii sosiaalityöntekijältä aina eri tavalla sijoittaa lapsi perheeseen kun sijoittaa perhekotiin...että vaikuttaako siihen sitten tämä meidän sosiaalityöntekijä...meidän niukat resurssit... tavallaan pääsee vähän vähemmällä ja ne ainakin pitää siitä lapsesta sitten aika lailla huolen...niin kun sen sijoitettua saa, niin palaverissa käydä...se on huomattavasti helpompaa.”

” Siis huomattavasti helpompaa on. On toki.”

”Vastuu on niillä ja ne tekee...onko siinä sitten, että meidän työntekijöiden ajatusmaailma...”

”...laitokset toisaalta pitää huolen, että sossu käy viiden viikon välein...sekin on nurinkurista, että kyllä tässäkin sitten ne sijaisperheet jää...”

”...niin, että ne ei niin kun osaa, ne ei pidä puoliaan, siis sillä tavalla...”

”...oma kokemus on se, että kun laitokseen menee, niin siinä voi ... Me voidaan sinne suuntaan esittää vaatimuksia, koska siellä on...”

”...siellä on ammattilaisia ja se on helpompaa...”

”...ne on niin paljon vaikeampia siellä perhekodeissa, ettei nämä sijaisperheet olis pystynyt hoitamaan, että ne on niin moniongelmaisia ollu nämä, mitä on sijoitettu...senkin takia niitä palaveria pitää varmasti paljon useammin ollakin siellä kun sitten sijaisperheessä...”

”... mutta kyllähän se sijaisperhekin semmonen haavottuvampi on niin kun yksikkönä, hoitopaikkana kun joku tällanen perhekoti tai laitos, että siinä kun tapahtuu jotain eikä niin kovin paljonkaan, niin sit se jotenkin romahtaa se homma, että...että kai siinä sitten jotenkin vähän ajattelee semmostakin, että olis nyt sitten turvattuna tämä, kun viimeinkin on tähän ratkaisuun päästy. Ainakin joissakin tilanteissa.” (I)

Tässä pitkässä keskustelussa näkyy kamppailu, jota sosiaalityöntekijät käyvät ennakkoidessaan sijoitukseen vaikuttavia tekijöitä ja omia mahdollisuuksiaan hallita ja tukea sijoituksen kokonaisuutta eri vaihtoehdoissa. Kriittinen katse kohdistuu omaan ajatteluun ja resurssikysymyksiin. Perhesijoituksissa vastuu on yksin sosiaalityöntekijällä, laitos- ja perhekotivaihtoehdoissa sen koetaan olevan ainakin jaettavissa, ellei kokonaan siirrettävissä muille ammattilaisille. Laitos- ja perhekotiympäristöön liitetään määräaikaisuus, tietty vakaus ja neutraalisuus sekä vanhemmuuden selkeämpi säilyminen biologisilla vanhemmillä.

5.3. Tavallisuuden skripti – koti, vanhemmuus ja arki

Perhesijoitus ei ole vain lapsen sijoittaminen perheeseen, vaan se on myös kulttuuristen merkitysten kantaja. Perhesijoituksen onnistuneisuuteen liittyvä kulttuurinen tieto muodostaa skriptejä, jotka kuvaavat, miten tapahtumien tulee edetä, jotta sijoitus sujuisi oikealla tai toivotulla tavalla, odotusten mukaisesti. (Vrt. Miettinen 2006, 97.)

Perhesijoitusta ja onnistumista kuvatessaan kaikki ryhmät tukeutuvat tavallisen perhe-elämän, kodin, vanhemmuuden, isänä ja äitinä olemisen sekä kiintymyksen käsitteisiin, joiden voidaan nähdä heijastelevan ylipäänsä hyvän elämän tai onnellisen lapsuuden kulttuurisia mallitarinoita

(vrt. Strandell & al. 2002). Yhdessä ryhmistä käytetään paljon käsitettä ”vanhanajan perhehoito”: ”Se, mitä mä pelkään on, että tästä maasta katoaa tämä niin sanottu vanhanajan perhehoito, missä lapselle annettiin koti elikkä sieltä jää sitten vielä ihan sellaset normaalit juuret ja voi vielä lastenlastensakin kanssa mennä...” (III). Tietty ammatillisuus sijaisvanhemmuuden osana tarvitaan, mutta ammatillisuuden korostuminen sekä henkilökohtaisella että järjestelmän tasolla kyseenalaistetaan:

”Tämmönen viimeaikaan puhu semmosista niin kun perhehoitajista asettaa myös vähän tätä...tätä...vaikkakin se vie pois sitä näkökulmaa tästä isä ja äiti-kohdasta, mut se, että perhehoitajat on ikään kuin tämmönen oma ammatillinen ryhmänsä, niin se myös tuo sen onnistumisen vaatimuksen.” *”Tuleehan kunnistakin palkkatodistukset perhehoitaja-nimellä joistakin kunnista perheelle, mikä tuntuu aika erikoiselta.”* *”...niin joissakin kunnissa tosiaan, et jos tulee vielä perhehoitaja-nimellä kirje, niin myös ajatellaan, et se on yhteistyökumppani ja tämmönen joku taho, jolta ostetaan tämmönen palvelu, kun perhehoito, joka on sitten vastuussa siitä tuottamastaan palvelusta ja siinä ehkä se näkökulma on aikalailta eri kuin meillä.”* *”Sit siinä tulee aikamoinen ristiriita taas sit sen, mikä sen perheen oma motivaatio on ollu ja mitä se kiintymys lapseen on ja...”* *”...ja minkälaiset mahdollisuudet on vastata semmisiin haasteisiin yksittäisen ihmisen äitinä ja isänä.”* (II)

Kuntien sosiaalityöntekijöistä koostuvassa ryhmässä tukeudutaankin muita ryhmiä vähemmän äitinä ja isänä toimimista korostavaan retoriikkaan, sijaisperheen ammatillisen asennoitumisen odotus nousee jotenkin enemmän esille ja perhehoitaja-käsitettä käytetään sijaisvanhempi-käsitteen rinnalla.

Pysyvyyden, jatkuvuuden, tavallisen lapsuuden, arjen ja perhe-elämän teemat nousevat esiin. Huostaanotto ja sijoitus jo perusteluillaan asettaa vaatimuksen lapsen tilanteen korjaantumisesta parempaan suuntaan, mutta näyttää siltä, että myös kulttuurinen käsikirjoitus sosiaalityöntekijöiden kerronnassa nojautuu vahvasti tavallisen perhe-elämän tavoittelun ja lapsen toipumisen teemoihin.

Elämän suuntaan vaikuttavat suuret muutokset ja menetykset horjuttavat aina myös ihmisen hallinnan tunnetta oman elämänsä suhteen. Arthur Frank kuvaa teoksessaan ”The Wounded Storyteller” (1995) ihmisen vakavaa sairastumista määränpään ja kartan kadottamisena elämässä ja opetteluna elämään menetetyn kontrollin kanssa. Hän löytää sairauskertomuksissa kolme kertomustyyppiä: toipumiskertomuksen, kaaoskertomuksen ja etsimiskertomuksen. Frank osoittaa, miten kulttuurissamme suositaan toipumiskertomusta ja miten kaoottiset kertomukset, joissa toipumista ei tapahdu, onnellista loppua ei tule, tuntuvat ahdistavilta ja epämurkavilta. Vakava sairastuminen, kuten huostaanottokin, jättää ikuisen särön jatkuvuuden ja pysyvyyden tunteeseen

elämässä - murtaa tavallisen arjen. Jopa Frankin kuvaamassa toipumiskertomuksessakin toistuvat kontrollikäynnit lääkäriellä muistuttavat siitä, ettei sairastuneella ole selviytymisestään huolimatta pysyvää jäsenyyttä terveiden valtakunnassa. Huostaanotossa ja perhesijoituksessa asiakassuunnitelmaneuvoitteluneen on nähtävissä jotain samaa – vahvimmillaan silloin, kun asiakassuunnitelmaneuvoittelut tai huostaanoton purkuhakemukset toistuvasti kyseenalaistavat jatkuvuuden lapsen arjessa. Pysyvyyden ja jatkuvuuden osalta sosiaalityöntekijät näkevät selkeän ristiriidan lainsäädännön ja lastensuojelujärjestelmän toiminnan ja lapsen oikeuksien välillä: *”laps on niin kun koko lapsuutensa siinä sellasessa epävarmuudessa” (III)*. Tilannetta verrataan vaikutuksiin, joita jatkuvat organisaatiomuutokset saavat työntekijöissä aikaan tai humoristisesti omassa parisuhteessa puolivuositain pidettäviin huoltosuunnitelmaneuvoitteluihin: *”...miettikääpäsite, että puoli- vuosittain tai vuosittain teillä olis parisuhteessa aina tämmönen neuvonpito, että jatkuuks tää vai eikö tää jatku...molempien suvut pöydän ääreen ja pidetään huoltosikka...” (III)*. Ristiriita nähdään myös suhteessa sijaisperheiden valmennustavoitteisiin, joissa yhtenä arvioitavana valmiutena on pysyvyyden ja jatkuvuuden turvaaminen lapselle toimimalla turvallisena ja luotettavana aikuisena lapselle kaikissa olosuhteissa, tarvittaessa koko elämän ajan. *”Sitten lainsäädäntö...niin kun systeemi iskee vastaan” (III)*. *”Ja jos huoltosuunnitelmassa oma vanhempi on eri mieltä, niin sitten mennään tää valituskierre, mutta sijaisvanhempi, jos on eri mieltä, niin sillä ei oo niin kun mitään merkitystä...tai lapsi jos on eri mieltä” (III)*.

Tavallisen arjen merkitys korostuu usein vasta, kun se jotenkin kyseenalaistuu tai vaarantuu. Eeva Jokinen (2005) kuvaa arkea kevyeksi, kun se sujuu huomaamatta – kun arki takertelee eikä suju, siitä tulee painavaa ja tärkeää. Jos arki pyörii ennustettavasti, voi tavallaan levätä, ei joudu tekemään jatkuvasti jotain valintoja tai arviointeja. Toiminta arkisilla ulottuvuuksilla onkin usein säilyttävää, toistavaa ja epä-älyllistä. Puheessa arki ja arkinen liitetään usein kotiin, perheeseen ja vanhemmuuteen, erityisesti pienten lasten vanhemmuuteen. Pienten lasten perheissä onkin kyllä paljon kotiin ja arkipäivän toimintoihin liittyvää, mutta on siellä paljon muutakin ja arkea on myös muilla kuin perheellisillä – sillä tavoin arki ei ole suoraan kodin eikä perheen synonyymi. Jokinen jakaa arjen viiteen ulottuvuuteen: toistoon, kodintuntuun, tavanmukaisuuteen, taipumukseen vahvistaa totunnaisia sukupuolitapoja (naiset tuottavat enemmän arkea) ja kykyyn muuntaa ulkoisia pakkotahteja omilta tuntuviksi rytmeiksi. (Jokinen 2005, 10-16, 122.)

Sosiaalityöntekijöiden kerronnassa näkyvät monet näistä arjen ulottuvuuksista lasten näkökulmasta tulkittuna. Yhdessä ryhmistä arjen ilmenemistä kuvataan kertomalla vastauksista, joita

perhehoidossa jo jonkin aikaa olleet lapset antoivat, kun heiltä kysyttiin, mitä ikäviä tai iloisia asioita heillä on elämässään:

”...niin ne oli hyvin tavallisia, niin kuin mentäis vaikka tuonne ala-asteelle ja kysyttäis. Ne vastaukset, että kivoja asioita, että mennään vapputorille tai joku tulee käymään tai kohta on syntymäpäivät, et semmosia lapsuuteen liittyviä lasten asioita. Että tota he elää elämäänsä ja se on semmosta niin kun lasten puhetta, ettei siinä tuu tätä pohdintaa, että mikähän ja kuinka, voinko minä tai...”(III)

”...et jotenkin se, et sillä lapsella on niin kun tavallaan semmonen olemisen rauha siinä arjessansa. Et tavallaan ei tarvi miettiä sitä, että kauanko tää kestää, saako täällä olla ja kuka sen hyväksyy ja kuka mahdollisesti ei hyväksy. Mä ajattelen, että se on yks semmonen olennainen mittari varmaan sen lapsen näkövinkkelistä, koska se takaa vähän enemmän sitä, että silloin se voi käyttää sitä aikaa ja omia kykyjensä ja perheen resursseja ja kaikkea muutakin siihen omaan kehittymiseensä ja tulla siks, miksikä voi tulla itse kukin. Et se on tietysti kauhean monen tahon osaamisen lopputulosta kuitenkin, mut että nähtäis jotenkin, että joku sijaisperheessä kasvaminen niin kun ei tarttis olla semmonen, että se laps ottaa siitä sen päänsäryn...”(III)

Tavallisuuden ja arjen ensijaisuus tulee esille myös suhteessa sijaisvanhemmalla olevaan hoitoalan ammatilliseen koulutukseen ja sen tarjoamaan erityisen hoivan mahdollisuuteen:

”...et lapsi, sijaislapsi halua kasvaa yhtenä lapsena muitten joukossa... ne on ne arkiset asiat, et mitä nyt ajattelee ja on kuullu näitä aikuisiks kasvaneita tai jo siinä kynnyksellä olevia, niin se on kauheen tärkeää...sitä kautta tulee mun mielestä myöskin se, että ...et kun mä ajattelen, että on tietyllä tavalla riski, jos sä oot hoitoalan ammattilainen...et jos sä hoidat sitä sijaislasta niin kun siitä työorientaatiosta, siitä ammatistas käsin... siitä voi olla hirveesti hyötyä, se ei missään tapauksessa taas oo, että no niin se on haitta... mut ennen kaikkea sun pitäis olla äiti sille sijaislapselle ja sit sä hyödynnät muuten sitä, kaikkia niitä luovia juttuja, mitä sulla voi olla, mutta ettet sä katso sitä lasta niin kun siitä ammattiroolistas käsin”... ”Se on varmaan se haastava kohta valmennuksessa saada niin kun ammattilaiset ymmärtämään, että te ootte äiti ja isä.” (III)

Kaikissa ryhmissä perhesuhteiden osalta korostuu aikuisten luoma salliva ja hyväksyvä ilmapiiri, joka antaa lapselle luvan asettua sijaisperheeseen, mutta toisaalta myös vapauden pitää omat syntymävanhempansa. Sen konkreettisena yhtenä ilmentymänä nähdään sijais- ja syntymävanhempien välinen luonteva kanssakäyminen, jonka voi nähdä luovan tavallisuutta perhesijoituksen epätavalliseen vanhempi-asetelmaan. Luonteva kanssakäyminen toteutuu lapsen tapaamisissa, juhlatilaisuuksissa ja tavanomaisissa muistamisissa puolin ja toisin – sen taustavoimana toimii aikuisten keskinäinen luottamus ja arvostus, jonka vaikutusten nähdään heijastuvan myös lapseen. Ritala-Koskinen (2001, 199-211) käyttää lasten ja asiantuntijoiden

näkökulmasta lasten uusperhesuhteita tarkastelevassa tutkimuksessaan käsitteitä arki-perhe ja tunne-perhe ja korostaa myöskin sallivuuden merkitystä lapsen kannalta. Muuttunut perhetilanne ja uudenlaiset perhesuhteet voivat antaa lapselle paljon, mutta ne myös vaativat lapselta paljon. Ritala-Koskisen tutkimuksessa lapset osoittautuvat hyvin joustaviksi ja kykeneviksi toimijoiksi sosiaalisissa suhteissaan – sillä edellytyksellä, että aikuiset ovat sallivia lapsen omille tulkinnoille perhesuhteistaan. Sijaisperhekin voidaan nähdä perhe-elämän arkisena tapahtumapaikkana, lapsen arki-perheenä, jonka rinnalle rakentuu lisäksi toisen tason perhe, jonka muodostavat kaikki ne ihmiset, jotka lapsi läheisten tunnesuhteiden tasolla lukee omaan perheeseensä kuuluviksi (tunne-perhe). Lapsella voi olla arjen vanhemmuuden ja arkisen sisaruuden ohella myös muita perheenjäseniä.

Perhesuhteiden uudelleen järjestäytyminen ei ole yksinkertaista, kun lapsen vanha perhe ja koti hajoavat ja suhteet on jäsennettävä uudesta lähtökohdasta käsin kaikkiin osapuoliin. Kuten Ritala-Koskinen toteaa uusperhe-näkökulmasta, asiantuntijat yleensä kohtaavat nimenomaan niitä lapsia ja perheitä, joilla kyky luoda, ylläpitää ja uudistaa suhteita ei ole riittänyt. Asiantuntijoiden ratkaisuna tähän kyvyttömyyteen ovat selkeät perheen rajat ja pelisäännöt. (Ritala-Koskinen 2001, 199, 210-211.) Näin myös tässä tutkimuksessa: sosiaalityöntekijät näkevät onnistumisen kannalta hyvin keskeisenä sosiaalityön tehtävänä sijoituksen alkuvaiheessa pelisääntöjen, raamien luomisen, kun kahta elämäntapaa sovitetaan yhteen.

Sosiaalityöntekijöiden kerronnassa perhettä ja yhteenkuuluvuutta sijaisperheessä tulkitaan lähinnä kiintymyksen, tasaveroisuuden ja luontevuuden kautta. Näiden ilmentymänä sijoitettua lasta ”pidetään kuin omaa lasta” (III), hän on mukana perheen kaikessa arjessa luontevana osana perhettä. Lapsen käyttäytymisessä kiintymyksen ja yhteenkuuluvuuden nähdään ilmenevän siinä, että lapsi itse ilmaisee jollain tavalla olevansa sen perheen lapsi: sanoo sijaisvanhempia isäksi ja äidiksi, saattaa käyttää sijaisperheen sukunimeä – ja kokee myös ikävää, kaipaa sijaisperheeseen.

Riitta Jallinojan (2006, 97) mukaan suomalaisen familismin, perhemyönteisyyden kaksi peruspilaria ovat lapsen hoitaminen kotona ja hyvä vanhemmuus. Jallinojan tutkimuksessa (2006, 125-129), joka koski aiheeseen liittyviä kirjoituksia Helsingin Sanomissa, suomalaiset liittivät hyvään vanhemmuuteen päävastuun lasten kasvatuksesta, ajan antamisen lapselle (vanhempien läsnäolon) ja koko perheen kiireettömän yhdessäolon, joka on tarkoitettu lasten hyvinvoinnin takaajaksi. Tämän tutkimuksen aineistossa lapsen kotona hoitaminen tai kotiäitiys odotuksena ei nouse esiin ainakaan sijoitetun lapsen kohdalla, vaikka hyvä vanhemmuus ja riittävän ajan antaminen lapselle

nouseekin. Kotiäitiyttä sivutaan lähinnä niissä kriittisissä pohdinnoissa, jotka liittyvät sijaisvanhemmuuden ammatillisen puolen korostumiseen motiivien ja toimeentulon kohdalla. Hyvänä ei pidetä sitä, että lähtökohta sijaisvanhemmuudelle on pelkästään ammatillinen, sijoituksesta tulee työ ja toimeentulo. Kysymys on kuitenkin *”ihan tavallisesta perhesijoituksesta...et tietysti siinä on ammatillisuutta, mutta se ei saa olla ainoa, että äidille saadaan työ, äiti voi jäädä kotiin.”(II)*

Nämä asiat nousevat esiin myös sosiaalityöntekijöiden pohtiessa sijoitetun lapsen paikkaa erilaisissa perhekokonaisuuksissa. Vastakkain asettuvat *”massiiviset kokonaisuudet”(II)*, jotka voivat sisältää sijaisperheen omien biologisten lasten lisäksi sijoitettuja lapsia, kriisilapsia, tukilapsia (joissakin tapauksissa vielä vaikkapa lastenlapsia tai päivähoitolapsia) ja toisaalta sitten *”ainutkertaiset tulokkaat”(II)*, *”joiden sijaisvanhemmillä on aikaa heille...siinä ollaan yhdessä ja se on saatavilla se vanhempi eri lailla”(III)*. Sosiaalityöntekijät miettivät, kuinka näissä isoissa perhekokonaisuuksissa tai monen pienen lapsen sijaisperheissä käytännössä on syyliä lapselle ja *”miten se paletti sitten oikeastaan hoidetaan” (III)*, kun sijoituksen myötä tulee hoitoa vaativan lapsen lisäksi monenlaista palaveria ja käyntiä perheen arkeen lisää. Sosiaalityöntekijät miettivät, miten lapset itse mahtavat kokea tällaiset systeemit. Toisaalta he pohtivat myöskin sitä, mikä määrä lapsia on liikaa ja kuka sen tietää, perhe vai sosiaalityöntekijä. Perheet ovat hyvin erilaisia voimavarojensa suhteen - joku pystyy isommassakin kokonaisuudessa säilyttämään tunnun hyvän vanhemmuuden peruselementeistä, yksilöllisen ajan riittävydestä ja läsnäolosta - mutta toisaalta nähdään, että työntekijän pitäisi kuitenkin tarvittaessa osata sanoa ei, kun tuntuu, ettei perheeseen ole syytä sijoittaa enempää lapsia. Tavallisuuden skripti näkyy vahvana, vaikkakin huumoriin verhottuna, kun perhehoidon tulevaisuuden onnistumisen edellytyksiä mietittäessä joku toteaa, että *”Pitäs lailla kieltää sanomasta perhehoidoksi semmosta hoitoa, jossa perheenomaisissa olosuhteissa hoidetaan laitosmaisesti lapsia!” (III)*

Tavallisuutta perhesijoitukseen tuotetaan sosiaalityöntekijöiden kerronnassa myös sillä, että sijaisvanhemmalla odotetaan olevan tiettyä omaa varmuutta toimia sijoitetun lapsen kohdalla niin kuin lapsiperheissä yleensä toimitaan, kysymättä jokaista asiaa sosiaalityöntekijältä. Sijaisperheen tukeminen nähdään tärkeänä, mutta ympärivuorokautisen päivystysluonteisen tuen järjestämistä tavallisen sijaisperheen kohdalla ei nähdä tarpeellisenä.

Kaikissa sosiaalityöntekijöiden ryhmissä todetaan, että sijoituksissa onnistutaan keskimäärin hyvin, mutta onnistumista lähestytään puheessa kuitenkin pitkälti ongelmakohtien ja vaikeuksien kautta

(*"...mutta jotenkin me nyt kyllä puhutaan näistä epäonnistumisista, kyllä me useimmiten onnistutaan!" II*). Yhdessä ryhmistä se todetaan myös ääneen: *"Musta tuntuu, että me on koko ajan puhuttu kuitenkin vain näistä pulmista ja esteistä!" ... "mut sentään uskalletaan puhua jostain epäonnistuneesta sijoituksesta, eiks sekin oo ihan hyvä!" (II)* Voidaankin kysyä, kiinnittykö tavallisuuden skripti kodin ja perheen näkemiseen hyvän hoidon ja ylipäänsä hyvän elämän kyseenalaistamattomina areenoina (vrt. Forsberg 2001, 7; Miettinen 2006, 121; Saarenheimo & Pietilä 2003, 145) ja rikkooko toisaalta perhesijoituksen erityisyys ja tietty epävarmuus jotenkin kulttuurisen kertomuksen perusoletuksia tavallisuuden tavoittamisesta, ennalleen korjautumisesta tai ainakin toipumisesta lapsen elämässä? Entä jos sitä ei tapahdukaan? Huostaanoton ja perhesijoituksen oikeutus ratkaisuna perustuu kuitenkin pitkälti siihen, että sillä saavutetaan jotain selkeästi parempaa, tasapainoisempaa lapsen elämään. Tämä tuo vahvan moraalisen ulottuvuuden ratkaisuihin ja onnistumiseen. Etenkin silloin kun sijoitus ei etene ongelmitta, tulee sijoituksen katkeaminen tai ilmenee lapsen kaltoinkohtelua, luottamus sosiaalityöhön ja perhehoitoon on koetuksella. Syntymävanhemmat ovat ehkä vain vaivoin hyväksyneet ensimmäisen sijoituksen. Uuden sijoituksen perusteleminen on vaikeaa. Mikä takaa, että se onnistuu? Sosiaalityöntekijään kohdistuu monenlaisia paineita sijoituksen purkautuessa, ehkä omat tunteet nousevat vasta kun tilanne ja uusi paikka on selvinnyt. (Vrt. Janhunen 2007, 70.) Lapsen elämän ja kertomuksen jatkuminen epävarmana ja kaoottisena huostaanotosta ja kodin ulkopuolelle sijoittamisesta huolimatta, herättää ahdistusta työntekijöissä – aivan samoin kuin Frank (1994) toteaa kaaoskertomuksen vakavasti sairastuneenkin kohdalla herättävän.

5.4. Ammatillisuuden skripti – perhesijoitus yksityisen ja julkisen rajalla

Tavallisuuden rinnalla perhesijoitukseen liitetyissä onnistumisen odotuksissa näkyy kuitenkin selkeästi myös ammatillisuuden skripti: *"Ja joskus ajattelen, että kun sijaisvanhemman tehtävä on vaikea, että pitää olla oma vanhempi silloin kun omaa vanhempaa tarvitaan ja sitten on tää ammatillinen rooli...ja sijaisvanhempi silloin kun tarvitaan ammatillista otetta. Et se on aika vaikea."* (III) Lapsen toivotaan olevan *"kuin oma lapsi"* (III), mutta häntä ei saa *"omia liikaa"* (I). Erityisesti sijaisvanhempien odotetaan suhtautuvan kunnioittavasti ja arvostavasti lapsen vanhempiin, hallitsevan omat tunteensa vaikeissakin tilanteissa niin, ettei vanhemmista puhuta kielteisessä sävyssä. Samaten arvostetaan sijaisvanhempien taitoa tehdä tietoisesti tilaa biologisille

vanhemmille lapsen elämässä. Se voi tapahtua sijoituksen alkuvaiheessa hyväksynnän hankkimiseksi ja hyvän yhteistyön rakentamiseksi tai myöhemmin sijoituksen aikana kokonaan puuttuvien tai kadoksissa olevien vanhempien kuljettamiseksi puheen tasolla mukana lapsen elämässä rakentavalla ja positiivisella tavalla. Tämän voi nähdä edellyttävän sijaisvanhemmilta tavanomaista parempia ja tietoisempia vuorovaikutustaitoja, lapsen erityistarpeiden ymmärtämistä ja tavanomaista vanhemmuutta ammatillisempaa otetta. ”Siinä se sijaisperheen rooli on tärkeä, ettei nekään...kyllähän se on niistä kiinni, miten ne sitten markkinoi itsensä siihen lapsen elämään.” (I)

Sijaisperheen koti hoivan paikkana luo rakenteet sijoitukselle, toisaalta mahdollistaen ja toisaalta rajaten asioita. Yleisellä tasolla hoivan paikan voidaankin nähdä määrittävän auttamissuhteen merkityksiä, osapuolten identiteettejä ja vuorovaikutuksen muotoja. Hoivan tilaan liittyvät järjestykset perustuvat yksityisen ja julkisen väliselle erolle. Koti nähdään yksityisenä alueena ja siellä annettava hoiva epävirallisena, laitos taas julkiseen alueeseen kuuluvana paikkana, jossa hoivan nähdään olevan ammattilaisten vastuulla. (Vrt. Miettinen 2006, 114; Tedre 1999.) Tämä käy selkeästi esille, kun sosiaalityöntekijät pohtivat perheeseen ja toisaalta perhekotiin tai laitokseen sijoittamisen eroja. Laitoksessa hoidon nähdään olevan ammattihenkilökunnan vastuulla, sinne suuntaan sosiaalityöntekijä voi kohdistaa selkeitä vaatimuksia ja sitä kautta helpottaa myös omaa työtään ja vastuutaan. Osin se pitää paikkansa myös sijaisperheen kohdalla, mutta yksityisenä perheenä sen ei odoteta selviytyvän omillaan. Mutta myöskin sijaisperheen tukemisessa on omat erityiskysymyksensä, kun liikutaan yksityisellä alueella:

”Niin kyl mä ajattelisin just tähän, kun sitä...kun se suhde luodaan ja se luottamus, et siin kuitenkin pitää olla tietyllä tavalla hienovarainen...et jos laitoksessa on työntekijät, ne on ammatti-ihmisiä ja tämmönen ammatillisuus...sijaisvanhempi on vanhempi ja heillä on sillä tavalla toisella tavalla niin kun tunteet...tunteineen suhteessa lapseen...niin varmaan myöskin ne tunteet suhteessa muihin ja työntekijäänkin.” (II)

”Kyllä tietysti perhe on yksityinen yksikkö toisella lailla kun joku toisen tyyppinen sijoituspaikka. Et siinä tuen vieminen perheeseen on erilainen kysymys kuin tuen vieminen perhekotiin. ...Niin konkreettisesti se, että onko sijaisperhe, joka haluaa olla hyvä vanhempi, valmis siihen, että he ottavat vastaan vaikkapa kodinhoitajan.”
”Mulla tuli ihan sama mieleen. Onnistumisen paineet on ihan toisenlaiset sijaisvanhemmilla kuin jossain ammatillisessa, missä voi aatella, että kuuluu tähän lastensuojeluun, että haasteet on ollu liian suuria ja...mutta ei sijaisperhe voi ajatella niin ja lähiympäristöstä tulee ihan toisenlaiset paineet sinne, että nyt te ootte ottanu tämmösen tehtävän, että te pärjätte, te ootte parempia vanhempia kuin tavalliset vanhemmat, et siinä on ihan toisenlaiset paineet, mitkä...”

”Haavottumisen mahdollisuudet on myöskin paljon suuremmat, kun se on yksityinen, se on ihmisten yksityistä elämää..

”Oma elämä on siinä kyseessä...”

”Sijaisperheellä on myöskin se motivaatio ja halu olla isänä ja äitinä ja sit se kokemus siitä, että isänä ja äitinä olemisessa tulee jaksamisen pulmia, niin sehän on henkilökohtaisesti hirvittävän vaikea kokemus. Vaikea kokemus ja vielä justiin niin kun tässä sijaisvanhempien julkikuvassa, johon kuuluu tällainen hyvänä vanhempänä oleminen.”

”Suorastaan esimerkkinä oleminen.”

”Onnistuneempaa kuin ehkä ne lapsen toiset vanhemmat.” (II)

Yhdessä ryhmistä käydään konkreettista keskustelua samasta aiheesta, sijaisperheen jaksamiseen liittyen työntekijän tarjoamisesta kotiin sijaisvanhempien vapaan mahdollistamiseksi. Joskus kun perhe on esittänyt toiveen vapaasta ja kunta on tarjonnut työntekijää, perhe ei ole kuitenkaan ottanut sitä vastaan, *”jostain syystä eivät sitten halunneet kotiin” (I)*. Nousee tavallaan kaksi kriittistä näkökulmaa: sijaisperheen torjunta tarjottuun apuun ja toisaalta sijaisperheen kuunteleminen ja perheen omilla ehdoilla tapahtuva tukeminen, *”...jos he olis kuitenkin halunnu jollain muulla tavalla järjestettävän sen avun tai hoidon, miten lasten hoito olis siksi aikaa järjestetty...” (I)*.

Sijaisperheen koti hoivan paikkana ja tilana on sellainen, että yksityisen ja julkisen raja väkisinkin hämärtyy ja tietyllä tavalla julkisen ja yksityisen vastakkaisuus ja kamppailu näkyy kodin sisällä. Koti yksityiseksi mielletynä tilana oikeuttaa sulkemaan muut ulos, päättämään, kenet päästää kotiinsa ja milloin. Siellä vierailevat ovat etuoikeutetussa asemassa ja heitä sitovat vieraana olemista koskevat sosiaaliset säännöt. Myös kotona vierailevat ammattilaiset joutuvat ottamaan huomioon kodin sosiaaliset normit. Koti on myös turvapaikka, johon voi vetäytyä suojaan maailmasta ja jossa voi olla oma itsensä ja toimia oman mielensä mukaan - myös kätkeä ne osat kotielämää, jotka eivät vastaa ihanteita tai odotuksia. (Vrt. Twigg 2000, 78-79.)

Perhesijoituksissa tämä ei ole itsestään selvää. Sijaisperheen odotetaan toisaalta elävän normaalia lapsiperheen elämää, toisaalta avaavan ovensa sekä sosiaalityöntekijän että lapsen biologisen suvun vierailuille, ottavan vastaan tukea ja suostuvan avoimuuteen parisuhteeseen tai muuhun perhe-elämään liittyvien vaikeuksien kohdatessa. Aineistossa tähän liittyvä ristiriitaisuus näkyy tapaamisjärjestelyissä, joiden toivotaan olevan luontevia ja tapahtuvan ainakin osittain myös sijaisperheen kotona – ei ainakaan aina jossain kolmannessa paikassa erityisjärjestelyin tai valvotusti (ellei siihen ole erityistä syytä), mikä nähdään yhä enemmän yleistyvänä suuntauksena nykyisin ja ehkä osoituksena sijaisperheiden ja osin ammatillisten perhekotienkin aiempaa vahvempana pyrkimyksenä oman yksityisyytensä suojaamiseen. Toisaalta myös selkeästi

tunnistetaan sijaisperheen yksityisyyden olemassaolo ja oikeutus: ”...sitä ei voi sillä tavalla rinnastaa laitokseen tai tämmöseen ja tapaamisten suhteen, että se on yksityinen perhe, missä tavataan...” (II). Kodin yksityisyyden suojaan peittyvät joskus parisuhdeongelmat tai muut sijoituksen ongelmat, jotka saattavat kanavoitua lapsen oireiluksi ja tulla esille vasta sijoituksen päättyessä tai lapsen aikuistuesssa. Tietyllä tavalla myöskin sosiaalityöntekijän käynnit rikkovat yksityisyyden rajaa ja asettavat sijaisperheelle ammatillisen asennoitumisen odotuksia. Lapsen ajatusmaailman kannalta nähdään olevan merkitystä sillä, miten sijaisperheessä puhutaan lapselle sosiaalityöntekijästä, millaisen merkityksen sosiaalityöntekijän käynnit saavat ja antavatko sijaisvanhemmat tosiasiansa sosiaalityöntekijälle tilaa olla ja puhua myös kahdestaan lapsen kanssa.

Sijaisperhe on joka tapauksessa modernin ajattelutavan mukaisesta ydinperhe-mallista poikkeava, erilainen perhemuoto, jossa vanhemmuus ei ole biologista vanhemmuutta (ainakaan kaikkien perheen lasten osalta) eikä yksityisen ja julkisen selkeä erottelu mahdollista (vrt. Nätkin 2003, 17). Tavallisuus ja ammatillisuus perheen sisällä, sijaisvanhemmuuden osana hakee tasapainoaan ja saa sosiaalityöntekijöiden ryhmäkeskusteluissakin vähän erilaisia painotuksia ryhmästä riippuen. Mutta samalla tavoin sosiaalityöntekijät käyvät keskustelua myöskin järjestelmän tasolla perhehoidosta ja sijaisvanhemmuudesta tavallisuuden ja ammatillisuuden rajamaastossa:

”Niin kyllähän niin kun tämmösellä voimavarojen ohjauksella, siis resursseihin, tukeen, koulutukseen, kaikkeen tämmöseen, on massiivisen paljon merkitystä totta kai. Mut onhan siinä sitten se toinen käänköpuoli, että...et kehittykö perhehoito tämmöseen ammatillisempaan tapaan ymmärtää sitä perhehoitona kuin sitten sijaisvanhemmuutena. Ne on sitten ne kysymykset toisen tyyppisiä... ja varmasti sillä organisoitumisella on sikäli iso merkitys, et niin kun muodostuis... jos nyt ei mitenkään hallinnollisesti tämmönen tapa toimia, niin ainakin yhteinen näkemys siitä, että mitä perhehoito onnistuakseen edellyttää... että on yhteinen ymmärrys siitä, että ei sijoiteta kouluttamattomiin perheisiin lapsia, jotka on yhteiskunnan erityisen suojelun kohteena...tai on yhteinen käsitys vaikkapa riittävästä talouden resursseista tai jostakin muista...” (II).

Lastensuojelujärjestelmän tasolla ammatillisen puolen korostuminen on ehkä selkeämmin hyväksyttyä ja perusteltua kuin perheen sisällä, mutta sielläkin rinnalla kulkee sosiaalityöntekijän kysymys perhehoidon tulevista kehityssuunnista, sijaisvanhemmuuden ja ammatillisen perhehoitajuuden painotuksista.

6. SOSIAALITYÖNTEKIJÄ JA ONNISTUMISEN PROSESSI

6.1. Neuvottelua sosiaalityöntekijän vaikutusmahdollisuuksista ja asemasta

- ”...onhan se meidän asema semmonen erikoinen...” (III)

Sosiaalityöntekijän ammatillinen asema - lukuunottamatta sijoituksen alkuvaiheen tukemista ja pelisääntöjen luomista - ei näyttäyty ryhmien kerronnassa itse sijoituksen kulkuun erityisen aktiivisesti tai aloitteellisesti vaikuttamaan pyrkivänä asiantuntija-ohjauksena, vaan paremminkin jokaisen sijoituksen omilla ehdoilla toimivana tukena ja vain tarvittaessa asioihin puuttumisena.

Fokusryhmissä sosiaalityöntekijät itse kuvaavatkin omaa ammatillista positiotaan sanoilla ”sovittelija” tai ”välittäjä” tai ”puskuri”:

”... mä ajattelin, että sovittelijan rooli on aika iso, siinä niin kun luovimassa siinä välissä...et se isoin kritiikki jäis sitten niin kun tähän pysähtyis ja saatais jotenkin se menemään, et vähän niin kun silläkin mielellä, että kyl meidän täytyy kestää sitten sitä sellasta, mitä tulee sieltä molemmilta puolilta kunhan vaan saadaan niin, että niillä sitten sujuis jotenkin siellä keskenään. Tietenkin se, että pitää muistaa, että kuitenkin meidän pitäis olla se lasten asialla.” (III)

”ja ihan siinä alkuvaiheessa olla enemmän jotenkin selkeästi niin kun raamittamassa sitä asiaa, että kun se on löytynyt se semmonen tapa elää...ja ettei tuu semmosta, että niin kun jää oman onnensa nojaan keskenään sopimaan asioita, niin se voi usein olla semmonen, missä tulee jo heti se epäluottamus...tavallaan vähän puskurina siinä aluksi välissä, ennen kuin näkee, miten se lähtee, kun eihän sitä voi tietää...” (I)

Keskeistä näyttää olevan, että etenkin perhesijoituksen tunnelautuneessa alkuvaiheessa eri osapuolten tunteille on olemassa kanava ja suodatin ennen kuin ne kohtaavat suoraan toisensa. Sosiaalityöntekijät näkevät tuon suodatustehtävän omaan työhönsä kuuluvana - sen ohella, että ovat itse luomassa pelisääntöjä ja raameja sijoitukselle, väliin ikävilläkin päätöksillä. Tällaisia puskurihenkilörooleja voidaan palveluammateissa nähdä syntyvän muissakin tilanteissa ”etulinjan” työntekijöille, joiden tehtävänä on nimenomaan ottaa vastaan asiakkaiden tunteet. Puskurina toimiminen mahdollistaa muille toimijoille tunnevapaan vyöhykkeen ja puskuroinnista muodostuu yksi päämäärien saavuttamisen keino. (Molander 2003, 30.) Tässä tapauksessa tunteiden puskurointi toimii välillisenä keinona perhesijoituksen onnistumisen kannalta tärkeiden toimintamallien ja luottamuksen rakentumisessa.

Perhesijoituksen muihin toimijoihin verrattuna nimenomaan sijoituksen kokonaisuuden (tai ylipäänsä kokonaisuuksien) näkemistä pidetään tärkeänä osana sijoitusta hoitavan sosiaalityöntekijän ammatillista toimintaa. Tämä nousee esiin kaikissa fokusryhmissä, useammasta eri näkökulmasta. Työntekijöiden vaihtuvuuden kuntapuolella katsotaan vaikuttaneen siihen, että kokonaisuuksien näkeminen on tällä hetkellä jollain tavalla vähän kateissakin sosiaalityöstä. Perusluottamus sijaisperheeseen ja sitä kautta kokonaisuuden asettuminen yksityiskohtien edelle nähdään leimaa-antavana tälle piirteelle. Kaikkien perheiden erilaisuus tunnistetaan, yksittäisten tapahtumien tai piirteiden perusteella ei johtopäätöksiä perheestä tai sijoituksen onnistumisesta pitäisi tehdä: *”ettei kauheen pienillä vihjeillä saa mennä tekemään isoja johtopäätöksiä”* (III). Perheen ja sijoituksen hyvin tunteva sosiaalityöntekijä nähdään eräänlaisena pidemmälle ja laajemmalle katsojana. Luottamuksen rakentumisessa näkyikin eroa perheen valmentaneen ja myöhemmin mukaan tulevan sosiaalityöntekijän osalta. Kuntapuolen sosiaalityöntekijä toivoo, että olisi mahdollista olla tekemisissä sijaisperheen kanssa pidempään ennen sijoitusta, että voisi oikeasti oppia tuntemaan itsekin perheen – mutta toteaa sen saman tien ajallisesti utopistiseksi ajatukseksi. Valmentavalla ja rekrytoivalla puolella kokonaisluottamus perheeseen rakentuu pidemmän ajan kuluessa ja se kantaa ehkä muita toimijoita enemmän erilaisten yksityiskohtienkin yli, jos kokonaisuus sujuu ja luottamus on olemassa. Luottamuksen osoittaminen perheelle nähdään tärkeänä koko sijoituksen kannalta. Toisaalta luottamus mitataan jo sijoitusvaiheessa: sellaiseen perheeseen, johon työntekijä ei luota, ei oikeastaan uskalleta sijoittaa.

Ajatellaan myöskin, että

”sijaisvanhemman pitäis saada sellanen luottamus, et ne voi puhua sellasista asioista, mitkä niitä askarruttaa, ettei niitten tarvi mieltiä, miten ne sanansa meille esittelee, ettei tuu nyt mitenkään väärää käsitystä tai lipsahdusta tai muuta. Ja meillä on niin kun kyky pohtia sitten ja ruveta mieltimään niiden kanssa...pääasia, että ne saa selkeytettyä ajatuksiansa. ... Ja on hetkiä, jollon pitää saada tuulettaa, et ottaa niin päähän ja se pitää saada sanottua ja sitten tyyntyä ja sitten, että no kyllä tämä kokonaisuus kuitenkin menee...” (III) ja *”Kun ajattelen omasta näkökulmastani niin kuitenkin se luottamussuhde sen perheen ja työntekijän välillä... koska siihen tulee sitten...uskalletaan tuoda ne vaikeudetkin, jos se toimii.”* (II)

Useasti käy niin, ettei

”...se ei olekaan se arki sitä, mitä perhe odotti, et sitä tulee tietynlainen pettymys...sekään ei oo musta vaarallista, mut olis tärkeetä, että perhe vois puhua siitä avoimesti, että me odotettiin tätä, mut että nyt tää onkin tätä, et mitä me oikein,

siis että miten me nyt tavallaan päästäis tästä eteenpäin...mä ajattelin, että se arki voi olla aivan erilaista. Tulee ite mieleen niin elävästi tää yks tyttö...niin se oli mun niitä ensimmäisiä oppimisen paikkoja...Mä ajattelen, että tekin varmaan haistatte tälläkin hetkellä jossain alkuvaiheen sijoituksissa juuri sitä, et se ei olekaan sitä, mitä toivottiin ja odotettiin. Omat lapset tai joku omista lapsista voikin reagoida siihen yllättävän voimakkaasti. Sit tulee hätä, mitä me ollaan tehty meidän omille lapsille tai omalle... mut et jotenkin sitä...monethan pääsee siitä yli ja eteenpäin...” (III)

Yhdessä ryhmistä käydään pitkä keskustelu ja keskinäinen neuvottelu sosiaalityöntekijän roolin ja aseman tärkeydestä. Joskus kaiken ponnistelun ja tukemisen jälkeen saattaa tuntua vähän turhauttavaltakin, ettei sosiaalityöntekijän olemassaoloa edes muisteta – toisesta näkökulmasta voi olla hyväkin merkki, ettei sosiaalityöntekijä ole tärkein ihminen siinä perheessä tai mukana lapsen verkostokartassa: ...”*ja jos työntekijätkin vaihtuu, ettei sitten se oo maailmanloppu, että asiat siirtyy toiselle ja ne alkaa siitä sujumaan...*” (III). Kysymys, mihin sosiaalityöntekijä voi sijoituksen onnistumisessa vaikuttaa ja mihin ei, nostaa esiin ensiksi riittämättömyyden tunteen: *”rupee yhtäkkiä miettimään, että voi kauhee: niin paljon vois vaikuttaa, pitäis vaikuttaa ja vois vaikuttaa ja ehkä ei kykene vaikuttamaan, mutta pitäis sitten...kaikki muut sitten, ei oo aikaa ja muuta...”* (III), johon välillä käydyn keskustelun jälkeen palataan taas uudelleen: *”niin tietysti se kysymys, että mihin voidaan vaikuttaa, herättää sellasen riittämättömyyden tunteen, että...mut että oikeestihan me ei muuhun pyritäkään kun, että se sijoitus olis onnistunu, että tota...ja sillai niin kun yrittää tehdä niitä kaikkia, mitkä nyt ikinä osataan ja tiedetään, että...sehän on se lähtökohta ”* (III). Ja toisaalta: *”Niin se riittämättömyyden tunne ei saa olla sitä, että...että se olis pelkästään minusta kiinni se onnistuminen, vaan että niin monet asiat vaikuttaa siihen”* (III).

Alkuvaiheen hyvä ja tiivis työskentely nähdään kaikissa ryhmissä tärkeänä koko myöhempää sijoitusta ajatellen. Alussa rakennettujen raamien, pelisääntöjen ja luottamuksen nähdään tukevan jatkossakin sijoituksen onnistumista ja *”mahdaltavan ongelmahuippuja”* (I). Sijoituksen purkautumista ei pidetä ainakaan suoraviivaisesti epäonnistumisen osoituksena, vaan pikemminkin tilannekohtaisena vaikeana ratkaisuna, joka sekin voi osoittautua onnistuneeksi, jos se on siinä tilanteessa tarpeen.

Niitä asioita, joihin sosiaalityöntekijät kokevat itse voivansa vaikuttaa, ovat luottamussuhteen ja arvostuksen rakentaminen eri osapuolten välille, sijaisperheen suojeleminen biologisten vanhempien tunnekuohulta ottamalla vastaan sijoituksen herättämät tunteet sekä lapsen edun ajaminen ja lapsen kokemuksen esille tuominen. Muita sosiaalityöntekijän vaikuttamisen paikkoja

ovat sijaisperheiden valmennus, sijaisperheen kuunteleminen, puhumisen tilaisuuksien tarjoaminen ja palautteen antaminen. Sosiaalityön vaikuttamisen keinoina nähdään myöskin ammatillinen tapa kertoa asioista suoraan ja avoimesti, jatkosuunnitelmien tarkistaminen, asioiden kirjaaminen ja viestittäminen kaikille osapuolille.

Sosiaalityöntekijän neutraalin aseman suhteessa sijaisperheeseen nähdään helpottavan toimimista sijoituksen aikana. Jos sijaisperhe on sijoitusta hoitavalle sosiaalityöntekijälle jotain muuta kautta tuttu, sijoituksesta voi tulla aika hankala ja työllistävä ammatillisuuden kannalta – omaa jääviyttä on joissakin tilanteissa aihetta miettiä.

Hyväksi on koettu ne käytännön tilanteet, joissa sosiaalityöntekijä, sijaisvanhempi ja lapsen biologinen vanhempi ovat jossain sijoituksen sopivaksi katsotussa vaiheessa yhdessä kertoneet lapselle, miksi hänet on otettu huostaan ja mitä on tapahtunut. Se on helpottanut eteenpäin menoa ja lapsen mahdollista syyllisyyden taakkaa. Samaten tietoisella positiivisten viestien välittämällä osapuolelta toiselle on pyritty vaikuttamaan luottamuksen ja toimivien yhteistyösuhteiden rakentumiseen.

Sellaisina asioina, joihin sosiaalityöntekijä ei voi vaikuttaa, mainitaan keskustelussa lapsen menneisyys, ihmisten väliset henkilökiemiat tai erilaiset persoonat. Vaikutusmahdollisuuksien ulkopuolella ovat myös erilaiset muutosprosessit, joita ihmisillä, myös sijaisperheillä, tapahtuu omassa elämässä, parisuhteessa tai työssä. Asenteisiin vaikuttaminen koetaan vaikeaksi. Omaan työaikaan ja resursseihin, sosiaalityön reunaehtoihin ei koeta voitavan vaikuttaa, ei myöskään läheskään aina päätöksentekoon tai sijaisperheelle maksettaviin korvauksiin. Perhesijoitus nähdään prosessina, johon pitäisi sosiaalityöntekijälläkin olla oikeasti aikaa, aikaa paneutua ja aikaa ajatella, mikä nykyisessä työtilanteessa ainakin kuntapuolella koetaan hyvin puutteelliseksi: työtä tehdään tällä hetkellä samalla työntekijä-määrällä kuin 90-luvulla ja työntekijöiden jatkuva vaihtuminen kuormittaa lastensuojelua entisestään. Kun hoidettavana on koko lastensuojelun kenttä, tai mahdollisesti kunnallinen sosiaalityö laajemminkin, perhesijoitukseen liittyvät asiat joudutaan hoitamaan kaikessa kiireessä ”*jonkun asian välissä*” (I). Pitäisi olla aika ja rauha yhteensovittaa perhettä ja lasta, tavata ja kuunnella kaikkia osapuolia. Kiire nähdään uhkana koko sijoituksen onnistumiselle. Kun sosiaalityöntekijät arvioivat omaa toimintaansa ja sijoituksen onnistumisen edellytyksiä, puhe on välillä monologia välillä tiukkaa dialogia jonkun ulkopuolisen tahon kanssa. Tietty yksinäisyys ja voimattomuus järjestelmän, päättäjien ja lainsäätäjän suhteen näkyy.

Sosiaalityöntekijän vaikutusmahdollisuuksista tuntuu vallitsevan aika yhteneväinen näkemys, mutta jotkut kysymykset herättävät kuitenkin pitkän keskustelun, jossa osallistujien näkökannat vaihtelevat. Mahdollisuutta vaikuttaa jollain tavalla kiintymyssuhteen syntymiseen pohditaan, mutta kysymys jää avoimeksi. Uudet menetelmät, kuten theraplay (vuorovaikutuksellinen lyhytterapia, joka pyrkii vahvistamaan lapsen ja tämän hoitajan välistä kiintymyssuhdetta, lapsen itsetuntoa ja sosiaalisia taitoja), mainitaan yhtenä vaihtoehtona yrittää tukea kiintymyksen rakentumista. Sijaisperheen omiin elämäntapahtumiin tai kriiseihin, vaikka niiden toisaalta todetaan olevan sosiaalityöntekijän vaikutusmahdollisuuksien ulkopuolella, ajatellaan kuitenkin ennaltaehkäisevästi voitavan vaikuttaa terveyden ja jaksamisen kautta. Kuntien sosiaalityöntekijöistä koostuvassa ryhmässä pohditaan pitkään perhehoidon kehittämistä, sijaisperheille maksettavia korvauksia verrattuna laitoshoidon ja toisaalta kuntatalouden rahatonta nykytilaa peilattuna siihen, että ”*Suomessa on tällä hetkellä rahaa enemmän kuin koskaan*” (I). Yksittäisen sosiaalityöntekijän ja kunnan vaikuttamismahdollisuudet nähdään hyvin rajallisina, sijaisperheiden äänen kuuluviin saamisen koetaan edellyttävän isompia yksiköitä, mutta toisaalta nekään eivät ehkä ratkaise kysymystä siitä, mikä tekee perhehoidosta niin erilaisen kuin laitoshoidosta, johon rahat aina tarvittaessa löytyvät ”*välttämättömyyden*” (I) kautta. Sijaisperheen kohdalla maksut ovat aina neuvottelunvaraisia:

”...taas tullaan siihen, mihin sosiaalityöntekijä ei voi vaikuttaa. Tuntuu hassulta jostain kahdeksastakymppistä edes käydä keskustelua, siihen nähden mitä muut sijoitukset maksaa...onko se kulttuuri sitten – me ei kuitenkaan jossain syvällä ymmärretä sitä, että ottaa toisen lapsen hoitaaksensa, että se pitäis tapahtua jotenkin sellasta hyväsydämisyttänsä vai jotta siinä ei saisi raha leikkiä mitään roolia. Onko se kumminkin meillä niin syvällä, meidän asenteissa?” (I)

Vaikka kaikissa ryhmissä todetaan, että sosiaalityöntekijän toiminta tähtää kaikella tavoin onnistumisen tukemiseen, varsin vähän keskustelussa kuvataan konkreettisia yrityksiä suoraan kontrolloida tai muuttaa onnistumiseen liittyvien osaprosessien suuntaa (vrt. Miettinen 2006, 79). Alkuvaiheen tuen tärkeys tunnistetaan samaten sosiaalityöntekijän säännöllisen ja riittävän tiheän yhteydenpidon merkitys. Mutta esimerkiksi luottamuksen rakentumiseen, joka nähdään hyvin keskeisenä onnistumisen sisältöalueena, liitetään vain yksittäinen esimerkki toimintatavasta, jolla on voitu tietoisesti edistää sen syntymistä. Voi olla, että haastattelijan passiivinen rooli tässä kohdin on vaikuttanut kerrontaan – ehkä yksityiskohtaisemmin ja konkreettisemmin kysymällä olisi vaikuttamisen keinoja tullut esille enemmän.

Mutta joka tapauksessa sosiaalityöntekijän katse tuntuu pysyvän nimenomaan sijoituksen kokonaisuudessa, kuten sosiaalityöntekijät itsekin kuvaavat. Kokonaisuuden annetaan muotoutua vapaasti, mutta sijoituksen sisällä mahdollisesti syntyviin ongelmakohtiin tai ristiriitoihin sosiaalityöntekijä on kuitenkin valmiina puuttumaan ja tarvittaessa korjaamaan tilannetta. Jos lapsi näyttää voivan hyvin, yhteistyö sujuu ja tunnelma on hyvä, perhesijoituksessa eletään vahvasti preesensissä.

Tietyllä tavalla sosiaalityöntekijät ovatkin ehkä perhesijoitusten yksilöllisyyden ja oman kokemuksensa kautta omaksuneet työskentelytapaansa ulottuvuuksia, joita Venkula (2005, 94-99) kuvaa epävarmuuden kohtaamisessa, mekaanisen ja virtaavan prosessin eroissa. Mekaanisella prosessilla hän tarkoittaa tyypillisesti esimerkiksi teollista tuotantoprosessia, jonka tulostavoitteena voi olla esimerkiksi jokin kone. Virtaavalla prosessilla taas hän tarkoittaa epäsäännöllistä ja yllätyksellistä inhimillistä prosessia, jonka tuloksena voi syntyä esimerkiksi jokin taitokokonaisuus. Virtaavan prosessin lopputulos on aina jollain tavalla ennakoimaton ja sen päämäärä lähinnä suuntaa näyttävä, keinojen määrittely tapahtuu erikseen jokaisessa prosessin vaiheessa ja keinot ovat myös tästä johtuen erilaisia. Uusia keinoja kehitellään ja sopimattomia hylätään koko ajan. Tarkat suunnitelmat vain estävät virtaavan prosessin etenemistä, koska prosessissa itsessään vasta syntyy informaatiota, jota tarvitaan sen kohtaamiseen. Suhde todellisuuteen on sitä muotoileva ja luova, prosessi on jatkuvassa vuorovaikutuksessa ympäristön kanssa, saa sieltä virikkeitä, mutta kohtaa myös esteitä, joita molempia hyödynnetään. Yksilölliset toimintatavat virtaavassa prosessissa riippuvat täysin mukana olevien henkilöiden taidoista – toisin kuin mekaanisessa prosessissa, jossa prosessiin osallistujia voidaan vaihtaa, koska toiminnot ja työskentelytavat ovat henkilöstä riippumattomia. Virtaavassa prosessissa taidot eivät ole siirrettävissä (paitsi hyvin hitaan harjoittelun kautta) ja jos ryhmän jäsen vaihdetaan, uusi jäsen tuo prosessiin aivan toisenlaisen taitokapasiteetin. Tätä sosiaalityöntekijät ilmeisesti hyödyntävätkin käyttäessään jumiutuneissa yhteistyötilanteissa työntekijän vaihtamista eteenpäin pääsemisen keinona.

6.2. Selviytyminen toimivan skriptin puuttuessa

- *”...et ei se tosiaan aina mee niin yksinkertaisesti, että se olis vaan se, että tuetaan ja tuki olis hyvä ja kaikki olis niin kun tehty hyvin, et silti ei tapahtuis jotakin... (II)*

Perhesijoituksen monimutkainen kokonaisuus, jossa jokainen ulottuvuus reagoi toiseen ja on vuorovaikutuksessa ympäristön ja sen erilaisten muutosten kanssa, luo tilanteita, joissa aikaisemmin omaksutut toimintamallit eivät toimikaan. Niitä on vaihdettava tilanteen mukaan ja pyrittävä löytämään ehkä myös jotain aivan uusia. Kaikissa ryhmäkeskusteluissa tulee kohtia, joissa nousee keinottomuus, kun sijoitus ei toimi. Sosiaalityöntekijät käyvät dialogia lainsäädännön, systeemin, yhteiskunnallisten muutosten ja sijaisperheiden valmennuksen kanssa - usein lapsen ääntä käyttäen. Näissä kohdin nousee myöskin menetelmäkoulutuksen ja uusien välineiden tarve. Toimivan skriptin puuttuminen tulee esille, kun yhteistyötä ei kaikista ponnisteluista huolimatta saada sijoituksessa sujumaan, kun asiakassuunnitelmeneuvottelut tuovat jatkuvan epävarmuuden lapsen elämään tai kun huostaanoton ja sijoituksen purkamiseen liittyvät prosessit jatkuvat ja jatkuvat.

Ryhmässä, joka käy pitkään keskustelua asiakassuunnitelmeneuvotteluista, nähdään lainsäädännön ja systeemin olevan ristiriidassa lapsen tarpeiden ja sijaisperheiden valmennustavoitteiden kanssa, joissa molemmissa yksi keskeinen peruselementti on pysyvyys ja jatkuvuus. Miten lapselle pystytään luomaan turvallinen olo ja tunne jatkuvuudesta, jos keskusteluissa on jatkuvasti mukana lapsen kotiin paluu ja muutoksen mahdollisuus, millä menetelmillä? Sijoitetun lapsen elämän epävarmuutta verrataan omassa organisaatiossa jatkuvasti tapahtuviin muutoksiin, jotka aiheuttavat sen, että koko ajan ja etukäteen jo eletään sitä, mitä seuraavaksi tapahtuu.

Toimivan skriptin puuttuminen saattaa liittyä myös sijaisperheen asenteeseen lapsen biologista perhettä kohtaan:

”...vuositolkulla saattaa jatkua se biologisen perheen mollaaminen tai sellainen lievä aliarviointi tai muu...se aiheuttaa joskus sellasta toivottomuutta ja kiukkuakin ja sitten sillä tavalla, että ei oo niin kun välineitä enää ja sellasta tuomitsemistakin kokee itsesssänsä joskus...”

”...niin epäilee omaa ammattitaitoansa...”

”...että eikö tosiaankaan oo mitään välinettä...”

”...ja minussako tässä on...onko tässä nyt tosiaan, että minä oon se kaiken syyllinen...mä en saa tätä onnistumaan, vaikka mä mielessäni työstän melkein yötä päivää tätä asiaa, niin ei onnistu. Että missä tässä mättää?”

Ja sitten luovuttaa...ja ei niitä tarvi kovin monta olla, että ne niin kun ottaa niin...suurin osahan onnistuu noin kohtuu mukavasti.” (I)

Joskus sijoituksen toimimattomuus voi liittyä suoriin ristiriitoihin sosiaalityöntekijän ja sijaisperheen välillä. Sosiaalityöntekijä kokee, ettei ole pystynyt lapsen asioiden hoidossa vastaamaan niihin odotuksiin, joita sijaisperheellä on ollut. Ratkaisuna jumiutuneeseen tilanteeseen nähdään työntekijän vaihtaminen ja sitä kautta eteenpäin pääseminen.

”Joissakin tilanteissa on varmaan hyvä...me ollaan kokeiltu semmosta, kun menee tikut ristiin, niin se voi joskus olla aivan hyvä vaihtaa sitä sosiaalityöntekijää, vaikka se on huono asia, että vaihtuu, jos kovin usein vaihtuu, mut sit jos vaihtuu kerran kahdessakymmenessä vuodessa, niin se voi olla...Et joskus menee tikut niin ristiin, että siitä on perheellekin helpompi aloittaa puhtaalta pöydältä uuden työntekijän kanssa... että vähän voi nollata sen tilanteen. Sosiaalityöntekijällä myös...vähän on ne omat keinot jo käytetty, nyt ei enää etene tämä juttu...”

”Ja että muistaa se, että se ei oo silti sosiaalityöntekijän epäonnistuminen , vaan elämä on sellasta...”

”Ei se oo kenenkään, vaan se tilanne vaan on sellanen, se vain menee siihen, että väsyttään toisiinsakin jo. Mutta ne on onneksi yksittäisiä tilanteita myös varmaan...”

(I)

Viimeaikaiset yhteiskunnalliset muutokset ja niiden lieveilmiöt ovat tuoneet mukanaan uusia piirteitä sijoituksiin: sosiaalityöntekijät näkevät, että on edelleen perheitä, jotka haluavat lapsen omaan perheeseensä (mitä pidetään yhtenä hyvänä motiivina sijaisvanhemmaksi ryhtymisessä), mutta toisaalta on myös perheitä, jotka ajattelevat, että he ovat ottaneet itselleen eräänlaisen yhteiskunnallisen tehtävän, jonka kustannukset yhteiskunnan on myös maksettava. Raha ja toimeentulo korostuvat.

Toisaalta sosiaalityöntekijät eivät pidä hyvänä myöskään raha-asioiden vähättelemistä, se voi pitää sisällään ajatuksen uhrautumisesta tai hyväntekijänä toimimisesta. Tässä mielessä raha-asiat ovat tärkeitä ja ne pitää tuoda esille, mutta niiden liiallinen korostuminen voi johtaa siihen, että lapsi jää ulkopuoliseksi koko asiassa: *”...mutta jos se lähtee siitä, että lapsella esimerkiksi kiristetään sitä taloudellista tukea, silloin me ollaan jotenkin pahasti pielessä, mitä niin kun nykyisin on enenevässä määrin tullu”* (III). Ensimmäisen kerran lähes 30 vuotta jatkuneen työuran aikana sosiaalityöntekijä on joutunut ottamaan esimiehensä mukaan korvauksista käytäviin neuvotteluihin. Vaihtelevat palkkiot ja tietyistä erityistehtävistä maksetut, huomattavasti korotetut korvaukset ja erilaiset tuet ovat muuttaneet perheiden rekrytoinnin eräänlaiseksi myyntityöksi, aiheuttaneet perheiden välistä kateutta ja tunnetta huijatuksi tulemisesta, kun perheet vertailevat tilanteita keskenään.

Pitkäaikaisen perhehoidon asema on muuttunut, sosiaalityöntekijät kokevat sen hävinneen kielestäkin kokonaan viimeisten vuosien aikana:

”...et jotenkin tämmönen niin kun ajallisesti määritelty lapsen olinpaikka perhehoidossa on kielestä hävinny. Se on toistaiseksi huostassa, toimeksiantosopimus on toistaiseksi...siis kaikki tällai näin. Sit nää laatikkoleikit, mitä on, niin mä ajattelen, et se on kuitenkin objektisoitunu, et siitä lapsesta on tullu yks tän prosessin osanen, joka on selkeesti objektin asemassa. Et silleen siihen onnistumiseen saattaa jonkun mutkan kautta myöskin heijastua, jos ruvetaan puhuun siitä, että paljonko tosta maksetaan, paljonko tästä maksetaan.” (III)

”...sinänsä ihan hyvä ajatus nostaa perhehoidon imagoa, mutta onko tässä myöskin rahalla...että siis kuka halvimmalla hoitaa...siis tässä on siitakin kysymys...palataan siihen.” (I)

Joskus oletettua sijoituksen käsikirjoitusta rikkovat muiden organisaatioiden tai kuntien samaan perheeseen tekemät ”villit” (II) sijoitukset. Menettelytavat ja arviointikriteerit näissä tilanteissa vaihtelevat sijoittajasta riippuen. Kokonaisuus voi muodostua varsin monimutkaiseksi ja massiiviseksi, kun se jakautuu usean sijoittajan hoitamiin osiin – sijoituksen kokonaisuudesta ei ole vastuussa kukaan. Laki säätelee sijoitettujen lasten enimmäismäärää ja toimeksiantosopimuksessa on maininta, että sijaisperheen on ilmoitettava sijoittajalle aikomuksestaan ottaa lisää lapsia perheeseen. Sosiaalityöntekijöiden kokemus kuitenkin on, että jos perhe haluaa lapsen, vaikka oma sosiaalityöntekijä vastustaa, joku taho ennen pitkää uuden sijoituksen tekee. Perheessä voi olla pitkäaikaisesti sijoitettujen lasten lisäksi myös kriisi-, tuki- tai lomalapsia. Peruskysymykseksi sosiaalityöntekijöiden keskustelussa muodostuukin, mikä on liikaa ja kuka sen osaa parhaiten määritellä. Yksiselitteistä vastausta ei löydy. Perheiden yksilöllisyyden ohella jo ryhmän sosiaalityöntekijöidenkin kesken syntyy erilaisia näkökantoja.

Toimintamallien löytyminen näyttää tapahtuvan pitkälti omasta ja toisten kokemuksesta oppimalla, virheistä viisastumalla ja uutta kokeilemalla (vrt. Miettinen 2006, 140). Sijoituksen pelisäännöt pyritäänkin luomaan sellaisiksi, ettei niissä syntyisi epäselvyyttä, kirjaamalla ja viestittämällä asioista avoimesti kaikkiin suuntiin. Silti eri osapuolet saattavat syyttää työntekijää puolueellisuudesta. Sosiaalityöntekijät tunnistavat myös, ettei tiedon perille meneminen ole ollenkaan yksiselitteistä. Esimerkiksi sijaisperhe ei aina muista kuulleensa lapsesta alkuvaiheessa kerrottuja asioita – niihin on palattava sijoituksen kuluessa uudestaan ja kerrattava tietoja: ”kautta vuosien niin monet perheet sanoo, että he ei koskaan oo kuullu mitään tämmöstä, ei vaikka he lukis ne papereista ja heillä olis ne paperit...” (III). Tai sijaisperheen omat mielikuvat perheeseen

tulevasta lapsesta ohjaavat hyvin voimakkaasti sitä, mitä he kuulevat ensikontakteissa sosiaalityöntekijän kertovan ja millaista lasta perheeseen odotetaan. Ryhmässä mainitaan alkuvaiheen huvittava episodi muuten sinänsä hyvin sujuneesta sijoituksesta, jossa sijaisperheen isä oli jo melkein lähdössä ostamaan työlle vaatteita, vaikka sosiaalityöntekijä oli puhunut pojan sijoittamisesta.

6.3. Sosiaalityöntekijän tunteet

Onnistuminen on tunnepitoinen käsite, määrittelee sen miten hyvänsä. Tunteet ovat myös yksi tapa lähestyä vaikeasti sanallistettavaa, intuitiivista tietoa. Ryhmähaastatteluihin lähtiessäni en ollut ollenkaan varma, miten keskustelu sosiaalityöntekijän omista tunteista lähtisi liikkeelle isohkossa ryhmässä ja tutkijan esille ottamana. Omien tunteiden julkinen kuvaaminen kun ei kuulu ammattiauttamisen konventioihin – olemme tottuneet ajattelemaan, että työntekijän kuuluu olla tunteissaan neutraali (Forsberg 2001, 3). Tunne ja järki (rationaalinen tieto) on usein nähty myös jyrkästi erillisinä, jopa toisilleen vastakkaisina. Vasta uusien tunneteorioiden myötä tunteita on alettu pitää yhtenä tiedon lajina, sosiaalisen osaamisen (tunneäly) ja toisaalta myös yhteisöllisen säätelyn muotona. (Molander 2003, 20; Niiniluoto 1996, 109; Näre 1999, 9-15.)

Tässä tutkimuksessa kaikki sosiaalityöntekijä-ryhmät olivat yllättävänkin valmiita ja halukkaita keskustelemaan myös omista tunteistaan. Niiden mukaantulolle olin pyrkinyt tekemään tietä jo haastattelua koskevassa informaatiokirjeessä. Kahdessa ryhmässä esitin tunteista myös erikseen kysymyksen (millaisia tunteita sosiaalityöntekijässä perhesijoituksen onnistuminen tai epäonnistuminen herättää), mutta kaikissa ryhmissä tunteet nousivat esille myös spontaanisti eri asioiden yhteydessä. Yhdessä ryhmistä joku osallistujista ehti jo kysyä itse, ”*pitäiskö niitä tunteita, kun sä sanoit...*” ja jatkoi samantien, että ”*tää on yllättävän...tai siis niitähän tässä pelkästään onkin välillä, tuntuu...*” (III).

Tunteita sivuttaessa tai niiden ollessa keskiössä sosiaalityöntekijöiden ryhmäkeskusteluissa näkyy, että kerronta on suunnattu vertaisille ja kollegoille yleisönä - ehkä tutkija perhehoidon sisältä tulevine kysymyksenasetteluineen tukee tätä asetelmaa. On vaikea kuvitella, että kerronta olisi

samanlaista, jos yleisönä olisivat asiakkaat, päättäjät tai edes muunlaista sosiaalityötä tekevät kollegat. Kun ottaa huomioon, miten tunteiden ilmaisu yleensäkin on kulttuuristen normien säätelemää ja ihmisen sisälle, järjen kontrolliin sidottua, sosiaalityöntekijöiden kerrontaa monissa kohdin leimaa rohkeus asettua omien vaikeidenkin tunteiden kanssa näyttämölle ja jakaa niitä. Kertaakaan tunteita koskevassa keskustelussa ei vedota satunnaisuuteen tai yksittäisyyteen, jokainen on omien tunteidensa tulkinnassa asiantuntija, vaikka toiset eivät olisikaan kokeneet samaa.

Tunteita voidaan lähestyä monella tavalla, ei pelkästään yksilöllisinä kokemuksina tai reaktioina, sisäisinä yllykkeinä, jotka vaikuttavat ihmisen toimintaan. Sosiaalisen konstruktionismin näkökulmasta kiinnostus kohdistuu siihen, miten tunteet muotoutuvat sosiaalisessa toiminnassa, tietyssä kulttuurisessa kontekstissa, jossa tunteita tehdään ja muovataan kieltä käyttämällä. (Forsberg 2001, 4-5.) Forsbergin konstruktionistisesta perspektiivistä tekemässä tutkimuksessa, jossa analysoitiin turvakotityöntekijöiden asiakastilanteita koskevia selontekoja, auttajat näyttivät käyttävän muiden tunteita kuvatessaan monia erilaisia tunteiden konstruoinnin tapoja, mutta omia tunteita kuvatessaan kuvaamisen tavat supistuivat valtaosin eksplisiittisten tunnesanojen käyttöön. Pääosin tässäkin tutkimuksessa tunnesanat saavat toimia sosiaalityöntekijöiden omien tunteiden kuvaajana, välillä metaforat tiivistävät tunnekokemuksen kuvailevaan muotoon.

Tiheintä sosiaalityöntekijöiden tunnekuvaus on sijoituksen purkautumiseen liittyen, erityisesti, jos sijaisperhe jotenkin tylysti hylkää lapsen:

”...niin silloin kun siinä tuli se pettymys, että se ei onnistunu, niin... kyllä ne sellasia kohtia on, että kyllä mun ainakin täytyy sanoa, et mä niin kun lähin sen lapsen kans kävelemään sitä omaa tietäni ja se perhe jäi kyllä yksin...siis niin kun sillai, jos perhe esimerkiksi hylkäsi lapsen ihan totaalisesti...”(III)

”...se on jotenkin niin kohtuuttoman väärin, kun tää lapsi on niin kun syytön siihen, ensin siihen tilanteeseen, et se on sijoitettu ja sitten se on syytön siihen tilanteeseen, että se hylätään...” (III)

”Niin ja sitten vaikka kokee niin kun sitä ymmärrystä, että pystyy ajattelemaan, mitä on ollu ne asiat, jotka on vaikuttanu siihen pisteeseen, että nyt joudutaan vaihtamaan sijaishuoltopaikkaa ja ymmärtää sen biologisen vanhemman tilanteen ja pyrkii tietysti välittämään sen ymmärryksensä, mut siitä huolimatta ne on niin hirveän ristiriitaisia ne tunteet, kun sitte aina tulee asettua sen lapsen kannalle...ja nähdä se niin kun lapsen tilanteesta...tulee hylkäämisiä, koska se on nykypäivänä kuitenkin lapsen...Niin siitä huolimatta, että pystyy käsittelemään sen asian niin, ettei kaada sen sijaisvanhemman niskaan sitä omaa tunnetta, tunteita, mitä siinä risteilee...” (I)

Sijoituksen purkautumiseen liittyvät tunteet ovat voimakkaita ja niihin liittyy myös selvimmin työntekijän ammatillinen hallintapyrkimys, pyrkimys neutraaliin, kaikkia osapuolia ymmärtävään rooliin. Koko hylkäämistilanteen epäoikeudenmukaisuus lapsen kannalta ja lapsen tunnetason riippuvuus perheenjäsenistään aikaansaavat kuitenkin myös pettymyksen ja vihantunteita sosiaalityöntekijöissä - syntyy moraalinen konflikti lapsen suojelemisen ja eri osapuolten ymmärtämisen ristiriidasta (vrt. Forsberg 2001, 14; Janhunen 2007, 70). Lasta ei pystytä suojelemaan hylkäämiseltä, toisaalta nähdään tilanteen vaikeus biologisen vanhemman kannalta ja sijaisperheen tarve tukeen, jota tukea perhe ei ehkä ole sillä hetkellä valmis edes ottamaan vastaan. Yhdessä ryhmistä käydäänkin pitkä moraalinen pohdinta ja muistelu, miten sijaisperheille on kuitenkin yritetty apua tarjota ja miten sitä ehkä olisi pitänyt tarjota.

Eräs ryhmistä käy myös pitkän keskustelun henkilökohtaisen ja ammatillisen rajasta perhesijoituksen onnistumisesta koettuun vastuuseen liittyen. Keskustelu lähtee liikkeelle pohdinnoista, jotka koskevat ammatillisen puolen korostumista sijaisvanhemmuudessa (nähdäänkö perhehoito palveluna, jonka kunta ostaa) ja sen yksittäiselle perheelle asettamista erilaisista onnistumisen ja vastuun vaatimuksista. Keskustelu jatkuu haastattelijan kysymyksellä, tuleeko sosiaalityöntekijälle itselleen perhesijoituksessa jotain erityisiä onnistumisen paineita ja millaisia tunteita sijoitus työntekijässä herättää. Haastattelijan edeltävään osallistujan puheenvuoroon (*"...että oot tehnyt suuren päätöksen lapsen elämässä ja sen toivois onnistuvan."* II) tekemä jatkokysymys (*"Kokeeko siitä henkilökohtaista vastuuta esimerkiksi vai tavoitinko minä, mitä sinä tarkoittit sillä, että on tehnyt suuren päätöksen?"*) ohjaa varmasti keskustelun suuntaa vahvasti nimenomaan henkilökohtaiselle alueelle. Kysymys herättää vilkkaan ja vivahteikkaan pohdinnan ja nostaa esiin monia keskeisiä ja kipeitäkin kohtia lastensuojelun sosiaalityön ydinalueilta. Kaikki osallistujat eivät koe onnistumisen painetta henkilökohtaiselle alueelle menevänä tai yksittäiseen sijoitukseen kohdistuvana – ei myöskään sijoitusta jotenkin erityisenä verrattuna koko lastensuojelutyöhön ja sen prosesseihin, esimerkiksi huostaanottopäätöksen tekemiseen tai sen tekemättä jättämiseen. Mutta osa kokee: *"Tää on kertakaikkiaan vaan semmosta työtä ja se henkilökohtasen ja ammatillisen raja on näissä kohissa sit se, minkä kanssa jokainen kipuilee enemmän tai vähemmän"* (II). Koska kysymys on isoista ja seurauksiltaan vaikeasti hallittavista päätöksistä, joiden läpivieminen jo vaatii työntekijältä varmuutta ja luottamusta päätöksen oikeansuuntaisuuteen, voi onnistumiseen liittyvän paineen käsittely olla itse asiassa aika vaikea ja raskaaltakin tuntuva asia. Ehkä joidenkin osallistujien kommentit siitä, että tuntuu kuin keskustelussa puhuttaisiin koko ajan vain pulmista ja esteistä ja toisen osallistujan toteamus *"mut sentään uskalletaan puhua jostain epäonnistuneesta sijoituksesta, eiks sekin oo ihan hyvä!"* (II)

kuvastavat arkityön alle kätkeytyviä isoja kysymyksiä ja tunteita, joille ei aina ole lupaa ja tilaa sosiaalityön arjessa.

Yhdessä ryhmistä puolestaan käsitellään työntekijän kannalta pitkäaikaisen kokonaisvastuun merkitystä perhesijoituksissa:

”Mä oon paljon miettiny sitä, että kun ennen valmensi ja ite sijoitettiin ja sitten ite hoidettiin seuranta... mä oon nyt vasta tajunnu, kuinka raskasta työtä me ollaan tehty...jotenkin tuntu, että oli kyllä vastuussa niin korkealle, ettei oikein tiedä kuinka korkealle...ei siis nyt tässä byroossa, mutta johonkin tuonne taivaaseen niin kun siitä sijoituksen onnistumisesta ja siitä, mitä siinä tapahtu...” (III)

Koetun vastuun suhteen sosiaalityöntekijällä on helpompaa, kun toiset valmentavat ja itse tulee tavallaan vain jatkamaan, kun sijoitus toteutuu: *”pettymykset on pahempia, mitä pidemmän matkan kulkee” (III)*. Tätä samaa asiaa saattaa kuvastaa myös se, että kuntien sosiaalityöntekijöistä koostuvassa ryhmässä, jolla nimenomaan on käytössään muualla valmennettu perhereservi, vastuukysymys onnistumisesta ei nouse samalla tavoin keskusteluun kuin kahdessa muussa ryhmässä. Yhtenä onnistumisen kannalta tärkeänä tekijänä nähdään kuntaryhmässä kuitenkin se, että jo sijoitusta suunniteltaessa sosiaalityöntekijällä on tunne, että tämä on nyt se oikea ratkaisu, työntekijä on varma asiastaan. Muissa ryhmissä sama asia kuvataan luottamuksena perheeseen.

Jos sijoituksen aikana yhteistyö ei sitten ponnisteluista huolimatta lähdekään sujumaan, sosiaalityöntekijä kamppailee *keinottomuuden, toivottomuuden, kiukun, tuomitsemisen* ja toisaalta *syllisyyden tunteiden* kanssa *epäillen omaa ammattitaitoaan*, kun ei saa asioita onnistumaan. Vihaa tunnesanana sosiaalityöntekijät eivät käytä. Ehkä se ilmaisuna olisi liian kontrolloimaton tai pelottava, vaikka selkeästi sosiaalityöntekijät ovat monissa kohdin vihaisia lapsen puolesta ja vihantunteita herättää myös voimattomuus ja keinottomuus ajaa lapsen asiaa. Vaikuttavatko taustalla auttajaa koskevat neutraalisuuden vaatimukset tai sosiaalityöntekijöitä/naisia koskevat lempeysodotukset niin, että viha kätketään yksityiseksi tunteeksi, josta näiden kulttuuristen odotusten perusteella kuuluukin kantaa syllisyyttä? Viha tunteena voisi myös olla tapa esittää suoraviivaisia vaatimuksia lapsen puolesta, mikä merkitsisi vahvaa kannanottoa ja luopumista neutraalin ja sovitteluvan työntekijän roolista. (Vrt. Forsberg 2001, 19-20.)

7. PERHESIJOITUKSEN ONNISTUMINEN KERTOMUKSENA

7.1. Kertomuksen rakentuminen ja keskeiset merkityssisällöt

Sosiaalityöntekijöiden ryhmäkeskusteluissa syntyneen aineiston pohjalta rakentuva kertomus, perhesijoituksen onnistumiskertomus tai mallitarina ei tarjoa yksityiskohtaista resepti- tai menetelmätietoa kaikkien perhesijoitusprosessien onnistuneeseen läpiviemiseen. Päinvastoin näyttää siltä, että nimenomaan kokemus tekee sosiaalityöntekijät hyvin varovaisiksi onnistumiseen liittyvissä yksityiskohdissa ja niiden yleistämisessä. Kokemus on opettanut, että omat uskomukset ja periaatteet joutuvat uudelleen arvioitaviksi ajan ja sijoitusten erilaisuuden myötä.

Sosiaalityöntekijöiden kerronnassa on kuitenkin nähtävissä kaksi kokemustietoon perustuvaa onnistumiskertomusta koossa pitävää säiettä, jotka tukevat onnistumista sijoitusten ja yhdistelmien erilaisuudesta huolimatta. Ensimmäinen onnistumista koossapitävä säie sosiaalityöntekijöiden kerronnassa on luottamus, jonka voi nähdä läpäisevän koko kertomuksen. Luottamuksen - sen aikaa ja kontakteja vaativan rakentumisen, mutta myös sen osoittamisen - nähdään kantavan sijoituksissa yksityiskohtien, eteen tulevien vaikeuksien ja erilaisten vaiheiden ylitse. Luottamus syntyy jo ennen sijoitusta valmennus- ja tutustumisvaiheessa sijaisperheeseen ja sitä kautta kulloinkin kyseessä olevaan sijoitusratkaisuun, mutta luottamusta rakennetaan sijoituksen alkuvaiheista alkaen myös kaikkien muiden sijoituksen osapuolten välille. Luottamukselle rakentuu myös avoimuus, jonka myötä vaikeat asiat voidaan ottaa puheeksi ja käsitellä.

Toinen onnistumiskertomusta läpäisevä säie on riittävä aika: riittävä aika sijoituksen huolelliseen arviointiin, rauhalliseen toteuttamiseen ja eri osapuolten sopeutumiseen. Aikaresurssien merkitys näkyy erityisesti sijoituksen alkuvaiheissa, kiire nähdään uhkana koko sijoituksen onnistumiselle. Perhesijoituksessa kaikilla on oma sopeutumisprosessinsa, niin sijoitettavalla lapsella, lapsen biologisilla vanhemmilla kuin sijaisperheellä ja sijaisperheen omilla lapsilla. Onnistumisen lähtökohta edellyttää sosiaalityöntekijältä aikaa kaikille osapuolille ja ylipäänsä riittävää kontaktien määrää sijoituksen aikana, että voi havainnoida ja aistia lapsen hyvinvointia, yhteistyön sujumista ja tunnelmaa. Lopputuloksena perhesijoituksen onnistuminen kiteytyy sosiaalityöntekijöiden kerronnassa siihen, että lapsi saa kodin, mutta ei menetä omia vanhempiaan – sen toteutumiseen puolestaan tarvitaan sekä tavallisuuden että ammatillisuuden elementtejä.

Sosiaalityöntekijöiden kerronnassa ja analyysin tuloksena perhesijoituksen onnistumiselle muodostuu neljä keskeistä, sisällöllistä merkitystä: lapsen hyvinvointi, toimiva yhteistyö, sijoituksen tunnelma ja lopputulos. Nämä merkityskokonaisuudet ovat monin tavoin riippuvaisia toisistaan ja toistensa edellytyksiä.

7.2. Onnistuminen lapsen hyvinvointina

- ”... lapsi näyttää viihtyvän ja voivan hyvin”(I)

Sosiaalityöntekijöiden puheenvuoroissa rakentuvan onnistumiskertomuksen yhtenä keskeisenä onnistumisen merkityssisältönä kulkee lapsen hyvinvointi. Ritva Nätkin (2003, 37-38) kuvaa lapsen hyvän tai hyvinvoinnin käsitettä näin:

”Lapsen hyvä on monimerkityksinen käsite eikä mitään yhtä ja luonnollista perustaa sille voida löytää. Lapsen hyvän rinnalla käytetään termejä lapsen hyvinvointi ja lapsen etu. Ne voivat merkitä muun muassa jatkuvuutta, turvallisuutta ja osallisuutta sekä vanhempien tai muiden aikuisten tarjoamaa rakkautta, hoivaa, hoitoa, suojelua, auktoriteettia ja esimerkkiä. Termin sisältö on aikojen kuluessa muuttunut – nykyään sillä tarkoitetaan usein ihmissuhteiden laatua eli kiintymyssuhdetta, tasapainoista kehitystä ja normaalia elämänkulkua sekä yhä useammin lapsen toimijuutta ja mielipiteen kuulemistä.” (Nätkin 2003, 37-38.)

Aineistossa lapsen hyvinvointia kuvataan ja tulkitaan toisaalta lapsen oman olemuksen ja käyttäytymisen kautta, mutta toisaalta sen nähdään hyvin pitkälle kytkeytyvän myös lapsen ihmissuhteisiin, niiden keskinäiseen toimivuuteen tai toimimattomuuteen.

”Mulle ainakin tällöisiä perusasioita erityisesti siinä sijoituksen alussa, et miten sen lapsen kasvu ja kehitys ja hyvinvointi ylipäänsä lähtee sitten menemään eteenpäin sen jälkeen, kun on sijoitettu. Että mitä siinä lapsessa tapahtuu...”

”...et miten sen lapsen oleminen alkaa asettua siellä perheessä, nukkumiset, miten ne sujuu, syömiset sun muut ja ylipäänsä tällöiset ihan perusasiat sujuu.” (II)

”Ja sitten myös varmaan tällöiset asiat, mitkä liittyy lapsen muuhun toimintaan. Pystyykö lapsi leikkimään, miten pystyy leikkimään, millaisia leikkejä, kenen kanssa. Keneltä hakee lohtua, pystyykö hakemaan lohtua, miten pystyy turvautumaan ja pystyykö turvautumaan ja miten vanhemmat, sijaisvanhemmat siis lähtee mukaan ja näkee niin kun sen...”

”...ja vastaa niihin alotteisiin ja... sitä semmosta lämpöä se lapsi siinä varmaan tarvis siinä, sellasta herkkyyttä tajuta niitä lapsen emootioita. Sit mä ajattelen, että kyllä lapsesta myös...siitä ihan lapsen semmosesta olemuksestakin aika paljon sitten näkee myös sitä jotenkin, miten se muutos usein niin kun tapahtuu. Että semmosesta vähän kärsineestä lapsesta sitten alkaa tulla niin kun semmosta ulospäin ja avautua... ja valokuvista esimerkiksi aika usein näkee sitä lapsen...” (II)

”No, tietysti jos lapsi on sitten päivähoitossa tai jossakin koulussa, et kyllähän sitäkin kautta tulee...koska se oppiminen on aika lailla niin kun suhteessa myös siihen lapsen koulutilanteeseen, tällöinen ryhmässä sosiaalisuus ja muu...(II)

”Että jokin asia on korjaantunu, joka on ollu pielessä. Lapsen elämässä niin. Kerran muutosta on pitäny saada, niin ne muutokset on toteutuneet” (I)

Aikuisten välisten suhteiden nähdään heijastuvat suoraan lapsen hyvinvointiin ja kaikki ryhmät nostavat lapsen kannalta tärkeiksi asioiksi yhteistyön sujumisen aikuisten välillä ja biologisen vanhemman luvan sijoitukseen ja kiintymiseen. Lapsen hyvinvointia kuvastaa se, että lapsi saa olla sijaisperheessä rauhassa eikä hänen tarvitse olla aikuisten välissä, ristiriitoja on mahdollisimman vähän ja tulee tunne jatkuvuudesta ja pysyvyydestä. Lapsella on myös olemisen rauha arjessansa ja mahdollisuus nauttia tavanomaisista arkisista lasten elämään kuuluvista asioista, yhtenä lapsena muiden joukossa.

Tämän tavallisuuden saavuttamisen työläyttä ja vaikeutta sijoitustilanteessa kuvastanee se, että vaikka sosiaalityöntekijät vähän väliä keskustelussa nostavat kommentteilla ja ikään kuin itsellekin muistutuksena lapsen edun ja hyvinvoinnin keskiöön, onnistumiseen liittyvät kuvaukset ja pohdinnat kiertyvät kuitenkin hyvin helposti niihin tekijöihin, jotka estävät lapsen hyvinvointia ja sijoituksen onnistumista - ja käytännössä työllistävät sosiaalityöntekijää paljon enemmän kuin lapsi itse. Sosiaalityöntekijän näkökulma lapsen hyvinvointiin näyttääkin suodattuvan usein sijoituksen muun kokonaisuuden kautta: jos se saadaan toimivaksi, lapsenkin ajatellaan voivan hyvin. Lapsen oma toimijuus ei keskustelussa juuri nouse esiin – ja silloin kun nousee, sille ei nähdä olevan tosiasiallisesti tilaakaan lastensuojelujärjestelmän toiminnassa. Ehkä tätä sijoituksen ristiriitaista kokonaisuutta lapsen hyvinvoinnin ja toimijuuden kannalta kuvastaa sekin, että aikaisemmissa tutkimuksissa on saatu tuloksia, joiden mukaan lapsen suhde sosiaalityöntekijään on etäinen tai lapset mieltävät sosiaalityöntekijän enemmänkin sijaisperheen kuin heidän työntekijäkseen. Ja silloinkin kun suhteen sinänsä on koettu toimivan hyvin, lapset eivät ole kokeneet voivansa vaikuttaa omiin sijoitussuunnitelmiinsa. (Vrt. Janhunen 2007, 86: Vinnerljung 1996a; Wilson & Conroy 1999.)

7.3. Onnistuminen toimivana yhteistyöprosessina

Toisena onnistumista kuvaavana merkityssisältönä sosiaalityöntekijöiden kerronnassa on eri osapuolten välinen toimiva yhteistyö, jonka perusta on keskinäisessä luottamuksessa, kunnioituksessa ja arvostuksessa. Yksi ryhmistä lähtee heti haastattelun ensimmäisissä kommenteissa kuvaamaan perhesijoituksen onnistumista nimenomaan toimivasta yhteistyöstä ja luottamussuhteesta käsin:

”Sijoituksesta ei tarvi kantaa huolta, se toimii niin kun omana itsenään, kaikki osapuolet on siinä yhteistyössä. Sillon se on onnistunu. Ei oo jatkuva huoli, että prakaako joku, että se tuntuu hyvältä, turvalliselta.”

”...ja varmaan se liittyy osittain myös tämmöseen, siihen vuorovaikutukseen ja siihen yhteistyöhön, että se sujuu, sujuu sen perheen kanssa, niin kun työntekijänä saa semmosen...se luottamussuhde kantaa sitten kyllä...se on ihan sama asia, kun sen lapsenkin kohdalla, et sen lapsen tulee vähitellen saada se luottamus siellä perheessä ja se turva suhteessa vanhempiin ja tietysti siinä on muitakin yhteistyökuvioita, ei pelkästään työntekijä, joka on tehny sen sijoituksen...et se pitää olla puolin ja toisin se luottamus olemassa.” (II)

Luottamuksen teema nousee hyvin selkeästi keskustelun kuluessa kaikissa ryhmissä ja se on myöskin sellainen, jossa sosiaalityöntekijä kokee voivansa toteuttaa ammatillista rooliaan suhteessa sijaisperheeseen: toimimalla tukena sijaisvanhempien sopeutumisprosessille sijoituksen alussa ja myöhemmin eteen tulevilla sijoituksen vaikeissa vaiheissa.

Toimivan yhteistyön edellytyksenä nähdään molemmin puolinen hyväksyntä, joka koskee sijoituksen kaikkia toimijoita, mutta aivan erityisesti kaksien vanhempien välistä suhdetta. Käytännössä hyväksyntä lapsen biologisten vanhempien puolelta konkretisoituu siinä, että vanhemmat antavat lapselleen luvan olla sijaisperheessä ja toisaalta sijaisperhe hyväksyy lapsen perhetaustoineen kaikkineen. Konkretialla ja toiminnan tasolla on suuri merkitys, ei niinkään sillä, mitä luvataan tai puhutaan ennen sijoitusta tai sen alkuvaiheessa. Lapsen perhetaustan hyväksyminen näkyy siinä, miten sijaisperheessä puhutaan asioista ja miten käytännössä toteutetaan tapaamisia ja yhteydenpitoa luontevalla tavalla. Sijoituksen peruskokonaisuuden hyväksymisen nähdään ilmenevän myös siinä, miten sijaisperhe tuo itsensä lapsen elämään, millaisessa roolissa ja asemassa - ja toisaalta, miten perhe päästää sosiaalityöntekijän lapsen elämään.

Lapsen syntymävanhemman kannalta onnistumisessa nähdään tärkeäksi, että yhteistyössä sijaisperheen kanssa löytyy myös hänelle oma paikka ja rooli suhteessa omaan lapseen. Alkukontakteissa sijaisperheen taidoilla käyttää myönteisiä eleitä hyväksynnän ja luottamuksen hankkimiseksi on suuri merkitys. Ongelmakohtana ainakin joskus näyttäytyvät sukulaissijoitukset, joissa sukulaissijaisperheen ei aina ole helppo tekojen ja puheitten tasolla osoittaa hyväksyntää ja kunnioitusta lapsen toista vanhempaa ja toista sukua kohtaan.

”...sijaisvanhempien yhteistyökyky biologisiin vanhempiin ja siihen lapsen biologiseen verkostoon ja viranomasiin päin... Ja sitten semmonen kunnioittava, arvostava suhtautuminen niihin biologisiin, siihen sukuun... kyllä se näkyy siitä kun käy, miten suhtaudutaan.”

”Ja taas jotta biologiset vanhemmat voisivat kokea luottamusta sijaisvanhempia kohtaan, koska se säteilee taas lapseen.”

”...hyväksytään lapsi sellaisena perhetaustoineen kaikkineen. Erilaisuuden hyväksyminen...”

”tämmönen niin kun tavallaan luonnollinen kanssakäyminen...” (I)

Yhteistyön toimivuuden kaikkien osapuolten välillä nähdään voimakkaasti heijastuvan lapsen hyvinvointiin, erityisesti silloin, jos se ei jostain syystä toimi ja lapsi elää ristiriitaisessa tilanteessa joutuen luovimaan aikuisten välissä. Hyvää ilmapiiriä kuvaa sallivuus ja hyväksyntä:

”Sitten jos tulee semmonen ihan käsinkosketeltava tunne jaetusta vanhemmuudesta, että voi yhdessä olla sen lapsen asioita miettimässä, niin se on sellainen kohta, jossa tuntuu, että kaikki osapuolet voi olla ilosia...lapsi voi hyvin” (II)

7.4. Onnistuminen tunnelmana

- *”Sitten ehkä joku tämmönen, ihan vain tunnelma...” (I)*

Kolmas toistuvista onnistumista kuvaavista sisältöteemoista on aistittavissa oleva tunnelma sijaisperheessä ja sijoituksessa yleensä:

”... se vaikutelma, mikä siinä on, niin tuntuu, että palikat on kohdallaan ja sitten joku tämmönenkin, että sijaisvanhemmat, niillä on niin kun jalat maassa, ettei ne oo odottanu liikoja, realistisia, mutta kuitenkin sydän mukana siinä asiassa. Se on semmonen tunnelma, että täällä on asiat kunnossa.” (I)

”... tulee siellä semmonen tunne, että tässä nää jotenkin menee yhteen nää palaset elikkä että jotenkin lapsi on sen perheen lapsi, että tuntuu, että se on sille sopiva ja myös ne vanhemmat pystyy sillä tavalla näkemään ne lapsen tarpeet ja sen lapsen tilanteen...” (II)

Erotan tietoisesti omiksi kokonaisuusikseen sosiaalityöntekijän omat tunteet ja perhesijoituksen onnistumiseen liittyvän tunnelman, vaikka niiden voi nähdä kietoutuvan monella tavalla toisiinsa ja tarkoittavan osin samojakin asioita. Perustelen valintaani sillä, että sosiaalityöntekijän omien, perhesijoituksen hoitamiseen liittyvien tunteiden kohdalla katse on kääntyneenä enemmän sisäänpäin, omaan itseän henkilöön ja toisaalta ammatillisen position toteuttajana. Tunnelman kohdalla katse on taas enemmän ulospäin, kohti lasta ja perhesijoituksen muuta kokonaisuutta. Toisiinsa kietoutuneenakin tunteet ja tunnelma ovat myös jollain tavalla eri asioita, kun puhutaan perhesijoituksen onnistumisesta. Tulkitsen tunnelman olevan sosiaalityöntekijän ammatillista, vaikutelmanvaraista asiantuntijatietoa, jolla hän arvioi sijoitusta ja lapsen oloa siinä (vrt. Varila 1999, 90-91). Vaikutelmatietoa voidaan sanallistaa, se on vuorovaikutuksessa teoreettisen tiedon kanssa ja sen käyttö on ammatillisuuden raamittamaa, kuten sosiaalityöntekijät itse kuvaavat. Vaikutelmanvaraisia päätelmiä ei voida käyttää kuten ehkä yksityishenkilönä käyttäisi. Tämä tulee esille niin tässä aineistossa kuin Forsbergin (1996) tunnetiedon merkitystä sosiaalityössä koskeneessa haastattelututkimuksessa. Voidaan tietysti miettiä, miten selvä tunteiden ja tunnetiedon rooli ammatillisessa sosiaalityössä on ja toimivatko ammatillisuuden rajat aina sen käytössä. Ylipäänsä suhtautuminen tunnetietoon on monensuuntaista, sitä on toisaalta pidetty hyvin epäselvänä ja toisaalta taas nähty nimenomaan taitavien asiantuntijoiden käyttämänä tietona (vrt. Rostila 1990; Saarnio 1993; Isokorpi & Viitanen 2001, 110-115; Varila 1999, 90-91). Forsberg painottaa nonverbaalisiin havaintoihin perustuvien tulkintojen merkitystä nimenomaan *tietoisena* osana sosiaalityön tietoperustaa. Jos vaikutelmatiedon ja tunnetiedon merkitys kielletään ammattitaitoisen lastensuojelutyöntekijän osaamiseen kuuluvana alueena, se vaikuttaa työhön siitä huolimatta, mutta tiedostamattomammin. (Vrt. Forsberg 1996, 390-392.)

Kaikissa ryhmissä sosiaalityöntekijät onnistumista tulkitessaan kiinnittävät paljon huomiota sijaisperheessä käytettyyn kieleen, tapaan puhua lapsesta ja sijoitukseen liittyvistä asioista. Se tapahtuu todennäköisesti pitkälti aivan spontaanisti ja omiin tuntemuksiin perustuen, mutta jossakin kohdin viitataan myös siihen, että nykyisin kotikäynneillä seurataan tietoisesti lapsen ja perheen vuorovaikutusta, läheisyyttä ja koskettelua - hyvän kiintymisen voi sitä kautta aivan konkreettisesti nähdä. Tunnetieto ja teoreettinen tieto kytkeytyvät toisiinsa.

”Kiintyminen siihen perheeseen on tapahtunu ja sanoo ihan isäkseen ja äidikseen ja lasta pidetään kuin omaa lasta. Ja vaikka ois paljon vaikeuksia ja mitä onkin lapsella huolta, sanotaan nyt vaikka psyykkisessä tai fyysisessäkin kehityksessä, niin kuitenkin on semmosta, että puhutaan hyvää lapsesta ja semmosta toiveikkuutta, että no kyllä tästä selvittää...että jos vertaa semmoseen tunteeseen, että jaksaako tää perhe pitää tätä lasta tai onko ne laittamassa lapsen pois... Sitten tietysti ajattelee sitä, et kuinka sitten on suhtautuminen näihin lapsen omiin vanhempiin ja sukuun, että miten heistä puhutaan ja miten he käy siellä perheessä tai miten on yhteys. Et sen tavallaan aistii, vaikka sanoissa ei puhuta... tai sitten, että joskushan se on hyvin vaikee sekin suhde ja voi olla, että riippuu molemmista osapuolista.” (III)

”Joskus onnistuminen, voi ajatella, että se näkyy myöskin kielessä, millä tavalla puhutaan. Onks se me ja toi, vai millä tavalla siinä keskustelussa sitten aina puhutaan kustakin. ...Et onko siinä sitä kiintymystä ja hyväksyntää ja vastavuoroisuutta” (III)

Tasaveroinen suhtautuminen kaikkiin perheen lapsiin on yksi puheen kautta välittyvä tärkeä osatekijä. Sen ilmentymänä hyväksyntä, mutta joskus käänteisesti myös paheksunta näyttävät olevan samalla tasolla sekä omien biologisten että sijoitettujen lasten kohdalla, kun sijaisvanhemmat puhuvat esimerkiksi murrosikäisten lasten käyttäytymisestä. Lapsi on yksi perheen lapsista, mutta hänellä on lisäksi omat erityiset juttunsa.

”...jotenkin siitä tunnelmasta ja puheesta...et se lapsi on jotenkin luonteva osa sitä perhettä, se on mukana niin kun kaikessa arjessa... tulee semmonen tunnelma, että tää on meidän mukuloita. Mut että siinä on kuitenkin samalla se kunnioitus, et sillä lapsella on omat historiansa, omat juhlat, omat sukulaiset...” (III)

Lapsen biologisten vanhempien arvostus tai sen puute nähdään myös kielen kautta välittyvänä piirteenä: *”...joku semmonen puheen tyyli...” (I)* tai *”... millä tavalla näistä asioista puhutaan...” (II)*. Puhe voi olla lapsen vanhempia jollain tavalla aliarvioivaa, *”mollaavaa”(I)* tai toisaalta sen voi nähdä kuvastavan hyvää yhteistyötä tai luottamusta, kun puheessa käytetään etunimiä ja me-muotoa.

Ilo, toiveikkuus, lapsen voimavaroihin uskomisen ja lapsen puolen pitäminen erilaisissa verkostoissa kuvastuvat puheeseen ja sitä kautta myös onnistumisen arviointiin:

”...ja kokeeko sijaisvanhemmat iloa siitä lapsesta...se tuntuu aina niin hyvältä merkiltä se. Millä sävyllä, millä tavalla sijaisvanhemmat puhuu siitä lapsesta ja miten ne katsoo sitä lasta.” (II)

Sijaisperheen jaksamattomuuden voi aistia ilman, että sitä ääneen sanotaan:

”Kyllä sen mun mielestä jotenkin aistiinkin sen semmosen, että jaksamattomuutta rupeaa olemaan, se on vähän semmosta yleistä tyytymättömyyttäkin...silloin tietää, että nyt on varmaan tarvetta johonkin...rupeaa olemaan ne yhteydenotot sen tyyppisiä, että voi aistia, että nyt ei oikein jakseta hyvin.” (I)

Ryhmissä käsitellään myös kysymystä, milloin ylipäänsä voidaan sanoa, että sijoitus on onnistunut tai epäonnistunut tai voiko tunne tai arvio sijoituksen onnistumisesta vaihdella saman sijoituksen aikana? Kysymyksen vaikeutta kuvastanee se, että kahdessa ryhmässä ensimmäinen kommentti mietinnän jälkeen on, että vasta 30-vuotiaasta tietää, onko kasvatus ollut onnistunut. Toisaalta kuitenkin nähdään, että vuoden tai viimeistään kahden jälkeen sijoituksessa suunta, lapsen kiinnittyminen ja asettuminen perheeseen, pitäisi olla näkyvissä. Ensimmäistä vuotta sijoituksessa pidetään erityisen tärkeänä.

Tunne sijoituksen onnistumisesta saattaa vaihdella sijoituksen aikana. Lapsen murrosikä mainitaan yhtenä vaiheena, jolloin sijoitus ja esimerkiksi kiintymyssuhde saattaa näyttäytyä sosiaalityöntekijälle aivan erilaisena kuin aikaisemmin. Samaten jotkut muut vaikeammat vaiheet sijoituksessa ovat aikaansaaneet uudenlaista arviointia sijoituksen kokonaisuudesta. Mutta:

”sillai missä on kulkenu pitkän matkan ja alusta asti, niin siinä matkallahan on niitä erilaisia tuntemuksia, tunteita tietysti tulee puolin ja sun toisin...mutta jotenkin silloin, kun se luottamus on siihen perheeseen, se on jo niin kun muodostunu, niin se on vaan sellasta yhdessä elettyä matkaa, et jokaisella omassakin elämässä on erilaisia vaiheita, niin elää niitten mukana...niin, et siinä niin kun elää siinä ilossa ja surussa ja pettymyksissä mukana,...mut varmaan sitte, jos ei itellä oo sellasta luottamusta siihen perheeseen, niin sit se on niin kun vaikeempi...” (III)

Toisaalta voimakkaita, ristiriitaisia tunteita nousee tilanteissa, joissa kokonaisuus näyttää hyvältä, mutta sijoituksen onnistumisen kannalta vakava-asteiset ongelmat kuitenkin peittyvät tai eivät tule esille ennen kuin pitkän ajan kuluttua tai vasta sijoituksen päättyessä. Tällaisia voivat olla lapsen kaltoinkohtelu sijaisperheessä tai sijaisvanhempien väliset parisuhdeongelmat.

7.5. Onnistuminen lopputuloksena

- ”Lapsi saa kodin eikä menetä omia vanhempiaan.” (I)

Kun ryhmissä lähdettiin haastattelun alussa miettimään, mitä onnistuminen perhesijoituksissa oikeastaan on, mistä asioista sosiaalityöntekijä päättelee, että perhesijoitus on onnistunut, kaksi ryhmistä lähti määrittelemään onnistumista lähinnä sijoituksen lopputuloksesta käsin, tilanteesta, kun perheeseen sijoitettu lapsi on jo aikuinen:

” Yksi onnistumisen merkki on se, kun se lapsi on saanut perheen ja voi mennä sinne vielä kolmekymppisenä... se perhe on hänellä vielä... tämä niin sanottu vanhanajan perhehoito, missä lapselle annettiin koti elikkä sieltä jää sitten vielä ihan sellaset normaalit juuret ja voi vielä lastenlastensakin kanssa mennä, et se on yks sellanen onnistumisen merkki.”

”Allekirjotan tuon, mutta mä ajattelen joskus, että joku tommonen lyhyempikin katko tai väliaika lapselle olla perheessä, että sitä kannattaa monesti yrittääkin... tämmönen tavallinen perhekokemus, olla perheessä, niin semmosestakin se lapsi saa paljon eväitä tulevaisuuteen...” (III)

”... perhesijoituksissa sekin, se on kyllä pitkällä aikajänteellä se, että sijoitettu lapsi on kontaktissa perhehoitajiinsa aikuisiällä... pystyy siis säilyttämään kontaktin sekä siihen sijaisperheeseensä että toisaalta biologisiin vanhempiinsa. Se kuvaa sitä luottamusta, mikä on puolin ja toisin ja liittyy onnistumiseen”. (I)

”...kun näkee kuinka ne (laitoslapset) jää tyhjän päälle, kun ne tulee sieltä laitoksesta ja sitten näitä vanhan ajan perhehoitolapsia, jotka voi aina palata sinne sijaisperheeseen...” (III)

Sosiaalityöntekijät perustavat lopputuloksen onnistuneisuuden arvioinnin ja tulkinnan pitkälti sijoitettujen nuorten itsensä kertomaan, itsenäistyviltä nuorilta saatuun palautteeseen. Kaksi ryhmistä arvioi lähes samoilla sanoilla lapsen pitävän onnistumisena sitä, että lapsella on ollut ja on edelleen koti siellä sijaisperheessä ja silti suhteet omiin vanhempiin ovat säilyneet. Nuorille tärkeänä nähdään myös huostaanotto- ja sijoituspäätöksen kokemisen oikeana ratkaisuna siltä pohjalta, että vanhempia on autettu riittävästi ennen näitä päätöksiä. Yhdessä ryhmässä keskustellaan myös siitä, miten tärkeää on, että sijaisperheet pitävät kiinni lapsista murrosiän vaikeinakin vuosina, luovuttamatta tai katkaisematta yhteyttä lapseen, vaikka lapsi välillä sijoitettaisiinkin muualle. Onnistuneen lopputuloksen yhtenä keskeisenä osatekijänä nähdään se, että nuori on pystynyt itselleen jäsentämään sen, miksi on kasvanut sijaisperheessä, ei omien vanhempien luona. Nuori on päässyt tapahtuneen yli, on hyväksynyt sen ja suhteet ovat olemassa.

Perhesijoitukselle ominainen pitkä aikajänne, prosessinomaisuus ja sillä hetkellä tarkasteltavana olevan hetken tai aikajakson merkitys näkyy myös siinä, miten vaikea on sanoa jossain tietyssä kohdassa, onko onnistuttu vai merkitseekö joku vaihe jo sijoituksen epäonnistumista. Tämä näkyy erityisesti keskusteluissa, joissa sivutaan sijoituksen purkautumista. Sijoituksen purkautuminen lopputuloksena, vaikka se toisaalta usein voi merkitä pettymystä ja epäonnistumista siihen nähden, mitä on odotettu, voi ajan myötä osoittautua ”onnistuneeksi” ja sen toteutus sujua pelättyä paremmin. Myös purkautuneissa sijoituksissa voi nähdä olleen hyviä vaiheita ja kokemuksia, jotka kantavat lasta seuraavaan vaiheeseen - ainakin, jos uusi sijoitus sitten toimii ja menee eteenpäin.

Toisaalta sijoitus saattaa näyttää hyvältä ja onnistuneelta, mutta esimerkiksi jälkihuoltovaiheessa tuleekin esille jotain sellaista, jota ei olisi saanut tapahtua, mutta jota ei ole tiedetty – koko sijoitus tulee arvioitavaksi uudelleen. Tai hyvältä näyttäneen alun jälkeen sijoitus tai joidenkin asioiden yhdistelmä siinä, nostattaakin yllättäen esiin asioita, jotka aktivoituessaan tekevät sijoituksesta toimimattoman ja johtavat sen purkautumiseen.

7.6. Varjoja onnistumisen kapealla polulla

Kaikissa ryhmäkeskusteluissa eniten toistuvat perhesijoitusta kuvaavat metaforat ovat polku ja matka. Metafora syntyy, kun jollekin asialle annetaan nimi, joka varsinaisesti kuuluu jollekin muulle – se on korvaava, vahvasti kontekstuaalinen ilmaisu (Kuusela 2004, 99). Sosiaalityön ammattikielessä matka-metaforaa käytetään hyvin yleisesti kuvaamaan perheen kanssa työskentelyä ja valittuja toimintatapoja. Tutkijat Johanna Hurtig ja Merja Laitinen käyttävät matkan metaforaa analyttisenä apuvälineenä kuvatessaan lastensuojelun reittejä ja etenemistapoja pahan kohtaamisessa (Hurtig & Laitinen 2000, 258). He löytävät viisi erilaista tapaa kohdata pahuus: moottoritie, puistotie, pyörätie, labyrintti ja tunneli. Näistä vain tunneli kohdistaa katseensa keskeisesti lapseen ja lapsen kokemukseen, vanhempia samanaikaisesti kuullen. Tunnelissa ei pelkästään tueta, vaan tehdään myös lapsen kannalta oikeita toimenpiteitä ja asiat suoraan kohdaten kuljetaan vaikeiden vaiheiden läpi kohti valoa. Tämä merkitsee epämurkuvuutta, pelkojen ja uhkien ääneen sanomista ja samalla lapsen äänen kohtaamista. Tunneli kuvaa lastensuojelua

parhaimmillaan. Suomalaista lastensuojelua lähimpänä ovat ehkä kuitenkin labyrintti ja puistotie, joissa lapsen itsensä kulkemista ei erityisesti seurata, vaan keskeistä on perhe- ja voimavara-keskeisyys, palveluiden tarjoaminen ja lapsen auttaminen perhettä tukemalla. Labyrinttia leimaa monimutkaisuus ja päämäärän epäselvyys, puistotietä rauhallinen eteneminen perheen omalla vauhdilla ja tavoitteilla. (Hurtig & Laitinen 2000, 249-265.) Lastensuojelun perhesijoituksissa paha on jo jouduttu kohtaamaan, huostaanotto ja kodin ulkopuolelle sijoittaminen on tapahtunut, tunneliin on jouduttu ja sen kautta on vain pyrittävä takaisin kohti valoa. Silti sijoitukseen tulee mukaan myös paljon labyrintin ja puistotien piirteitä: lapsen arki ja tulevaisuus ei välttämättä muutu selkeäksi, turvalliseksi ja pysyväksi. Lapsen kannalta tilanne voi edelleen olla valtavan monimutkainen ja korjautumisen vauhti välillä toivottoman hidas. Tässä kohdin perhehoitoa arvioivien sosiaalityöntekijöiden katse on lapsessa ja lapsen kokemuksessa, kun he osoittavat lastensuojelujärjestelmän piirteitä, jotka eivät tue tilanteen selkiytymistä sijoituksen jälkeen.

Tämän tutkimuksen aineistossa polku sosiaalityöntekijöiden käyttämänä metaforana näyttää viittaavan usein samaan kuin matka: monissa kohdin rinnakkain käytetään ilmaisuja *polun varrella* tai *matkan varrella*. Matka viittaa ehkä kuitenkin enemmän yhdessä tekemiseen, rinnakkain kulkemiseen tiettyä päämäärää kohti. Sijoitus ja sijaisperheen kanssa työskentely nähdään ”*yhdessä kuljettuna matkana*” (III). Polku sen sijaan on ehkä enemmänkin lapsen matka perhesijoituksen aikana, jonka kulkua sosiaalityöntekijä seuraa (”...*sen polun varrella, jota tää lapsi kulkee...*” III). Polulla ei ainakaan luonnossa kuljeta rinnakkain, vaan peräkkäin. Polku syntyy ympäristön tarjoamien mahdollisuuksien ja esteiden lopputuloksena. Se ei läheskään aina ole lyhin tai suorin reitti, mutta mutkitellessaankin se kuitenkin etenee tiettyyn suuntaan. Jos polulta poikkeaa sivuun, kulkeminen vaikeutuu ja muuttuu raskaammaksi. Polku on usein taloudellisin tapa edetä niissä olosuhteissa, mihin se syntyy.

Sosiaalityöntekijöiden kerronnassa ja tämän aineiston valossa perhesijoituksen onnistumisenkin näyttäisi olevan suhteellisen kapea polku, joka yksilöllisesti mutkitellen kulkee onnistumisen eri osatekijöissä, tasapainoillen niiden tarjoamien mahdollisuuksien ja rajojen puitteissa. Jotkut näistä osatekijöistä näyttäisivät olevan ulottuvuuksia, joissa osatekijän tai ominaisuuden olemassaolo kyllä edistää onnistumista, mutta sen liiallinen korostuminen jo saattaa estää sitä. Onnistumisen polku kulkee näissä ulottuvuuksissa hakien keskitietä, välttäen ääripäitä ja ehdottomuuksia. Ääripäiden korostuminen näyttäisi sosiaalityöntekijöiden kokemustiedon perusteella muodostavan varjon onnistumiselle, ennakkointia ja rinnakointia ajatellen ainakin mahdollisuuden jonkin muun kuin onnistuneen vaihtoehdon toteutumiseen (vrt. Morson 1994). Näin esimerkiksi sijaisperheeksi

ryhtymisen motiiveissa: se, että perheeseen halutaan lapsi, nähdään hyväksi yhtenä motiivina, mutta jos ”*lasta halutaan liikaa*” (I) ja sen taustalla on esimerkiksi kipeästi oma lapsettomuus, se ei välttämättä enää toimikaan hyvin sijoituksissa. Samoin ammatillisuuden kohdalla: ammatillisuutta tarvitaan, mutta jos sijoituksesta halutaan pelkästään työ ja toimeentulo perheeseen tai sijaisvanhempia on itse hoitoalan ammattilainen, ominaisuus saattaa haitata onnistumista. Onnistuneessa sijoituksessa lasta kohdellaan kuin omaa lasta, mutta tämäkään piirre ei saa korostua niin, että lasta aletaan ”*omia*”(I). Samoja piirteitä on myös yhteydenpidossa omiin vanhempiin: lapsi ei saa menettää heitä, mutta toisaalta liian tiivis yhteydenpito omiin vanhempiin voi estää kiintymisen sijaisperheeseen.

Raha- ja korvauskysymykset näyttävät muodostavan varsin mutkikkaan ulottuvuuden. Nimenomaan ja suoraan onnistumiseen liitettynä raha-asiat nousevat esille oikeastaan vain yhdessä ryhmässä (vaikka niistä toki keskustellaan kaikissa ryhmissä) eikä rahan tai korkeiden korvausten nähdä siinä ryhmässä ainakaan ennustavan sijoituksen onnistumista, mutta ei myöskään toisaalta välttämättä estävän sitä. Paremminkin niin, että ”...*nää rahakysymykset on tärkeitä, mutta... jos ne on päällimmäisenä niissä yhteiskeskusteluissa perheen kanssa, niin mä ajattelen, että se on ainakin vastakohta sille onnistumiselle*” (III). Toisaalta raha-asioiden vähättelyäkään ei pidetä hyvänä, se taas saattaa pitää sisällään vääränlaista uhrautumisen- tai hyväntekeväisyys-ajattelua. Rahan liiallinen korostuminen tulkitaan kuitenkin vahvasti sijaisvanhemmuuden motiiveille vieraaksi piirteeksi. Mikä sitten oikeastaan on tässä liikaa? Sosiaalityöntekijät näkevät, että yleisesti ottaen korvaukset voisivat olla nykyistä korkeampia, mutta ”*ansiotuloja niiden ei tarvitse koskaan kokonaan korvata*” (III). Tällä ehkä pyritään tasapainoon tavallisuuden (isänä ja äitinä olemisen) ja ammatillisuuden (sijaisvanhemmuuden erityisyyden) rajamaastossa – ja myöskin siinä, mitkä motiivit saavat tilaa sijaisvanhemmuuden taustalla.

Samalla tavalla joissakin muissakin sijoituksen onnistumiseen liitetyissä tekijöissä voi nähdä monensuuntaisia ulottuvuuksia siten, että osatekijän ominaisuutta tarvitaan jonkin verran, mutta ei liikaa eikä yksinomaisena, vaan hyvän tasapainon syntyminen vaatii siinäkin keskitietä. Näin esimerkiksi sijaisperheen omatoimisuuden ja tuen hakemisen kohdalla: sijaisperheellä on oltava sekä varmuutta toimia itse tavallisissa lapsiperheen asioissa että toisaalta sitten valmiutta tarvittaessa hakea ja ottaa vastaan tukea. Sosiaalityöntekijöiden vaihtuvuuden kohdalla samaten nähdään, ettei ole hyvä, jos vaihtuu liian usein eikä kokemusta ole, mutta oma varjonsa on silläkin, ettei työntekijä vaihdu ollenkaan. Myöskin kokeneen työntekijän pitäisi pystyä uudistumaan työssään.

7.7. Kertomuksen moniäänisyys

Catherine Kohler Riessman (1993, 16) sanoo, että tutkimus on äänten kuoro, vaikka se pyrkisikin antamaan äänen jollekulle erityisesti, mikä on nykyisin tutkimuksissa hyvin tavallista. Ääni viittaa siihen, kuka kertoo, miten asiat ovat ja arvioi niitä (Vuori 2002, 116). Tutkimuksessa voi olla voimakkaita ja alistettuja ääniä tai harmoniaan pyrkimistä. Tutkijasta riippuu, mitkä äänet saattavat dominoida ja kenen ääni kuuluu lopullisessa tuotteessa. Joka tapauksessa jokainen tutkija kertoo oman tulkintansa tutkittavasta ilmiöstä. Ääni ei ole sama kuin näkökulma, josta voidaan käyttää myös termiä fokalisointi, joka taas on peräisin narratologiasta (Rimmon-Kenan 1991). Fokalisointi viittaa siihen, kenen näkökulmasta asioita katsotaan ja arvioidaan, mistä perspektiivistä teksti esittää asiansa, mutta sillä on myös tekstin tietoon, tunteisiin ja ideologiseen suuntautumiseen viittaava laajempi merkitys (Vuori 2002, 116-117). Fokalisointi voi olla sisäistä tai ulkoista. Kun asioita ja tapahtumia kuvataan niiden sisältä käsin, myös tunteet tulevat mukaan. (Rimmon-Kenan 1991, 95-105.)

Tämän tutkimuksen kysymyksenasettelu on sosiaalityöntekijän tekemä ja myös aineistossa kertojana on sosiaalityöntekijä. Tätä tutkimusta ja tutkimusraporttia dominoi kyllä sosiaalityöntekijän ääni lastensuojelulain yhtenä toteuttajana ja perhesijoitusten vastuunkantajana. Mutta mitä ääniä kuuluu taustalla ja missä kohdin sosiaalityöntekijän ääni lainaa muita ääniä tai mahdollisesti muuttuukin itse alistetuksi ääneksi? Sosiaalityöntekijät tuovat lapsen kokemusta esiin ja tuntevat olevansa sen puolesta puhujia monimutkaisessa kokonaisuudessa, jossa lapsen ääni ei heidän kokemuksensa mukaan läheskään aina kuulu. Perhesijoituksen onnistuminen myös fokalisoidaan hyvin pitkälle lapseen, mutta ei yksinomaan. Sosiaalityöntekijät puhuvat aivan konkreettisesti sijaisperheen äänen kuuluviin saamisesta ja asettuvat välillä taas katsomaan asioita lapsen biologisen vanhemman näkökulmasta. Sosiaalityön kannalta fokalisointi on sisäistä, omat ja myös muiden osapuolten tunteet tulevat vahvasti mukaan kerrontaan.

Sosiaalityöntekijöiden kerronnassa alisteisessa ja heikkoäänisessä asemassa suhteessa lastensuojelujärjestelmään, lainsäädäntöön ja päättäjiin, tuntuvat olevan niin lapsi, sijaisperhe kuin sosiaalityöntekijäkin. Parhaiten järjestelmän nähdään kuuntelevan lapsen biologisen vanhemman vastustavaa ääntä, vaikka prosessointi sijoituksen jatkumisesta ei johtaisikaan muutoksiin lapsen elämäntilanteessa. Pysyvyyden ja jatkuvuuden, turvallisen olon osalta lapsen ääni ei pääse

kuuluviin, ei myöskään läheskään aina sijaisvanhemman tai sosiaalityöntekijän ääni lapsen edun ja tarpeiden puolestapuhujana. Lainsäätäjän ääni sanoo, että kaikki on toistaiseksi, vaikka se olisikin ristiriidassa lapsen perustarpeiden kanssa tai sen suhteen, mihin sijaisvanhemmat valmennetaan ja sitoutetaan.

Pyysin haastattelussa sosiaalityöntekijöitä asettumaan myös lapsen, biologisen vanhemman ja sijaisvanhemman asemaan ja kertomaan, mitä he arvelevat näiden eri osapuolten pitävän onnistumisena perhesijoituksessa. Näkökulma herätti aluksi eriasteista hämmennystä ryhmissä. Jossakin ryhmässä pohdittiin, voivatko ne olla jotenkin eri asioita ja myöhemmin nousi vielä kysymys, voiko lapsi ylipäänsä nähdä sijoitusta onnistuneena, kun huostaanotto on aina enemmän tai vähemmän väkivaltainen teko ja kaipuu kotiin on olemassa. Sama ryhmä kävi sitten kuitenkin pitkän keskustelun eri osapuolten mahdollisesti onnistumisena pitämistä asioista. Toisessa ryhmässä ensimmäinen arvio biologisten ja sijaisvanhempien kokemuksesta oli, että he määrittelevät sijoituksen onnistumista samoin kuin sosiaalityöntekijä, mutta siinäkin ryhmässä kysymys synnytti alkukommenttien jälkeen tarkemman pohdinnan. Sijaisvanhemman osalta onnistumisen nähtiin liittyvän tyytyväisyyteen siitä, että lapsi menee kouluun, menestyy siellä, on kavereita ja sosiaalisia suhteita – niin kuin kuka tahansa vanhempi ajattelee. Sijaisvanhemman onnistumisen kokemuksia saattavat olla myös ne tilanteet, joissa on pystynyt pitämään lapsen puolta ja ajamaan asioita onnistuneesti. Lapsen tuleminen oikeasti lähelle ja asioiden sujuminen biologisten vanhempien ja suvun kanssa nähtiin sijaisvanhemman kannalta onnistumisena. Biologisen vanhemman arvioitiin pitävän onnistumisena lapsen hyvinvointia ja sitä, että häntä arvostetaan sijaisperheessä. Sosiaalityöntekijöiden kokemuksen mukaan biologiselle vanhemmalle on tärkeää se, ettei lapsi unohda häntä ja vanhemmalle löytyy paikka ja rooli suhteessa omaan lapseen. Luottamuksellisen suhteen ja hyvän yhteistyön syntyminen sijais- ja biologisten vanhempien välille nähdään molempien kannalta onnistumisena.

Sosiaalityöntekijänkään ääni ei kuulu tutkimuksessa yksinäisenä, vaikka taustaorganisaatiosta riippumatta perhesijoituksen onnistumiseen liittyvässä kerronnassa on paljon yhteistä. Sijoittavan kuntapuolen sosiaalityöntekijä painottaa vähän eri asioita kuin valmentavan tai sijoitusta tukevan organisaation sosiaalityöntekijä. Ryhmien kertomukset keskustelevat keskenään sijaisperheelle asetettujen odotusten, taloudellisen tuen ja lapsen edun diskursseissa. Pienempien kuntien sosiaalityöntekijät näkevät toivon perhehoidon kehittämisen osalta isommissa yksiköissä, isossa yksikössä taas muutosvauhti on kova ja koetaan, että vanhanajan perhehoito katoaa. Toisaalta voidaan kysyä, puhuuko vanhanajan perhehoidosta vain pitkän kokemuksen omaava sosiaali-

työntekijä - millaisena perhehoidon ja sen onnistumisen näkee nuori sosiaalityöntekijä, jolla on kokemus vain nykyhetkestä ja sen suuntauksista? Siihen kysymykseen tämä tutkimus ei vastaa, kokemuksen ääni on siinä kohtaa dominoiva. Kokemuksen ääni kuuluu myös niissä kohdin, jossa sosiaalityöntekijät pohtivat kehityksen heiluriliikettä lastensuojelussa. Pitkällä työuralla moni on ehtinyt nähdä sekä koulukotien lakkauttamisen että erityisen huolenpidon yksiköitten syntymisen, samaten sen, miten suhtautuminen lapsen ja biologisen suvun yhteydenpitoon on aikojen kuluessa vaihdellut.

Sosiaalityöntekijän puheen taustalla kuuluu myös rahan ääni, osin sen määrävyyteen kuntapuolella alistuen osin sen vaikutusta voimakkaastikin kritisoiden. Uusien perhehoidon muotojen kehittyminen ja korvausten parantuminen, jotka nähdään sinänsä hyvinä asioina, ovat kuitenkin tuoneet mukanaan lieveilmiöitä, joiden myötä rahan ohjaus- ja motiivointivalta on korostunut. Perhesijoituksissa on yhä useammin kysymys myös sijaisperheen toimeentulosta ja siitä käytävistä neuvotteluista. Sosiaalityöntekijät näkevät vaarana lapsen joutumisen täysin objektin asemaan, kun keskustellaan siitä, mitä kenestäkin lapsesta maksetaan. Kuntapuolella epäily kohdistuu myös perhehoidon kehittämisen ja lisäämisen taustalla vaikuttaviin raha-motiiveihin: palataanko aikaan, jolloin ratkaisee se, kuka halvimmalla hoitaa?

8. JOHTOPÄÄTÖKSET

Kertomus on yksi tapa tehdä selkoa todellisuudesta. Tutkimuksessani olen tarkastellut sitä, miten sosiaalityöntekijät kertovat ja kuvaavat perhesijoituksen onnistumista ja miten kertominen kytkeytyy laajempiin ammatillis-kulttuurisiin käytäntöihin. Tutkimuksen lähestymistapa ja analyysi on narratiivinen. Kertomus, skripti ja kertomuksella olevat varjot muodostavat tutkimuksen keskeisimmät analyttiset käsitteet. Olen ymmärtänyt kertomuksen ensisijaisesti kokemusta jäsentävänä välineenä, ilmaisutapana, joka käyttää kielen resursseja tapahtumien kuvaamiseen ja hyödyntää omakohtaisen kokemuksen rinnalla myös kulttuurisia kertomisen malleja (skriptejä) mukautuen niihin ja toisaalta irrottautuen niistä poikkeamien ja murtumien kohdalla, jotka usein juuri luovat kertomisen tarpeen. Tässä tutkimuksessa tavoiteltu perhesijoituksen onnistumiskertomus ei ole yhtenäinen kertomus, vaan katkelmallinen ja myös hypoteettisia aineksia

sisältävä kertomus. Myöskään tutkimusaineistoa ei ole kerätty tarinoina, vaan se on sosiaalityöntekijöiden ryhmäkeskusteluissa yhdessä tuotettua, kokemusta kuvaavaa kerronnallista aineistoa.

Sosiaalityöntekijöiden kerronnassa olen tavoittanut kaksi rinnakkaista perhesijoituksen onnistumisen käsikirjoitusta, tavallisuuden ja ammatillisuuden skriptit, joihin sosiaalityöntekijät tukeutuvat jäsentäessään kokemustietoa perhesijoituksen onnistumisesta ja siihen vaikuttavista tekijöistä. Tavallisuuden skripti perhesijoituksen onnistumisen käsikirjoituksena pyrkii korjaamaan sitä murtumaa, jonka lapsen vaikea elämäntilanne ja huostaanotto jo sinänsä aiheuttavat kodin, vanhemmuuden ja arjen osa-alueisiin, tavanomaisuuteen lapsen elämässä. Ammatillisuuden skripti puolestaan tunnistaa tilanteen tosiasiallisen erityisyyden: ilman sitä ei sijoituksen kokonaisuus toimi lapsen edun mukaisella tavalla. Tavallisuuden rinnalla sijoitettu lapsi tarvitsee oikeutuksen ylläpitää omia läheissuhteitaan ja työstää aikaisempia kokemuksiaan voidakseen rakentaa katkeilevasta ja erilaisia traumatisoitumisia sisältävästä lastensuojelukertomuksesta omaa identiteettiään tukevan, toimivan elämäntarinan. Näiden kahden skriptin välinen suhde on mielenkiintoinen: molemmat ovat rinnakkain välttämättömiä, mutta jollain tavalla myös keskenään kilpailevia eikä niiden välisen tasapainon säilyttäminen ole ongelmattonta sen paremmin sijoituskohtaisesti kuin perhehoidon kehittämistäkään ajatellen. Jos tavallisuus on yksin hallitseva, lapsen poikkeuksellinen tilanne ja oma elämänhistoria kielletään. Jos ammatillisuus sijaisvanhemmuudessa korostuu liiaksi työnä tai toimeentulon saamisena, lapsi saattaa menettää yksilöllisen vanhemmuuden ja kodin kokemuksen, vaikka onkin sijoitettuna perheeseen.

Sisällöllisesti perhesijoituksen onnistuminen rakentuu sosiaalityöntekijöiden kerronnassa neljän kertomusta kuljettavan merkityskokonaisuuden, *lapsen hyvinvoinnin, toimivan yhteistyön, sijoituksen tunnelman ja lopputuloksen* varaan, jotka puolestaan kietoutuvat useisiin moniulotteisesti vaikuttaviin osatekijöihin. Tämän tutkimuksen perusteella, sosiaalityöntekijöiden kokemustiedon ja kerronnan kautta välittyneenä, perhesijoituksen onnistuminen näyttäisi olevan varsin kapea polku, jolta poikkeaminen reuna-alueelle tai ääripäähän jonkun keskeiseksi koetun, onnistumiseen vaikuttavan tekijän kohdalla, merkitsee riskiä tai vaaraa koko sijoituksen onnistumiselle ja tasapainolle. Onnistumiskertomuksella näyttää aina olevan oma hypoteettinen varjonsa, mahdollisuus muun kuin onnistuneen vaihtoehdon toteutumiseen jonkun osatekijän haitallisena korostumisena tai monen tekijän kasautuvana yhteisvaikutuksena. Ennakointia, rinnakointia ja jälkiarviointia käyttäen kokeneet sosiaalityöntekijät pyrkivät löytämään sijoitukseen

tasapainon, jossa todennäköisyys onnistuneen vaihtoehdon toteutumiseen on mahdollisimman suuri ja aikaisempiin kokemuksiin perustuvat riskit mahdollisimman pieniä (vrt. Morson 1994).

Sosiaalityöntekijät arvioivat hyvin pitkälle sijoituksen onnistumista intuitiivisella tasolla: tunnelman, ilmapiirin, luottamuksen, arvostuksen ja hyväksynnän kautta. Myös käytetty kieli saa suuren merkityksen perhesijoituksen onnistumisen kuvaajana: millä tavoin sijaisperheessä puhutaan lapsesta ja sijoitukseen liittyvistä asioista. Intuitiivisen tiedon korostumisen voi nähdä kytkeytyvän tutkimukseen osallistuneiden sosiaalityöntekijöiden kokemuksen määrään. Kaikilla osallistujilla on enemmän kuin yksittäisiä kokemuksia perhehoidosta, osalla todella paljon ja pitkältä ajalliselta jaksolta, lyhyemmän työkokemuksen omaavilla taas ainakin useista rinnakkaisista tapauksista. Saarnion (1993) asiantuntijuuden kehittymistä kuvaavassa mallissa juuri kokeneet ja taitavat työntekijät toimivat pitkälti intuitiivisen tiedon varassa teoreettisen tiedon ohella.

Tämä tutkimus osoittaa, että perhesijoituksen prosessinomaisuus sosiaalityössä tunnustetaan samaten sosiaalityöntekijän säännöllisen kontaktin ja tuen erityinen merkitys onnistumiselle, mikä on tullut esille myös muissa perhehoitoa koskevissa tutkimuksissa (vrt. Janhunen 2007; Kähkönen 1991; Vinnerljung 1996a). Mutta ainakaan tässä aineistossa sosiaalityöntekijä itse ei tule esille prosessin hallitsemiseen tai sen suuntaa aktiivisesti muuttamaan pyrkivänä toimijana, kertomuksen kuljettajana (vrt. Jokinen 2003), vaan enemmänkin tarkkailijana, tukijana, puskurina ja tarvittaessa sovittelijana eri osapuolten välillä. Vaikeissa tilanteissa se voi merkitä voimattomuuden ja keinottomuuden korostumista, kuten sosiaalityöntekijät itsekin tunteitaan kuvaavat. Toisaalta se voi merkitä myös nimenomaan kokemuksen tuomaa käytännön viisautta perhesijoitusten kohtaamisessa. Inhimillisenä, virtaavana prosessina perhesijoituksen kohtaamiseen tarvittava tieto syntyy vasta prosessin aikana – tarkat, yksilöllisestä prosessista riippumattomat suunnitelmat ja ohjaus todennäköisesti vain estäisivät sen kulkua (vrt. Venkula 2005).

Mutta kaikesta huolimatta herää kysymys, voitaisiinko perhesijoituksissa sittenkin suunnitelmallisemmin ja ennaltaehkäisevämmiin käyttää kokemustietoa sijoitusten tukemiseen ja onnistumiskertomuksen kuljettamiseen? Millaisia uusia, konkreettisia menetelmiä voitaisiin kehittää lisää esimerkiksi lapsen elämäntarinan narratiiviseen ja voimavaroja vapauttavaan jäsentämiseen, biologisten vanhempien hyväksynnän ja uuden roolin rakentamiseen, sijaisperheiden alkuvaiheen mahdollisten pettymysten läpikäymiseen ja omien lasten sopeutumisen tukemiseen? Janhunen (2007, 83) toteaa tutkimuksessaan purkautuneista perhesijoituksista, ettei tukea useinkaan tarjota ennaltaehkäisevästi, vaan vasta, kun on ajauduttu kriisiin. Janhunen viittaa myös

kansainvälisiin tutkimuksiin, joissa on todettu, että pysyvyyttä lisäävä tuki on nimenomaan koulutuksellista ja emotionaalista - aineellinen ja konkreettinen tuki ei ole ratkaissut ainakaan sijaisvanhempien jaksamisen ongelmia. Samoin tässä tutkimuksessa sosiaalityöntekijät kyseenalaistavat rahan merkityksen onnistumisen takaajana.

Jos sosiaalityöntekijä ei toimi tai ei voi toimia onnistumiskertomuksen kuljettajana, herää kysymys, kuka oikeastaan perhesijoituksissa kertomusta kuljettaa? Jääkö monimutkaistuvissa tilanteissa aivan liian suuri vastuu vapaaehtoistyötä tekeväälle sijaisperheelle yksin? Ja annetaanko toisaalta organisaatioissa sosiaalityöntekijällekään mahdollisuutta toimia niin kuin hän hyväksi tietää? Perhesijoitusten tukeminen on sosiaalityön osalta hyvin pitkälle ja puhtaasti myöskin resurssikysymys (vrt. Rousu 2007). Tulevaisuudessa se voi olla myös koko perhehoidon lisäämisen kohtalon kysymys. Kuten sosiaalityöntekijät itse tässä tutkimuksessa toteavat, perhesijoitus vaatii onnistuakseen aina paljon enemmän sosiaalityön resursseja kuin muut sijoitusmuodot. Tavallisen lapsuuden rakentaminen uusissa perheolosuhteissa on aikaa vievää, vaikeaa työtä, jonka kanssa myös sosiaalityöntekijä jää helposti liian yksin, liian vähäisten resurssien kanssa. Äärimmäinen ajan puute, jolloin ”*ei ole aikaa edes ajatella*”, estää suunnitelmallisuuden ja ennaltaehkäisevän työskentelyn myös perhesijoituksissa. On tärkeää, että mahdollisimman monen lastensuojelulapsen kohdalla yhteiskunnan voimavarat suunnataan varhaisella puuttumisella tavallisuuden tukemiseen omassa syntymäkodissa, mutta jos huostaanottoon ja sijoitukseen kaikesta huolimatta joudutaan, on hyväksyttävä sen vaatimat todelliset panostukset. Onnistumista ajatellen perhesijoitusten määrää ei voi lisätä lisäämättä samalla sosiaalityön resursseja.

Yksityisen perheen, sijaisperheen haavoittuvuus ja erilaisuus muihin sijoitusmuotoihin nähden on yksi keskeinen osa-alue sosiaalityöntekijöiden onnistumiseen liittyvissä pohdinnoissa. Lastensuojelun juridisoitumisen, lasten erityistarpeiden ja perhetilanteiden monimutkaistumisen myötä onnistumisen paine ja toisaalta myöskin epävarmuus on perhehoidon sosiaalityössä kasvanut. Tehdyt päätökset ja valitut toimintatavat on nykyisin pystyttävä perustelemaan entistäkin tarkemmin kaikissa tilanteissa, myös silloin, kun tehty päätös osoittautuu ongelmalliseksi. Onko perhekoti tai laitos sosiaalityöntekijän kannalta niin paljon turvallisempi ja toisaalta syntymävanhempien kannalta niin paljon neutraalimpi vaihtoehto, että siinä piileekin yksi vahvimpia syitä perhesijoitusten vähentymiseen? Ja etenkin kun siihen liittyy myös sosiaalityön resurssien niukentuminen ja sitä kautta rajalliset mahdollisuudet tosiasiaassa tukea sijaisperhettä? Jos sijoituksessa on paljon vaativia elementtejä ja riskitekijöitä, ne pyritään pitämään hallittavina käyttämällä ammatillisia sijoituspaikkoja?

Tässä tutkimuksessa lapsilla itsellään olevat vaikeat ongelmat eivät muodostu sosiaalityöntekijöiden kerronnassa keskeiseksi tekijäksi perhesijoituksen onnistumista ajatellen, vaikka niitä ryhmäkeskusteluissa välillä sivutaan ja ne tiedostetaan. Myöskään Janhusen (2007) tutkimuksessa lasten ongelmat eivät osoittaudu perhesijoitusten purkautumisen pääasialliseksi syyksi, vaikka yleisen tason keskusteluissa ne nähdään usein perhesijoitusten vähäisyyden tai niiden purkautumisen taustalla. Ovatko lapsille lastensuojelulapsuuden aikana syntyneet traumaattiset vauriot ja erityisongelmat sellainen alue, johon sosiaalityöntekijä ei voi enää sijoitusvaiheessa vaikuttaa ja ainakin pieniä lapsia on pyrittävä sijoittamaan perheisiin - tulevaisuudessa lisääntyvässä määrin - jäävätkö ne siksi onnistumista arvioitaessa taustalle ja katse kohdistuu enemmän sijaisperheeseen, oikeisiin valintoihin ja yhdistelmiin? Aineistosta välittyvä vahvasti kokemus sijoitusten erilaisuudesta: kun yhdistelmä on oikea, sijoitus saattaa toimia hyvin, vaikka lapsella onkin paljon ongelmia.

Sosiaalityöntekijöiden kokemustieto tekee näkyväksi tavallisuuden ja arjen perustavanlaatuisen merkityksen lapsen elämässä, mutta samalla se tekee näkyväksi myös sen, miten hidasta ja työlästä tavallisuuden saavuttaminen tosiasiasa on, kun se kerran lastensuojelun sijoitustilanteessa murtuu. Kokemustiedon myötä tavallisuuden saavuttamisen, nopean ennalleen korjautumisen skriptikin murtuu. Perhesijoitus ei käänneä aikaa taaksepäin, mikään lapsen elämässä ei ala alusta, aikaisempien kokemusten seuraukset jatkuvat sijoituksesta huolimatta. Tavallisuutta rakennetaan epätavallisissa olosuhteissa, aiempien tapahtumien, traumaattisten kokemusten ja kotoa pois sijoittamisen luomasta marginaalista käsin. Perhesijoituksen onnistuminen on ”*monen tahon osaamisen lopputulosta*”, kuten eräs sosiaalityöntekijöistä toteaa. Onnistuessaan se kuitenkin tarjoaa lapsen kannalta jotain ainutlaatuista laitokseen verrattuna: vaikka perhesijoitus interventiona ja toimeksiantosopimus-suhteena päättyy viimeistään lapsen aikuistuesssa, sen kautta rakentuneet tärkeät perhesuhteet ja kiintymyssuhteet jatkuvat. Usein koko elämän ajan. Tämä perhesijoituksen erityispiirre on ollut havaittavissa aikaisemmassa tutkimuksessa ja sitä myöskin tähän tutkimukseen osallistuneet, kokeneet sosiaalityöntekijät pitävät yhtenä onnistumisen keskeisimmistä sisällöistä (vrt. Mikkonen 2008).

Sosiaalityön kannalta perhesijoituksen pitkä aikajänne tekee siitä erityisen myös ammatillisuutta ja sosiaalityöntekijän omia tunteita ajatellen. Lastensuojelussa tehdyt päätökset voi työntekijänä ja vastuuhenkilönä joutua kohtaamaan jopa kahdenkymmenen vuoden kuluttua, mikä ei ole kovin tavallista muissa ammattiteissa. Epävarmuustekijät, epäonnistumisen tunteet ja tilannekohtaiset vaikeudet puhuttavat – tutkimuksen haastattelutilanteissakin sosiaalityöntekijöille syntyy tunne,

että puhutaan vain vaikeuksista, vaikka yleensä ottaen kuitenkin perhesijoituksissa onnistutaan. Tätä tukevat myös aikaisemmat tutkimukset Suomessa sijoitusten pysyvyyden ja lapsen tilanteen kohentamisen osalta (vrt. Janhunen 2007; Kalland & Sinkkonen 2001; Laurila 1999; Mikkonen 2008). Ristiriitaisia ja vaihtelevia tutkimustuloksia on saatu sijoitettujen lasten selviytymisestä ja ongelmista aikuisena, mutta niiden kohdalla ehkä olisi tarkemmin mietittävä, verrataanko niitä normaaliväestöön vai suhteutetaanko ne lapsen omaan taustaan ja lähtötilanteeseen. Sijoitus ei ehkä koskaan voikaan kokonaan korjata aikaisempien traumaattisten lapsuudenkokemusten seurauksia, vaikka osaltaan niitä työstääkin ja ainakin pysäyttää vaurioittavan elämänkulun. Lapsuuden ainutkertaisuus on väistämättömän kipeä tosiasia lastensuojelussakin. Lapsen aikaisempien kokemusten seurausten näkyminen edelleen sijoituksen aikana ja perhesijoitusprosessin vaihtelevat tilanteet tekevät vaikeaksi säilyttää perspektiivin sijoitusten kokonaisvaltaisempaan onnistumiseen. Perhehoidon sosiaalityön pirstaloituessa pitkän aikavälin onnistumisen ja sijoitettujen lasten selviytymisen tietoisempi esillä pitäminen auttaisi näkemään ja ymmärtämään prosessin mutkittelevaa kulkua kohti lopputulosta, jota lapsen lähtötilanteeseen nähden voidaan pitää onnistuneena.

Aikaisempi tutkimus tukee monissa kohdin sitä, mitä sosiaalityöntekijät tässä tutkimuksessa kertovat perhehoidon onnistumisesta omasta kokemuksestaan käsin. Lapsen ja perheen yhteensopivuus sekä toimiva yhteistyö kaikkien osapuolten välillä nousevat yksityiskohtia tärkeämmiksi sijoitusta tukeviksi tekijöiksi niin tässä kuin aikaisemmassakin tutkimuksessa. Samoin alkuvaiheen tuki, sijoitusprosessin selkeys ja sosiaalityöntekijän aktiivinen mukanaolo saavat erityisen merkityksen. (Vrt. Janhunen 2007; Kähkönen 1991; Laurila 1999.) Sijoituksen muun kokonaisuuden hyvä toimivuus antaa rauhan lapselle keskittyä omaan kehitystehtäväänsä, kasvaa omaan täyteen mittaansa olosuhteiden sitä estämättä. Tutkimukseen osallistuneet sosiaalityöntekijät kokevat kuitenkin monissa perhesijoituksissa vaikeaksi pysyvyyden ja jatkuvuuden tunteen ylläpitämisen, jonka on todettu olevan lapsen hyvinvoinnin kannalta keskeinen tekijä. Kuvastaako tätä perhesijoituksen ongelmakohtaa myös se, että adoptio on useissa tutkimuksissa todettu vähiten ongelmia tuottavaksi lapsen aikuisuutta ajatellen? Adoptiossa kaksien vanhempien välisten ristiriitojen mahdollisuutta ei yleensä ole eikä myöskään ratkaisun purkaminen ole mitenkään läsnä lapsen arjessa. Adoptio toteutuu usein jo lapsen varhaisvuosina, mikä on myös useissa sijoituksia koskevissa tutkimuksissa todettu yhdeksi onnistumista tukevaksi tekijäksi (vrt. Laurila 1999; Vinnerljung 1996a). Tässä tutkimuksessa lapsen varhaisvuosina sijoittamisen vaikutus onnistumiseen ei tule esille missään fokusryhmässä. Syitä siihen voi vain arvailla. Näkevätkö sosiaalityöntekijät ehkä tässäkin oikeat yhdistelmät keskeisempänä kuin

lapsen sijoitusiän – vähän samalla tavoin kuin lapsilla itsellään olevien vaikea-asteisten ongelmienkin kohdalla? Vai onko sijoituksen oikea-aikaisuudelle olemassa muita perusteluita? Sijoitetun nuoren kannalta sosiaalityöntekijät näkevät joka tapauksessa tärkeäksi, että nuori voi kokea huostaanoton olleen perustellun ja vanhempia autetun riittävästi ennen sitä. Se auttaa hyväksymään ja läpikäymään omaa elämäntarinaa niin, että sijoitus ratkaisuna voi tuntua lapsesta itsestään oikealta ja onnistuneelta.

Vaikka kokemustieto tavallaan toimii vastavoimana ajan ohikiitävyydelle ja hetkellisyydelle, on kuitenkin muistettava, että se, mitä me tällä hetkellä ajattelemme perhesijoituksista, on yhtä kulttuurivaikutteista ja aikasidonnaista kuin kaikki aikaisemmatkin tavat ajatella (vrt. Morson 1994). Tämä tutkimus on yksi tulkinta ja kertomus perhesijoituksen onnistumisen moniulotteisesta kokonaisuudesta, tässä ajassa ja sosiaalityön näkökulmasta. Kokemustiedon laajentaminen ja syventäminen vaatisi ehdottomasti sen peilaamista myös sijoitetun lapsen ja sijaisperheen kokemuksiin, samojen kysymysten esittämistä heille ja samalla jatkuvan vuoropuhelun käynnistämistä eri tulkintojen ja kertomusten kesken. Monissa tutkimuksissa todettu lapsen sivullisuuden kokemus ja etäinen suhde sosiaalityöntekijään näkyy tämänkin tutkimuksen aineistossa ainakin välillisesti: keskustelun kokonaisuuteen nähden lapsi itse toimijana ja keskushenkilönä ottaa suhteellisen pienen tilan sosiaalityöntekijöiden onnistumiseen liittyvässä kerronnassa. (Vrt. Janhunen 2007; Johnson & al. 1995; Vinnerljung 1996a; Vähämaa 2000.) Ja kuitenkin myös tässä tutkimuksessa sosiaalityöntekijät kokevat lapsen ensisijaisuuden, äänen ja oikeuksien yhä edelleen kyseenalaistuvan suhteessa aikuisten oikeuksiin ja lastensuojelujärjestelmään. Ehkä perhehoidon toteuttamista ja sen onnistumisen edellytyksiä pitäisikin tarkastella enemmän koko sen arvopohjan ja toimintakehyksen sisällä, joka kuvastaa yhteiskunnan suhtautumista lapsen asemaan ja lapsiin yleensä, kuin vain erillisenä marginaalina lastensuojelun sisällä.

Sosiaalista maailmaa tutkittaessa ei voida pyrkiä varmuuteen, totuuteen, vaan kysymys on enemmänkin tutkimuksen uskottavuudesta, johon voi pyrkiä kuvaamalla haastattelukontekstia, aineistoa ja analyysia mahdollisimman kattavasti niin, että lukija voi nähdä, miten tulkinnat on tehty ja voi kuvitella vaihtoehtoiset mahdollisuudet (Riessman 1993, 22). Asetelma on erityisen monisyinen silloin, kun lähdetään tutkimaan itselle tuttua aihepiiriä. Perhesijoitusten onnistuminen sosiaalityön kokemustietona on sillä tavalla erityinen ja rajattu aiheena, että siihen on tutkijallakin oltava jokin positio ja siitä on tiedettävä jotain, että sitä ylipäänsä voi ymmärtää ja tutkia. En ole voinut kokonaan asettua tutkittavieni maailman ulkopuolelle, tiedostan sen. Toisaalta pyrkiessäni kuitenkin tietoisesti hyvin neutraaliin, jopa passiiviseen, rooliin ryhmäkeskusteluissa olen voinut

myös menettää tietoa. Joka tapauksessa olen pyrkinyt olemaan kuvauksessani mahdollisimman tarkka ja sijoittamaan myös omat tutkijan ja sosiaalityöntekijän lähtökohtani kertomukseen, jota tutkin. Lukijan tehtäväksi jää viime kädessä arvioida, ovatko tekemäni tulkinnat vakuuttavia ja järkeviä ja millä tavoin oma ääneni kuuluu lopullisessa työssä.

Aineistosta tehdyn tulkinnan uskottavuuden lisäämiseksi olisin voinut palauttaa tutkimusraportin tutkittaville itselleen arvioitavaksi ja vahvistettavaksi. Harkitsinkin sitä, mutta ajanpuutteen ja käytännön toteutuksen lisäksi myös sillä on omat rajoituksensa: osallistujien kertominen ei ole staattista, tulkinta on muuttuva eikä toisaalta yksittäinen osallistuja voi välttämättä arvioida useista kertomuksista tehtyä teoretisointia. Vastuu lopullisesta työstä jää kuitenkin tutkijalle. Viime kädessä jokainen tutkija kertoo aiheestaan oman tarinansa. (Eskola 2004, 137; Riessman 1993, 61-65.)

Tässä tutkimuksessa syntynyt, oma sosiaalityöntekijän ja tutkijan tarinani perhesijoituksen onnistumisesta, lyhyesti ja sellaisena kuin olen kuullut sosiaalityöntekijöiden sen minulle kertovan:

Kun lapsi sijoitetaan perheeseen:

Huostaanotto on perusteltu.

Lapsi ja nuori voi kokea, että vanhempia on autettu riittävästi ennen sitä.

Sijoitus ja sijaisperhe on oikea ratkaisu.

Tiedetään mitä lapsi tarvitsee. Riskit ja suojaavat tekijät arvioidaan huolellisesti.

Sijaisperheellä on realistiset odotukset, oikeat motiivit, valmennus ja riittävästi tietoa lapsesta.

Sosiaalityöntekijällä on aikaa ja rauha ajatella, yhteensovittaa lasta ja perhettä.

Valmistella ja kuulla kaikkia.

On luottamus sijaisperheeseen ja varmuus oikeasta päätöksestä.

Oikea lapsi menee oikeaan perheeseen. Nuorimmaksi.

Kahdet vanhemmat tulevat toimeen keskenään.

Alkuvaihe on tärkeä, ensimmäiset kontaktit. Tutustuminen. Pettymysten yli pääseminen.

Tarvitaan myös aikaa sopeutua.

Ja lupa lapselle kiintyä sijaisperheeseen. Vanhemman surua työstämällä.

Vanhemmalle löytyy oma rooli ja paikka lapsen elämässä.

Eikä lapsi menetä omia vanhempiaan.

Yhteistyötä ja luottamusta. Selkeät pelisäännöt. Avoimuutta. Erilaisuuden hyväksymistä.

Luontevaa yhteydenpitoa, arkea, juhlia.

Lapsi on kuin oma lapsi. Kiintymys syntyy.

On iloa lapsesta sijaisäitinä ja isänä - ammatillisuutta silloin kun sitä tarvitaan.

Tarvittavat muutokset lapsen elämässä toteutuvat. Lapsi voi hyvin.

Lapsi saa kodin, joka on hänellä vielä aikuisenakin.

Sosiaalityöntekijä pitää tiiviisti yhteyttä. Tapaa lasta kahden kesken.

Sijaisperhe saa tukea perheen omilla ehdoilla.

Ja riittävät korvaukset, jotka eivät korostu lapsen kustannuksella.

Sosiaalityöntekijällä itsellään on työyhteisön ja esimiehen tuki.

Perhehoidon kehittämisessä etusijalla on lapsi...

LOPUKSI

Kiitän lämpimästi kaikkia tutkimukseeni osallistuneita sosiaalityöntekijöitä arkityössä erittäin arvokkaan ajan antamisesta sekä oman rikkaan kokemuksen jakamisesta.

Kiitän myös Suomen Kulttuurirahaston Etelä-Pohjanmaan rahastoa minulle myönnetystä apurahasta, joka on mahdollistanut välillä kokopäiväisen keskittymisen tämän tutkimuksen tekemiseen.

LÄHTEET

Andersson, Gunvor & Aronsson, Karin (red.) & Hessle, Sven & Hollander, Anna & Lundström, Tommy (2001) Livsdramer, kunskaper och barnets röst. Teoksessa Andersson, Gunvor & Aronsson, Karin (red.) & Hessle, Sven & Hollander, Anna & Lundström, Tommy: Haverier i social barnavård. Fem fallstudier. Stockholm: Gothia, 198-219.

Bamberg, Michael (2004) Considering counter-narratives. Teoksessa Bamberg, Michael & Andrews, Molly (toim.) Considering Counter-Narratives. Narrating, resisting, making sense. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 351-371.

Banks, Sarah (2001) Ethics and Values in Social Work. Second edition. Houndsmills, Basingstoke, Hampshire: Palgrave.

Batsleer, Janet & Humphries, Beth (2000) Welfare, Exclusion and Political Agency. Teoksessa Batsleer, Janet & Humphries, Beth (toim.) Welfare, Exclusion and Political Agency. London: Routledge, 1-21.

Berger, Peter L. & Luckmann, Thomas (1966/1994) Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen: tiedonsosiologinen tutkielma. Helsinki: Gaudeamus.

Bloor, Michael & Frankland, Jane & Thomas, Michelle & Robson, Kate (2002) Focus Groups in Social Research. London: Sage Publications.

Briggs, Charles L. (2002) Interviewing, Power/Knowledge and Social Inequality. Teoksessa Gubrium, Jaber f. & Holstein, James A. (toim.) Handbook of Interview Research. Context and Method. Thousand Oaks: Sage Publications, 911-922.

Bruner, Jerome S. (1986) Actual minds, possible worlds. Cambridge: Harvard University Press.

Bruner, Jerome S. (1991) The narrative construction of reality. Critical Inquiry 18, 1-21.

Coffey, Amanda & Atkinson, Paul (1996) *Making Sense of Qualitative Data. Complementary Research Strategies*. Thousand Oaks: Sage Publications.

Cheetham, Juliet & Fuller, Roger & McIvor, Gill & Petch, Alison (1996) *Evaluating social work effectiveness*. Buckingham/Philadelphia: Open University Press.

Daphne- raportti 2007. Daphne Programme – Year 2002. Final Report. Mapping the number and characteristics of children under three in institutions across Europe at risk of harm.
<http://www.daphne-toolkit.org> . Viitattu 24.04. 08.

Drury-Hudson, Julie (1999) *Decision Making in Child Protection: the Use of Theoretical, Empirical and Procedural Knowledge by Novices and Experts and Implications for Fieldwork Placement*. *British Journal of Social Work* 29 (1), 147-169.

Einemäki, Pekka (1995) *Onko veri vettä sakeampaa – tutkimus perhehoidossa olleiden nuorten psykososiaalisista verkostoista*. Sosiaalityön pro gradu-tutkielma. Tampere: Tampereen yliopisto.

Eronen, Tuija (2007) *Katsaus 2000-luvulla julkaistuun suomalaiseen lastensuojelututkimukseen. Sosiaalialan kehittämishanke. Lastensuojelun kehittämisohjelma 2004-2007*.
<http://www.sosiaaliportti.fi/fi-FI/lastensuojelunkäsikirja/tuke>. Viitattu 12.05.08.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha (1999) *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.

Eskola, Jari (2004) *Tutkijan monet valinnat*. Teoksessa Eskola, Jari & Pihlström, Sami (toim.) *Ihmistä tutkimassa. Yhteiskuntatieteiden metodologian ajankohtaisia kysymyksiä*. Kuopio: Kuopio University Press, 137-160.

Fook, Jan (2001) *Linking Theory, Practice and Research*. *Critical Social Work* 2 (1).
http://www.criticalsocialwork.com/02_1_linking_fook.html . Viitattu 15.10.07.

Forsberg, Hannele (1996) *Mikä on tietoa lastensuojelussa? Nonverbaalisen tunnetiedon verbalisointiharjoitus*. *Janus* (4) 4, 381-394.

Forsberg, Hannele (2001) *Palaverin päätyttyä pihisimme vihasta? Väkipalta, auttajat ja kirjoitetut tunteet*. *Janus* (9)1, 3-21.

Forsberg, Hannele (2002a) *Lasten asiakkuudet ja kokemukset turvakodissa. Arviointitutkimus Lapsen aika-projektista. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu 31*. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto.

Forsberg, Hannele (2002b) *Asianosaiset ja marginaalia koskeva kerronta*. Teoksessa Juhila, Kirsi & Forsberg, Hannele & Roivainen, Irene (toim.) *Marginaalit ja sosiaalityö*. Jyväskylä: Sophi, 107-110.

Frank, Arthur W. (1995) *The Wounded Storyteller: Body, Illness and Ethics*. Chicago/London: The University of Chicago Press.

Georgakopoulou, Alexandra (2006) *Thinking big with small stories in narrative and identity analysis*. *Narrative Inquiry* 16 (1), 122-130.

George, Shanti & Van Oudenhoven, Nico & Wazir, Rehka (2003) Foster care beyond the crossroads. Lessons from an international comparative analysis. *Childhood* 10 (3), 343-361.

Gubrium, Jaber F. (1997) *The New Language of Qualitative Method*. New York: Oxford University Press.

Gubrium, Jaber F. & Holstein, James A. (2002) From the Individual Interview to the Interview Society. Teoksessa Gubrium, Jaber F. & Holstein, James A. (toim.) *Handbook of interview research: Context & method*. Thousand Oaks: Sage Publications, 3-32.

Haapasalo, Jaana & Repo, Anu (1998) Sijoitettujen lasten kehitys. Katsaus tutkimuksiin. Aiheita 36/1998. Helsinki: Stakes.

Healy, Karen (2000) *Social Work Practices. Contemporary Perspectives on Change*. London: Sage Publications.

Healy, Karen (2005) *Social Work Theories in Context: Creating Frameworks for Practice*. Hampshire: Palgrave Macmillan.

Heikkinen, Eine (2005) Tiivistelmä selvityshenkilö Eine Heikkisen Perhehoidon selvityksen kehittämisehdotuksista. Työpaperi käytettäväksi Lastensuojelun kehittämissuunnitelman sijaishuolto-osiossa.

Heikkinen, Hannu L.T. (2001) Narratiivinen tutkimus – todellisuus kertomuksena. Teoksessa Aaltola, Juhani & Valli Raine (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin*. Jyväskylä: PS-kustannus, 116-132.

Heino, Tarja & Sallila, S. (1998) Muutokset lasten sijoituksissa ja sijoituskäytännöissä vuosina 1991-1996. Aiheita 5/1998. Helsinki: Stakes.

Holland, Sally (2004) *Child and Family Assessment in Social Work Practice*. London: Sage.

Holstein, James A. & Gubrium, Jaber F. (2000) *The Self We Live By. Narrative Identity in a Postmodern World*. Oxford: Oxford University Press.

Hurtig, Johanna & Laitinen, Merja (2000) Kohtalokas kolmio. *Janus* vol. 8 (3), 249-265.

Hyvärinen, Matti (2006) Kerronnallinen tutkimus. Laadullisen tutkimuksen verkko-opetuskokonaisuus. http://www.uta.fi/laitokset/sospol/luennot/laatu/kerr_miksi.htm. Viitattu 15.12.07.

Hyvärinen, Matti (2007) Kertomus ja kertomuksen rajat. *Puhe ja kieli* 27 (3), 127-140.

Hyvärinen, Matti & Löyttyniemi, Varpu (2005) Kerronnallinen haastattelu. Teoksessa Ruusuvoori, Johanna & Tiittula, Liisa (toim.) *Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*. Tampere: Vastapaino, 189-222.

Isokorpi, Tia & Viitanen, Päivi (2001) *Tunnevoimaa*. Tampere: Tammi.

Jallinoja, Riitta (2006) Perheen vastaisku. Familistista käännettä jäljittämässä. Helsinki: Gaudeamus.

Janhunen, Tarja (2007) Sijoitusten purkautuminen pitkäaikaisessa perhehoidossa. Jyväskylä: Perhehoitoliitto.

Johnson, Penny Ruff & Yoken, Carol & Voss, Ron (1995) Family Foster Care Placement: The Child's Perspective. *Child Welfare* 5, 959-974.

Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Raitakari, Suvi (2003) Sosiaalityötä "menestystarinoiden" tuolla puolen? Teoksessa Satka, Mirja & Pohjola, Anneli & Rajavaara, Marketta (toim.) Sosiaalityö ja vaikuttaminen. Jyväskylä: Sophi, 149-169.

Jokinen, Eeva (2005) Aikuisten arki. Helsinki: Gaudeamus.

Juhila, Kirsi (2006) Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat. Tampere: Vastapaino.

Järventie, Irmeli (2001) Eriarvoisen lapsuuden muotokuva. Teoksessa Järventie, Irmeli & Sauli, Hannele (toim.) Eriarvoinen lapsuus. Porvoo: WSOY, 83-124.

Kalland, Mirjam & Sinkkonen, Jari (2001) Finnish children in Foster Care: Evaluating the breakdown of Long-Term Placements. *Child Welfare* 80(5), 513-527.

Kaplan, Robert S. & Norton, David P. (1996) Translating strategy into action: the balanced scorecard. Massachusetts: Harvard Business School Press.

Kaplan, Robert S. & Norton, David P. (2004) Strategy maps. Converting intangible assets into tangible outcomes. Massachusetts: Harvard Business School Press.

Ketola, Jari (2005) Sijaisperhetoiminnan suunnitelmallinen organisointi ja sijaisperheiden tukeminen. Teoksessa Laaksonen, Sari & Kemppainen, Matti (toim.) Oljista, risuista vai tiilestä? Artikkeleita hoidon laatua tukevista tekijöistä sijaishuollossa. Laituri-projekti. Sijaishuollon neuvottelukunnan julkaisuja 20. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto, 125-142.

Ketola, Jari (2008) Lasse laitokseen – Per perheeseen. Perhehoidon vertailua Suomi, Pohjoismaat, Eurooppa. Seminaari Eduskuntatalossa 05.03.2008. Uudistuva perhehoito lastensuojelun sijaishuollon rakennemuutoksessa.

Kuronen, Marjo (2003) Eronnut perhe? Teoksessa Forsberg, Hannele & Nätkin, Ritva (toim.) Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä. Helsinki: Gaudeamus, 103-120.

Kuusela, Pekka (2004) Metafora, metateoria ja sosiaalityöt. Teoksessa Eskola, Jari & Pihlström, Sami (toim.) Ihmistä tutkimassa. Yhteiskuntatieteiden metodologian ajankohtaisia kysymyksiä. Kuopio: Kuopio University Press, 77-104.

Kähkönen, Päivi (1991) Biologisen perheen huomioon ottaminen lapsen huostaanotossa ja sijoituksessa. Jyväskylän yliopiston perhetutkimusyksikön julkaisuja 2. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Känkänen, Päivi & Laaksonen, Sari (2006) Selvitys sijaishuollon ja jälkihuollon nykytilasta ja kehittämistarpeista. Sosiaalialan kehittämishanke. Lastensuojelun kehittämisohjelman raportit (2004-2007). Sijaishuolto ja jälkihuolto. <http://www.sosiaaliportti.fi/fi-FI/lastensuojelunkäsikirja/tuke>. Viitattu 12.05.08.

Laakso, Riitta & Saikku, Peppi (1998) Hyvä huostaanotto? Aiheita 28/1998. Helsinki: Stakes.

Labov, William (1972) Language in the Inner City. Oxford: Basil Blackwell.

Laine, Timo (2001) Miten kokemusta voidaan tutkia? Fenomenologinen näkökulma. Teoksessa Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Jyväskylä: PS-kustannus, 26-43.

Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 1983. 08.04.83/361.

Lastensuojelu 2006. Stakesin tilastotiedote 13/2007. www.stakes.fi/tilastot/aiheittain/lapsuusjaperhe/lastensuojelu. Viitattu 15.12.2007.

Lastensuojelulaki 1983. 05.08.83/683.

Lastensuojelulaki 2007. 19.04.07/417.

Laulainen, Sanna (2005) Lasten ja vanhusten asiat hyvällä mallilla? Onnistumisen avaimia Lapinlahden lasten suojelussa ja vanhushpalveluissa. Osaatko-Kartuke- hankkeen julkaisu 4. Kuopio: Kuopion yliopisto.

Laurila, Anja (1999) Toinen mahdollisuus. Pitkäaikainen sijaiskotihoito ja aikuistuneen tytön identiteetti, minäkäsitys ja sijaisäitirepresentaatio. Acta Universitatis Tamperensis 701. Tampere: Tampereen yliopisto.

Leinonen, Jenni (2004) Child Mental Health and Family Well-Being in Finland During the Economic Recession of the 1990s: The Importance of Parenting. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Lohi, Saira & Niiranen, Vuokko (2005) "Yksin tätä työtä ei voi tehdä." Sosiaalityöntekijöiden osaamisen tuki ja osaamisen jakaminen lastensuojelutyössä. Osaatko-Kartuke-hankkeen julkaisu 6. Kuopio: Kuopion yliopisto.

Macnaghten, Phil & Myers, Greg (2004) Focus groups. Teoksessa Seale, Clive & Gobo, Giampietro & Gubrium, Jaber F. & Silverman, David (ed.) Qualitative research practice. London: Sage Publications.

McAuley, Colette (1995) Children in long-term foster care - emotional and social development. Aldershot: Avebury.

Mech, E.V. (1994) Foster Youths in Transition: Research Perspectives on Preparation for independent Living. Child Welfare 73, 603-623.

Metsämuuronen, Jari (2000) Laadullisen tutkimuksen perusteet. Metodologia-sarja 4. Helsinki: International Methelp Ky.

- Miettinen, Sonja (2006) Eron aika. Tyttärien kertomuksia ikääntyneen vanhemman kuolemasta. Yhteiskuntapolitiikan laitoksen tutkimuksia 4/2006. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Mikkonen, Marjo (2008) Helsinkiläistä lastensuojelun perhehoitoa kolmelta vuosikymmeneltä. Helsinki: Helsingin kaupunki.
- Molander, Gustaf (2003) Työtunteet – esimerkkinä vanhustyö. Helsinki: Työterveyslaitos.
- Morgan, David L. (1997) Focus Groups as Qualitative Research. Qualitative Research Methods Series. Volume 16. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Morgan, David (1999) Risk and Family Practices: Accounting for Change and Fluidity in Family Life. Teoksessa Bortolaia Silva, Elizabeth & Smart, Carol (toim.) The "New" Family. London: Sage, 13-30.
- Morgan, David L.(2002) Focus Group Interviewing. Teoksessa Gubrium, Jaber F. & Holstein, James A. (toim.) Handbook of interview research: Context and method. Thousand Oaks: Sage Publications, 141-159.
- Morson, Gary Saul (1994) Narrative and Freedom. The Shadows of Time. New Haven: Yale University Press.
- Munro, Eileen (2002) Effective child protection. London: Sage Publications.
- Niiniluoto, Ilkka (1996) Tunne ja tieto. Teoksessa Niiniluoto, Ilkka & Räikkä, Juha (toim.) Tunteet. Helsinki: Yliopistopaino, 109-117.
- Nätkin, Ritva (2003) Moninaiset perhemuodot ja lapsen hyvä. Teoksessa Forsberg, Hannele & Nätkin, Ritva (toim.) Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä. Helsinki: Gaudeamus, 16-38.
- Ochs, Elinor & Capps, Lisa (2001) Living narrative. Creating lives in everyday storytelling. Cambridge: Harvard University Press.
- Parviainen, Leena (2005) Fokusryhmät. Teoksessa Ovaska, Saira & Aula, Anne & Majaranta, Päivi (toim.) Käytettävyystutkimuksen menetelmät. Tietojenkäsittelytieteiden laitos B-2005-1. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Pasanen, Timo (2001) Lastenkodin asiakaskunta: Psykiatrinen tutkimus lastenkotilasten kehityksellisistä riski- ja suojaavista tekijöistä, oirehdinnasta ja hoidontarpeesta. Turun yliopiston julkaisuja Annales Universitatis Turkuensis C 170. Turku: Turun yliopisto.
- Pease, Bob & Fook, Jan (1999) Transforming Social Work Practice. Postmodern Critical Perspectives. Lontoo, New York: Routledge.
- Perhehoidon selvitys (2004). Jyväskylä: Perhehoitoliitto.
- Perhehoitajalaki 1992. 03.04.92/314.

- Petrelus, Päivi (2002) Sosiaalityöntekijänaiset. Marginalisoituja toimijoita työelämässä. Teoksessa Juhila, Kirsi & Forsberg, Hannele & Roivainen, Irene (toim.) *Marginaalit ja sosiaalityö*. Jyväskylä: SoPhi, 188-210.
- Petrelus, Päivi (2005) Sukupuoli ja subjektiivisuus sosiaalityössä. Tulkintoja naissosiaalityöntekijöiden muistoista. *Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research* 266. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Pohjola, Anneli (1993) Tiedontuotanto sosiaalityössä. Teoksessa Granfelt, Riitta & Karvinen, Synnöve & Jokiranta, Harri & Matthies, Aila-Leena & Pohjola, Anneli. *Monisärmäinen sosiaalityö*. Helsinki: Sosiaaliturvan Keskusliitto, 255-284.
- Polkinghorne, Donald (1995) *Narrative Configuration in Qualitative Analysis*. Teoksessa Hatch, J.A. & Wisniewski, R. (toim.) *Life History and Narrative*. London: Falmer, 5-23.
- Pride-kouluttajan opas 1999. Jyväskylä: Pesäpuu ry.
Pride-kouluttajan opas 2006. Jyväskylä: Pesäpuu ry.
- Pösö, Tarja (1995) Hoidollisuus ja kokonaisvaltainen huolenpito lastensuojelutyössä – välineenä sijaishuolto. Teoksessa Virtanen, P. (toim.) *Näkökulmia lastensuojeluun*. Juva: WSOY, 78-94.
- Pösö, Tarja (2007) Lastensuojelun puuttuva tieto. Teoksessa Vuori, Jaana & Nätkin, Ritva (toim.) *Perhetyön tieto*. Tampere: Vastapaino, 65-82.
- Raitakari, Suvi (2002) Sosiaalityön marginaalistatus – asiakkuus ja asiantuntijuus modernin ja postmodernin tulkintakehyksessä. Teoksessa Juhila, Kirsi & Forsberg, Hannele & Roivainen, Irene (toim.) *Marginaalit ja sosiaalityö*. Jyväskylä: SoPhi, 44-62.
- Raunio, Kyösti (2004) *Olellainen sosiaalityössä*. Helsinki: Gaudeamus.
- Raunio, Kyösti (2008) Ammatillisen asiantuntijuuden perustana olevat näkemykset tiedosta. Luento Sosnetin erikoistumiskoulutuksen opiskelijoille Turun yliopistossa 11.04.2008. <https://www.uta.fi/laitokset/sospol/hlokunta/raunio/luento110408.pdf>. Viitattu 05.09.2008.
- Riessman, Catherine Kohler (1990) *Divorce talk. Women and men make sense of personal relationships*. New Brunswick and London: Rutgers University Press.
- Riessman, Catherine Kohler (1993) *Narrative analysis. Qualitative Research Methods Volume 30*. Newbury Park: Sage Publications.
- Rimmon-Kenan, Shlomith (1991) *Kertomuksen poetiikka*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden seura.
- Ritala-Koskinen, Aino (2001) Mikä on lapsen perhe? Tulkintoja lasten uusperhesuhteista. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D 38/2001. Helsinki: Väestöliitto.
- Ritala-Koskinen, Aino (2003) Onnistumisia lastensuojelussa. Teoksessa Satka, Mirja & Pohjola, Anneli & Rajavaara, Marketta (toim.) *Sosiaalityö ja vaikuttaminen*. Jyväskylä: SoPhi, 103-124.

Robson, Colin (2002) *Real World Research. A Resource for Social Scientists and Practitioner-Researchers*. Malden: Blackwell Publishing.

Rousu, Sirkka & Holma, Tupu (2004) Lastensuojelupalvelujen onnistumisen arviointi. Lasso-julkaisu. Helsinki: Suomen Kuntaliitto.

Rousu, Sirkka (2007) Lastensuojelun tuloksellisuuden arviointi organisaatiossa. *Janus* 16 (2), 175-184.

Saarenheimo, Marja & Pietilä, Minna (2003) Iäkkäät omaishoitajat – omaisia vai hoitajia? *Gerontologia* 17(3), 139-147.

Saarnio, Pekka (1993) Noviisista ekspertiksi: sosiaalityön taitojen yksilöllinen kehittyminen. *Janus* 1(1), 89-98.

Sallnäs, Marie & Vinnerljung, Bo & Kyhle Westermarck, Pia (2004) Breakdown of teenage placements in Swedish foster and residential care. *Child and Family Social Work* 9, 141-152.

Sauli, Hannele & Bardy, Marjatta & Salmi, Minna (2002) Elinolojen koventuminen pikkulapsiperheissä. Teoksessa Heikkilä, Matti & Kautto, Mikko (toim.) *Suomalaisten hyvinvointi 2002*. Stakes. Jyväskylä: Gummerus, 32-61.

Sauro, Seppo (2008) Sijaishuollon rakennemuutos – muutoksen mahdollistaminen. Perhehoidon seminaari Eduskuntatalossa 05.03.2008. Uudistuva perhehoito lastensuojelun sijaishuollon rakennemuutoksessa.

Shaw, Ian & Shaw, Alison (1997) Game Plans, Buzzes and Sheer Luck: Doing Well in Social Work. *Social Work Research* 21, 69-79.

Sosiaalihuoltoasetuksen muutos 1992. 08.05.92/419.

Sosiaalihuoltolaki 1982. 17.9.82/710.

Stevens, Irene & Hasset, Peter (2007) Applying Complexity Theory to Risk in Child Protection Practice. *Childhood* Vol 14, 128-144.

Strandell, Harriet & Julkunen, Ilse & Lamminen, Katri (2002) ”Ku olis vaan sellanen normaali elämä” – elämänkulku marginaalista katsoen. Teoksessa Juhila, Kirsi & Forsberg, Hannele & Roivainen, Irene (toim.) *Marginaalit ja sosiaalityö*. Jyväskylä: Sophi, 111-124.

Taskinen, Sirpa (1999) (toim.) Huostaanotto. Lastensuojelun asiantuntijaryhmän suositus huostaanottoprosessin laatua ohjaaviksi yleisiksi periaatteiksi. Jyväskylä: Gummerus.

Thoburn, June (1997) *Success and Failure in Permanent Family Placement*. Aldershot: Avebury.

Tedre, Silva (1999) Hoivan sanattomat sopimukset: tutkimus vanhusten kotipalvelun työntekijöiden työstä. Joensuu: Joensuun yliopisto.

Twigg, Julia (2000) *Bathing – the body and community care*. London: Routledge.

- Valtakunnalliset sijaishuollon laatukriteerit (2004). Laituri-projekti. Sijaishuollon neuvottelukunnan julkaisuja 18. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto.
- Valtonen, Anu (2005) Ryhmäkeskustelut – millainen metodi? Teoksessa Ruusuvoori, Johanna & Tiittula, Liisa (toim.) Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Tampere: Vastapaino, 223-241.
- Varila, Juha (1999) Tunteet ja aikuisdidaktiikka. Tunteiden aikuisdidaktisen merkityksen teoreettinen ja empiirinen jäljitys. Joensuun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnan tutkimuksia 74. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Venkula, Jaana (2005) Epävarmuudesta ja varmuudesta. Helsinki: Kirjapaja.
- Vinnerljung, Bo (1996a) Svensk forskning om fosterbarnsvård. En översikt. Lund: Liber.
- Vinnerljung, Bo (1996b) Fosterbarn som vuxna. Lund: Arkiv Förlag.
- Vuori, Jaana (2002) Äidit, isät ja ammattilaiset. Sukupuoli, toisto ja muunnelmat asiantuntijoiden kirjoituksissa. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Vähämaa, Pirjo (2000) Perhehoitovuoren elämän palapeli. Lastensuojelun perhesijoitus aikuistumassa olevien nuorten elämäkertomuksissa. Sosiaalityön pro gradu-tutkielma. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Widdershoven, Guy (1993) The story of life. Hermeneutic perspectives on the relationship between narrative and lifehistory. Teoksessa Josselson, R. & Lieblich, A. (toim.) The narrative study of lives. Newbury Park & London: Sage.
- Wilson, Leslie & Conroy, James (1999) Satisfaction of children in out-of-home care. *Child Welfare* 78, 53-69.
- Yliruka, Laura (2000) Sosiaalityön itsearviointi ja hiljainen tieto. Työpapereita 2/2000. Helsinki: Stakes.
- Yliruka, Laura (2005) Sosiaalityön itsearviointi kontekstuaalisena käytäntönä. Teoksessa Satka, Mirja & Karvinen-Niirikoski, Synnöve & Nylund, Marianne & Hoikkala, Susanna (toim.) Sosiaalityön käytäntötutkimus. Helsinki: Palmenia-kustannus, 124-143.

HYVÄT PERHEHOIDON PARISSA TYÖSKENTELEVÄT SOSIAALITYÖNTEKIJÄT

Olen tekemässä sosiaalityön erikoistumiskoulutukseen, lapsi- ja nuorisososiaalityön erikoisalaan kuuluvaa lisensiaatintutkimusta Tampereen yliopistossa. Tutkimukseni aiheena on lastensuojelun perhesijoitus, sen onnistumista edistävät ja estävät tekijät sosiaalityön kokemustietona.

Perhehoidon asema ja tulevaisuus on ajankohtainen ja keskustelua herättävä asia Suomessa tällä hetkellä. Perhesijoitusten osuus kaikista lastensuojelun sijoituksista on meillä huomattavasti alhaisempi kuin muissa Pohjoismaissa ja se on viime vuosina koko ajan laskenut. Perhehoidon asemaa pyritäänkin jatkossa vahvistamaan: Perhehoitoliiton tavoitteena on erilaisin kehittämistoimenpitein nostaa perhesijoitusten määrä pohjoismaiselle tasolle ja varmistaa mahdollisimman monelle lapselle mahdollisuus päästä perheeseen. Omalta osaltaan perhehoidon aseman vahvistumista tukevat myös meneillään oleva lastensuojelun kehittämisohjelma ja lastensuojelulain uudistaminen, mutta myöskin kuntatalouden kriisi: perhehoidon kustannukset ovat huomattavasti pienemmät kuin laitosten ja ammatillisten perhekotien kustannukset. Samanaikaisesti näiden kehityssuuntien kanssa sosiaalityön asema lastensuojelun kentässä on heikentynyt työntekijäpulasta ja työntekijöiden vaihtuvuudesta johtuen. Kokemustieto on kapeneva alue sosiaalityön tietoperustassa ja tulevaisuudessa suuntaus todennäköisesti vain vahvistuu sosiaalityöntekijöiden eläkkeelle siirtymisen myötä.

Lastensuojelun sosiaalityössä kaivataankin työn kehittämisen pohjaksi jaettua, yhteistä tietoa arkityössä toimiviksi osoittautuneista ratkaisuista ja toimintatavoista myös perhehoidon osalta. Vaikka jokainen perhesijoitus on yksilöllinen, sosiaalityöntekijälle kertyy kuitenkin useiden asiakastilanteiden ja/tai työvuosien myötä tietoa perhesijoitusten onnistumista edistävästä – tai niiden onnistumista estävästä – tekijöistä sekä niihin todennäköisesti vaikuttaneista osatekijöistä. Kiireisessä ja ylikuormitetussa lastensuojelun arjessa ei useinkaan ole tilaisuutta pysähtyä systemaattisesti kokoamaan ja jäsentämään kertynyttä tietoa - siksi se usein jää hyödyntämättä ja jakamatta. Tutkimuksessani olen erityisen kiinnostunut juuri tästä perhesijoitusten erilaisiin vaiheisiin liittyvästä arjen kokemustiedosta – mutta myöskin niistä tunteista, joita työntekijässä perhesijoituksen mahdollinen onnistuminen tai epäonnistuminen herättää.

Tutkimuksen aineisto kerätään kolmella fokusryhmä-haastattelulla. Ensimmäinen fokusryhmä muodostuu usean kunnan lastensuojelun sosiaalityöntekijöistä, toinen järjestön perhehoidon sosiaalityöntekijöistä ja kolmas ison kaupungin perhehoidon sosiaalityöntekijöistä. Fokusryhmä-haastattelu kestää enimmillään kaksi tuntia ja keskustelu nauhoitetaan. Oma fokusryhmänne kokoontuu 10.11.06 klo 11.

Tietäen arjen kiireen ja työpaineen, kiitän etukäteen lupautumisestanne haastatteluun ja siihen tarvittavan ajan varaamisesta! Vastaan mielelläni tutkimustani koskeviin lisäkysymyksiin.

Yhteistyöterveisin

Pirjo Vähämaa

sijaishuollon sosiaalityöntekijä / Seinäjoen perheneuvola

Puh. 06-4162907, 040-7748293, email: pirjo.vahamaa@seinajoki.fi

PERHEHOIDON SOSIAALITYÖNTEKIJÖIDEN FOKUSRYHMÄ-HAASTATTELU

HAASTATTELURUNKO

1. Mitä on onnistuminen perhesijoituksissa?
 - mikä kertoo sosiaalityöntekijälle, että perhesijoitus on onnistunut?
 - mitä onnistuminen on perhesijoitusprosessin muiden toimijoiden (lapsi, biologiset vanhemmat, sijaisvanhemmat, muut mahdolliset toimijat (esim. terapeutti, opettaja) kannalta?
 - voiko tunne tai arvio onnistumisesta / epäonnistumisesta vaihdella saman sijoituksen aikana?
 - milloin voidaan sanoa, että sijoitus on onnistunut / epäonnistunut?
2. Mitkä tekijät oman kokemuksen mukaan ovat edistäneet perhesijoitusten onnistumista?
3. Mitkä tekijät oman kokemuksen mukaan ovat estäneet perhesijoitusten onnistumista?
4. Miksi joku sijoitus, jonka uskoitte onnistuvan ja toimivan hyvin, ei onnistunutkaan?
5. Onko perhesijoituksessa onnistumisen kannalta jotain erityisen kriittisiä tekijöitä tai ajallisia vaiheita?
6. Mihin asioihin onnistumisessa sosiaalityöntekijä voi vaikuttaa, mihin ei?
7. Onko yhteiskunnalliseen tilanteeseen tai organisaatioon liittyvillä tekijöillä merkitystä onnistumisen kannalta?
8. Millaisia tunteita perhesijoituksen onnistuminen tai epäonnistuminen sosiaalityöntekijässä herättää?
9. Mitä tämän keskustelun aikana esille tulleita asioita pidätte tärkeimpinä perhesijoituksen onnistumisen kannalta ?
10. Mitä perhesijoitusten onnistuminen tulevaisuudessa edellyttää?

RYHMÄ I

	SUKUPUOLI	IKÄ	TYÖKOKEMUS (vuosissa /kuukausissa) lastensuojelusta	perhehoidosta
Osallistuja 1	_____	_____	_____	_____
Osallistuja 2	_____	_____	_____	_____
Osallistuja 3	_____	_____	_____	_____
Osallistuja 4	_____	_____	_____	_____
Osallistuja 5	_____	_____	_____	_____
Osallistuja 6	_____	_____	_____	_____
Osallistuja 7	_____	_____	_____	_____
Osallistuja 8	_____	_____	_____	_____
Osallistuja 9	_____	_____	_____	_____
Osallistuja 10	_____	_____	_____	_____
Osallistuja 11	_____	_____	_____	_____
Osallistuja 12	_____	_____	_____	_____
Osallistuja 13	_____	_____	_____	_____
Osallistuja 14	_____	_____	_____	_____
Osallistuja 15	_____	_____	_____	_____

Tärkeimmät perhesijoituksen onnistumiseen vaikuttavat tekijät ryhmäkeskustelun loppukoonnissa osallistujien itsensä määrittelemänä ja esilletulojärjestyksessä:

Ryhmä I

1. Tiivis vuorovaikutus, avoimuus
2. Hyväksyminen
3. Kunnioitus, luottamus
4. Hyvä alkukartoitus tai perustelut koko asialle
5. Alkuvaiheen työskentelyssä sos.työntekijä tiiviisti mukana
6. Sosiaalityöntekijän pitää olla varma ratkaisusta
7. Biologisten vanhempien tunteiden vastaanottaminen, sijaisperheen suojeleminen
8. Sosiaalityöntekijällä on tarkka kuva, miten paljon lapsi tarvitsee
9. Sijaisperheellä on realistiset odotukset
10. Sijaisperheen omien lasten selviytyminen
11. Sijaisperhe hyväksyy biologiset vanhemmat lapsen elämään
12. Aikaa paneutua ja ajatella, aikaa sopeutua

Ryhmä II

1. Luottamus
2. Valmennus, luottamus, tuki
3. Sijoituksen huolellinen arviointi, mikä lapsi mihinkin perheeseen
4. Ketkä vanhemmat tulevat keskenään toimeen
5. Riskit ja suojaavat tekijät kartoitetaan
6. Vastuun ja työnjaon selkeys

Ryhmä III

1. Kiintyminen
2. Tasavertaisuus, jos perheessä on muita lapsia
3. Vanhemman lupa, lupa kiintyä
4. Oikeitten perheitten valinta, lisäksi valmennus
5. Aika ja rauha sovittaa lasta ja perhettä
6. Luottamus ja kunnioitus
7. Avoin ilmapiiri
8. Työyhteisön ja esimiehen tuki työssä
9. Sijaisperhe hyväksyy lapsen sellaisena kuin lapsi on
10. Nuorimmaksi perheeseen
11. Sijaisperheen omat lapset hyväksyvät sijaislapsen ottamisen perheeseen
12. Luontevat yhteydenpidon tavat
13. Sijaisperheelle riittävästi tietoa lapsesta ennen päätöstä ja sijoituksen aikana